

TARTALOM

Konjunktúra elemzések 2024 tavaszán	3
Budapesti Corvinus Egyetem – Bod Péter Ákos – Cserháti Ilona – Keresztély Tibor – Takács Tibor	5
GKI Gazdaságkutató Zrt. – Karsai Gábor	19
Kopint-Tárki Zrt. – Matheika Zoltán – Nagy Katalin – Palócz Éva – Oblath Gábor	38
Magyar Nemzeti Bank – Kolok András Bese	56
Makronóm Intézet – Horváth Diána – Molnár Dániel	61
Makrogazdasági mutatók és előrejelzések	73
Vasvári Tamás – Longauer Dóra : Értéknövelés a kulisszák mögött – a szervizprodukciók szerepe a hazai filmiparban	75

ÚJ KÖNYVEK

Kollárik Ferenc : Populizmusmodellek Közép- és Kelet-Európában: napja- ink populista gazdaságpolitikáinak kereslet-kínálati megközelítése Recenzió Benczes István (Ed.): Economic Policies of Populist Leaders: A Central and Eastern European Perspective (Routledge, London–New York, 2024, 279 oldal) című könyvről	120
--	-----

**A folyóirat példányonként megvásárolható
a szerkesztőségben.**

**A Magyar Közgazdasági Társaság,
valamint a Magyar Közgazdaságtudományi Egyesület tagjai számára
a szerkesztőség előfizetés esetén 33 százalék kedvezményt ad.**

**A szerkesztőség címe: 1112 Budapest, Budaörsi út 45.
1518 Budapest, Pf. 71**

Telefon: 06-1-309-2695 • Fax: 06-1-309-2647

E-mail: kulgzadasag@kopint-tarki.hu

Munkatársak elérhetősége:

Főszerkesztő: Losoncz Miklós (e-mail: Losoncz.Miklos@uni-bge.hu)

Szerkesztők: Fáber Ágoston (e-mail: agostonfaber@gmail.com)

Farkas Zoltán (e-mail: zoltan.farkas@kopint-tarki.hu)

Olvasószerkesztő: Zsámboki Péter

Szerkesztőségi titkár: Rózsás Erika (e-mail: erika.rozsas@kopint-tarki.hu)

**A KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány
Külgazdaság honlapja:**

www.kulgzadasag.eu, illetve www.kopintalapitvany.hu

A szerkesztésért felel: Losoncz Miklós. A szerkesztőség címe: 1112 Budapest, Budaörsi út 45. Tel.: 06-1-309-2642, 06-1-309-2695. E-mail: kulgzadasag@kopint-tarki.hu. Kiadja a Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, 1065 Budapest, Nagymező utca 37–39. A kiadásért felel: Palócz Éva, a Kuratórium elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Külföldön terjeszti még a Batthyány Kultur-Press Kft. 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891, e-mail: batthyany@kultur-press.hu. Belföldi előfizetési díjak: 1 évre: 15 600 Ft, fél évre 7800 Ft, összevont számok ára 2600 Ft.

Megjelenik kéthavonta összevont számok formájában. HU ISSN 0324-4202

Tördelés: Király és Társai Kkt.

Cégvezető: Király Ildikó

Készült a Prime Rate Kft. nyomdájában

Konjunktúraelemzések 2024 tavaszán

A *Külgazdaság* 2001 óta közli a gazdaságkutatók előrejelzéseit és elemzéseit, köztük a Magyar Nemzeti Bank kitekintését. Tavaly a kormányzati cél a recesszió elkerülése, valamint az inflációnak az év végére egy számjegyre történő leszorítása volt. Ennek kapcsán szerzőinket arra kértük, hogy ezeket a reményeket vessék össze a realitásokkal. Prognózisértékeik széles tartományban szóródtak. A Magyar Nemzeti Bank 2023-ra 0 és 1,5 százalék közötti, a Makronóm Intézet 0,8 százalékos, a Budapesti Corvinus Egyetem 0,2 százalékos GDP-növekedést jelzett előre, ezzel szemben a GKI Gazdaságkutató Zrt. és a Kopint-Tárki 0,5 százalékos visszaesést valószínűsített. A legpesszimistább előrejelzésekre rációzva a magyar gazdaság 2023-ban mindössze 0,9 százalékkal zsugorodott. Az éves inflációs rátát meglehetősen nagy pontossággal, a 17,5–19,5 százalékos sávba várták a gazdaságkutatók, de arra nem számítottak, hogy a fogyasztói árak átlagos szintje decemberben már csupán 5,5 százalékkal haladja meg az előző évet. A folyó fizetési mérleg GDP-hez viszonyított egyenlegében a kutatók 3,6–4,8 százalékos deficitet vártak, ezzel szemben az enyhe többlettel zárt. Az államháztartásban viszont minden elemzői képzelet messze meghaladó, fenntarthatatlan, 6,7 százalékos GDP-arányos hiány keletkezett. E tényekből következtek az idején esztendőre vonatkozó kulcskérdések: tartós marad-e az infláció csökkenése? Milyen ütemben növekszik a gazdaság a rendkívül magas inflációval és ahhoz illeszkedő monetáris szigorral jellemezhető időszak után? A tavalyi év költségvetési lazasága után milyen mértékű fiskális szigorítás várható idén?

A prognózisok 2024. április 8. és április 27. között érkeztek a *Külgazdaság* szerkesztőségébe.

Abstract

Economic analysis in spring 2024

Külgazdaság has been publishing forecasts and analyses by economic researchers, including the outlook of the Magyar Nemzeti Bank, since 2001. Last year, the government's goal was to avoid recession and bring inflation down to single digits by the end of the year. In this context, our

authors were asked to compare these hopes with reality. Their forecasts varied widely. Magyar Nemzeti Bank predicted GDP growth of between 0 and 1.5 percent in 2023, the Makronóm Institute 0.8 percent and the Corvinus University of Budapest 0.2 percent, while GKI Economic research Co. and Kopint-Tárki Ltd. forecast a 0.5 percent decline. Contradicting the most pessimistic forecasts, the Hungarian economy shrank by only 0.9 percent in 2023. The annual inflation rate was anticipated by economic researchers to be fairly accurate, in the range of 17.5-19.5 percent, but they did not expect the average level of consumer prices in December to be only 5.5 percent higher than the previous year. In the current account balance relative to GDP, the researchers projected a deficit of 3.6-4.8 percent, but the actual figure was a slight surplus. The general government deficit, on the other hand, was unsustainable at 6.7 percent of GDP, far exceeding analysts' expectations. These facts raised key questions for this year: will the fall in inflation be sustained? How fast will the economy grow after a period of very high inflation and corresponding monetary tightening? After last year's fiscal looseness, how much fiscal tightening is expected this year?

The forecasts were sent to *Külgazdaság* between 8 April and 27 April 2024.

Budapesti Corvinus Egyetem: Recesszió utáni lassú helyreállítás sokszoros bizonytalanságok között

**BOD PÉTER ÁKOS – CSERHÁTI ILONA –
KERESZTÉLY TIBOR – TAKÁCS TIBOR***

A magyar gazdasági viszonyokra 2024-ben rányomja a bélyegét a 2022 közepétől megkezdődött lassulás, majd az enyhe recesszió, amely egyszerre járt a hazai felhasználás mérséklődésével és a 2022-ben nagy hiányt jelző külső egyensúlyi mutatók javulásával. A korábbi rekordméretű áremelkedés 2023 során a gyenge hazai kereslet, a külső ártényezőök és a feszesre váltó gazdaságpolitika hatására gyors deflációba ment át, a háztartások fogyasztása azonban óvatossági okokból a vártnál lassabban áll helyre, és a felhalmozási folyamat is tartósan gyenge. A gazdaságpolitika mozgásterét 2024 során, sőt azt követően is beszűkíti a komoly államadósság és a költségvetési deficit tartós jellege. A szükséges konszolidáció zöme az év második felére várható, a választások után, romló finanszírozási körülmények között. Ebben a törékeny üzletciklus-szakaszban az importkereslet gyenge marad, ami ugyanakkor javít a külső egyensúlyon, és a nettó export révén hozzájárul a GDP-hez.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E17, E31, E62, E66, H68.

Kulcsszavak: makrogazdasági előrejelzés, fiskális politika, gazdasági konjunktúra, gazdasági növekedés.

* *Bod Péter Ákos*, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, egyetemi tanár. E-mail: petera.bod@uni-corvinus.hu

Cserhádi Ilona, a Budapesti Corvinus Egyetem Matematikai és Statisztikai Modellezési Intézet egyetemi docense. E-mail: ilona.cserhati@uni-corvinus.hu

Keresztély Tibor, a Budapesti Corvinus Egyetem Statisztikai Tanszékének egyetemi docense. E-mail: tiber.keresztely@uni-corvinus.hu

Takács Tibor, a Budapesti Corvinus Egyetem Statisztikai Tanszékének egyetemi docense. E-mail: takacs.tibor@uni-corvinus.hu

A kézirat 2024. április 15-én érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.3-4.5>

Abstract

Corvinus University of Budapest:

Slow post-recession recovery in the Hungarian economy – amid multiple uncertainties

PÉTER ÁKOS BOD – ILONA CSERHÁTI – TIBOR KERESZTÉLY –
TIBOR TAKÁCS

The conditions of the Hungarian economy in 2024 are strongly determined by the slowdown that had evolved into a mild recession since the second part of 2022, characterised by contraction of domestic use as well as improvement in external equilibria. Speedy disinflation put an end to previously record-high inflation in 2023 due to weak demand, beneficial external price conditions, and a stricter economic policy stance but, as a consequence, cautious households refrain from consumption and capital formation remains weak. The room of manoeuvre of economic policy is further reduced in 2024 and beyond because of the high public debt and stubborn deficit. The need for budgetary consolidation is eventually recognized, but most correcting measures may be taken in the second part of the year, after the European and local elections, under deteriorating financing conditions. Import demand remains subdued during a fragile phase of the business cycle, leading to trade balance improvement and positive net export as a contributing factor of mild GDP growth in 2024 and beyond.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E17, E31, E62, E66, H68.

Keywords: macroeconomic forecasting, fiscal policy, business cycle, economic growth.

A korrekciós előzmények hosszú utóhatásai

A magyar gazdaság környezetét meghatározó tényezők közé 2024-ben az ár-, az árfolyam- és a kamatszint mellé bekerülnek a geopolitikai kockázatok és a korábbinál is súlyosabban a költségvetési rizikók. A belső társadalmi-politikai viszonyokat szintén több bizonytalanság övezi, mint 2023-ban, részben az évközi választások miatt, de azokon felül is az állami működés látható gyengéi és hiányosságai következményeként.

E rizikótényezők áttekintése előtt azonban utalni kell arra, hogy a gazdasági folyamatok 2024-es alakulására rendkívül erőteljesen hatnak a megelőző időszak politikai-üzleti ciklusának kilengései: 2021-ben erőteljes állami gazdaságélénkítés, majd a külső egyensúlyi viszonyok romlására és a rekordméretű inflációra reagálva 2022 közepétől megszorítás, amelyet pedig 2024 elején újabb élénkítési kísérlet követett (volna).

A go-stop-go politika hatására 2023 a megelőző esztendő kiugró növekedésének bázisán recessziós év lett (a nyers GDP-adat 0,9 százalékos visszaesést mutat). Vagyis a Budapesti Corvinus Egyetem 2023-as prognózisa alapváltozatánál rosszabb, amely stagnálás körüli – 100,2 százalékos – GDP-indexet tartalmazott (BCE, 2023). A prognosztizált alappálya előfeltételei között a függőben levő EU-pénzeknek kormányzati tervek szerinti beérkezése szerepelt, valamint az, hogy a magyar kivitel lépést tart a térség dinamikájával. Az EU intézményeivel folyó jogállamisági vita azonban nem zárult le, a függőben levő tételek közül számottevő utalás csak 2023 végén érkezett. Az iparban pedig a vártnál gyengébb lett a termelés és a kivitel, az ágazat az év végi vörös-tengeri konfliktus okozta szállítási gondok következtében ütemet veszített. Ugyanakkor rekordméretű növekedést regisztráltak a GDP-ben egyébként kis részarányt kitevő mezőgazdaságban. A várakozásoktól elmaradt a háztartások fogyasztása, az állóeszköz-beruházás pedig drámaian esett vissza.

A GDP 2023-as zsugorodása önmagában nem súlyos (a sajátos bázishoz képest), azonban markánsan eltér a kormány által tervezettől. Az állami költségvetést ugyanis 1,5 százalékos növekedést feltételezve állították össze. Csakhogy a költségvetési folyamatok 2023-ban épp úgy eltértek a tervezettől, mint a megelőző esztendőben: a deficit akkor már negyedik éve haladta meg bő kétszeresen a stabilitási és növekedési paktumban rögzített határértéket (a GDP 3 százalékát). A hazai össztermékhez viszonyított magyar államháztartási hiány 2023-ban, ahogy ez 2024. április elejére ismertté vált, a második legnagyobb lett az Európai Unióban (a GDP 6,7 százaléka).

A 2024-es év eleji makrogazdasági kép semmiképp nem támasztotta alá a kormánykörökben sokáig emlegetett 4 vagy akár 5 százalékos gazdasági növekedést. Ráadásul az előző évben egyedi tényezők – a mezőgazdasági termelés megugrása, a nemzetközi cserearányok jelentős javulása – segítettek elkerülni a súlyosabb recessziót; ilyenekre viszont 2024-ben nem lehet számítani, az előző évi mértékben semmiképpen. Talán a recessziós szakasz mérsékelt jellege altatta el a kormányzati aggodalmakat, mindenesetre a politikai szereplők egészen 2024. április elejéig a kutatói konszenzusosnál jóval dinamikusabb növekedési pályát kommunikáltak.

Az év eleji adatok viszont megmutatták, hogy a háztartások fogyasztása továbbra is gyenge, a felhalmozási folyamatok szintén erőtlenekek. A reméltől elmaradt hazai felhasználás 2024-ben is felborította az államháztartás bevételi terveit. Ezzel az év makrogazdasági kihívásai között az első helyre a költségvetés került – erről később részletesen szólnunk –, viszont az infláció veszélye sem múlt el.

Az államháztartási egyenleg alakulása makacsul és nagymértékben eltér a tervezettől. Az ismételt megcsúszások tovább gyengítik a gazdaságpolitika hiteles-

ségét. A költségvetési törvényben elfogadott előirányzatokat évről évre meghaladó hiány finanszírozása igen sokba kerül: ez a kiadási tétel 2024-ben és 2025-ben a GDP 5 százaléka felé közelít.

Szemben azzal, amit hivatalos körökben visszatérően ismételtetnek, miszerint „2023 az inflációtól való végleges megszabadulás éve, 2024 pedig visszatérés a növekedési pályára”, az idei esztendő karakterét szükségszerűen az államháztartás stabilizálásának a kényszere határozza meg. Recesszió után, a 2023-as szerény bázison hoz növekedést a 2024-es év, de csak mérsékeltet. Mértéke számos ismert bizonytalansági tényező alakulásától függ. Olyan újfajta rizikók is azonosíthatók, amelyeknek a hatásait csak igen tág határok között lehet megbecsülni.

A gazdasági pálya szokásos és újabb, nehezen kalibrálható kockázati tényezői

A magyar gazdasági pályára kiható külső kockázati tényezők között mind jelentősebb a geopolitikai tömbösödés és annak sokféle világkereskedelmi következménye. Az Egyesült Államoknak a protekcionizmusba hajló iparpolitikája alapvetően Kínára irányul; ha viszont ennek nyomán a kínai vállalatok kínálata még inkább az európai piacok felé fordul, az EU hasonló piacvédő intézkedésekre kényszerül. Akkor pedig megnő azon országok üzleti, politikai kockázata, amelyekben a kínai gazdasági jelenlét erős és növekvő – márpedig Magyarország esetében ez a helyzet.

A nemzetközi politikai kockázatok és a logisztikai rizikók nyomán már egy ideje gyorsul a gazdasági tevékenységek relokációja. Az EU keleti perifériája, ahova hazánk is tartozik, a globális folyamatok nyertese is lehet. A déli peremvidék alkalmazkodása nehezebben indult, bár újabban ez a térség is dinamikusabban nő, mint Németország és néhány más magország. Ugyanakkor a kelet-közép-európai térség átlagosan meghaladó tőke- és tevékenységvonzó képessége, gazdasági növekedése nem garantálja, hogy abból Magyarország a riválisaihoz hasonló mértékben részesedne. Ellenkezőleg, a 2019 utáni évek azt mutatják, hogy gyors fordulatok idején a magyar dinamika elmarad a térség lendületesebb gazdaságaitól.

A legfőbb okok a gazdasági szerkezet jellegzetességeiben keresendők: energiaigényesség, importigényesség, munkaerőpiaci korlátok. Emiatt a mesterséges élénkítési próbálkozás nem tud javítani a növekedési pályán, sőt, ha a kormány ismét megpróbálkozna a *high pressure economy* eszközeivel, az további költségvetési hiányt és gyorsuló inflációt hozna, a rákövetkező szakaszban pedig ütemvesztést (Bod, 2024). Korábbi tapasztalataink nem támasztják alá, hogy költségvetési és/vagy mo-

netáris eszközökkel érdemi inflációs következmények nélkül lehetne nyomás alá helyezni a gazdaságot – többletmunkahelyek reményében. A hazai munkaerőpiacon 2024 során új folyamatok mutatkoznak: nő a vendégmunkások száma, miközben a korábbi mélyponthoz képest emelkedik a munkanélküliségi ráta. A keresletélénkítő eszközök, ha egyáltalán rendelkezésre állnának, a mai területi, képzettségi (képzetlenségi), mobilitási jellemzők mellett gyenge hatékonyságúak a munkaerő-tartalék megmozgatásában.

Az is a keresletoldali élénkítési kísérlet ellen szól, hogy a hazai felvevőpiacok várható bővülése 2024-ben szerény mértékű lesz, releváns külső piacainktól pedig – amint arra a továbbiakban még kitérünk – nem várható szívóhatás. Ugyanakkor érzékelhető, hogy a globális keresletben a szolgáltatások aránya növekszik. A szolgáltatási igény kevésbé ingadozik, mint a termék-külkereskedelmi kereslet (a járvány miatt 2020 sajátos kivétel volt). Növekszik a vállalati output szolgáltatási hányada, így azzal számolunk, hogy 2024 során a külkereskedelmi forgalmunk ezt a mintát követi. A főbb piacokat érintő általános és országspecifikus kockázatok miatt szerény kiviteli növekedéssel kalkulálunk; a GDP-mutatóba beszámító nettó export mértéke gyenge import és némileg növekvő kivitel mellett áll elő.

A külső kockázati tényezők között ismét megjelenik az energiaárak emelkedésének a lehetősége. Az orosz–ukrán háború során mind több támadás éri az energetikai rendszereket. A nemzetközi vízi utakat érintő emberi (Vörös-tenger, Hormuzi-szoros) és természeti eredetű kockázatok (Panama-csatorna) drágítják a logisztikát, növelik a biztosítási tarifákat: ezek a piaci árszintet növelő tényezők.

A magyar gazdaságnak az európai átlagot kétszeresen meghaladó fajlagos (ezer euró új értékhez szükséges olajjegyértékű) energiaigénye miatt az energiaár komoly hatótényező. 2022-ben az erőltetett növekedés egybeesett a világpiaci energiaárak elszabadulásával; a külső energiámérlegben emiatt állt elő a GDP 8 százalékát meghaladó deficit, ami az országot közel vitte a pénzügyi válsághoz. A rákövetkező évben a hazai recesszió és a világpiaci árcsökkenés együttesen nagy egyenlegjavulást hozott, ám 2024-ben ismét számolni kell a világpiaci energiaárak emelkedésével. Az ország energiakockázatát növeli, ha a korábban elindított ipari fejlesztésekkel nagy energiaigényű kapacitások lépnek be.

E téren nemcsak gazdasági kockázatok léteznek. Az energia- és vízigényes, környezetvédelmi kockázatok hordozó nagyberuházások (akkumulátorgyártás, -feldolgozás) növekvő társadalmi ellenállást váltanak ki. Az önkormányzati választások előtt több helyen terebélyesedik kritikus üggyé a gigaberuházásokat forszírozó iparpolitika. Azzal is számolni kell, hogy a társadalom az évek óta elhanyagolt nagy

ágazatok (elsősorban az egészségügy, valamint az oktatás, közösségi közlekedés, vízügyi és egyéb alap-infrastruktúra) romló anyagi állapota miatt egyre elégedetlenebb. Ugyanakkor e területek javára nem képes érdemi átcsoportosítást végrehajtani a költségvetés forráshiány miatt.

A belpolitikai viszonyainkban beállt változások még valószínűbbé teszik, hogy a kormányzat a szükséges költségvetési konszolidáció során kerülni fogja a közvetlen lakossági elvonásokat és népszerűtlen intézkedéseket; ha mégis elkerülhetetlenek, az év második felére tartalékolja őket. Ilyen körülmények között viszont a kiigazító intézkedések csak az év vége felé hatnak, és a következő évre is áthúzódnak.

A költségvetési mozgáster korlátai miatt folyamatos az érdek- és nézeteltérés a Magyar Nemzeti Bank és a kormány között. Számításaink arra a feltételezésre épülnek, hogy 2024 során fennmarad a magyar monetáris politika karaktere: a jegybank pozitív reálkamatokkal operál, annak tudatában, hogy a magyar országkockázat mint adottság miatt a releváns partnerekkel szembeni kamatszinttöbbletet fenn kell tartani. Ugyanakkor az eddigi tapasztalat alapján a kormánypolitikuskok – érzékelve a belső felhasználás pangását, a térségi társainkkal szemben mind érezhetőbb anyagi lemaradást, a társadalmi támogatás gyengülését – mégis kereshetik a dinamizálás lehetőségét, puhítva mind az antiinflációs, mind a költségvetési elkötelezettségen, noha 2024-et követően már élesednek az EU túlzottdeficit-eljárásának (EDP) a szabályai. A kormányon belüli, valamint a kormányzat és a jegybank közötti súrlódások és nyílt viták ezért végigkísérhetik az évet, ami a vázolt feltételek és belső viszonyok miatt nem tudja meghozni az életszínvonal visszatérően beigért, érezhető emelkedését.

Az uniós forrásokhoz való hozzájutás továbbra is nagy jelentőségű, nehezen ka-librálható kockázat, mivel a jogállamisági kritikák gyors megszüntetése – a lengyel eset ismeretében – alapvető politikai irányváltást feltételezne. Az uniós intézmények működése 2024 második felében sok ok miatt visszafogott lehet, így sem a bizottsági pozíciónak a megkeményedése, sem a lehetséges források teljes feloldása nem valószínűsíthető.

Bizonytalansági tényező továbbá a nemzetközi hitelminősítők állásfoglalása. Bár a 2024-es év némi gazdasági növekedést hoz az éves infláció előző évihez mért nagy csökkenése mellett, de az országkockázat minősítése kevésbé kedvezően alakuló változóktól és szakmai vonatkozásoktól is függ. A 2023-as év adatainak, valamint a viszonyítási országcsoport javuló teljesítménymutatóinak a fényében a magyar helyzet kritikusanabbra értékelhető, és különösen a költségvetés újabb súlyos megcsúszását ítélik meg negatívan (Fitch, 2024). Nem lehet tehát kizárni kellemetlen minősítési eseményt – ami gyengítené a forint árfolyamát.

A vállalati körben növekszik a cégbezárások száma. Különösen az építőiparban, a kiskereskedelemben és a turizmusban várható konszolidációs folyamat. A kedvezményes hitelek kifutása megnehezíti a készlettartást és különösen az állóeszköz-beruházást. Az EU-s pénzek beáramlásának bizonytalansága az üzleti életben szintén konjunktúrarontó tényező.

A nem számszerűsíthető rizikók közé tartoznak a lehetséges geopolitikai jellegű fejlemények: az orosz–ukrán háború menete, a Hamasz–Izrael konfliktus és annak regionális következményei; esetleges extrém környezeti-klimatikus esemény bekövetkezése; a nemzetközi fizetési kapcsolatokat és telekommunikációs hálózatokat érintő haváriaesemény.

Külgazdasági folyamatok és külső egyensúly

2023-ban a termékek és szolgáltatások exportvolumenének dinamikája jelentősen visszaesett: a kivitel a 2022. évi 11,4 százalékkal szemben mindössze 0,9 százalékkal emelkedett, az importvolumennél ugyanakkor a 2022-es 10,8 százalékos bővülést 2023-ban 4,3 százalékos csökkenés követte. A termékek exportján belül a gépek és szállítóeszközök árucsoportjában a negyedik negyedévben súlyos, 6,3 százalékos volt a visszaesés az előző év azonos időszakához viszonyítva. Ebben közrejátszott a német gazdaság gyengélkedése, amely 2024 első negyedévében már technikai recesszióba csúszhatott. A magyar export szempontjából kiemelkedő jelentőségű német gazdaság a visszafogott külső kereslet és belső strukturális problémák miatt 2024-ben sem számít gyors kilábalásra.

2024 első hónapjai gyenge adatokat hoztak a gépek és szállítóeszközök kivitelét illetően; a visszaesésben 2023 októberétől szerepet játszottak a vörös-tengeri útvonal elleni támadások.

A behozatali oldalon a nyersanyagok főcsoportjában volt a legnagyobb visszaesés 2023-ban. Az év egészében 13,6 százalékkal – ezen belül a negyedik negyedévben 26,3 százalékkal – csökkent a volumen, és 2024 januárjában még ennél is nagyobb visszaesést tapasztaltunk. A gépek és szállítóeszközök főcsoportjában 2024 januárjában szintén hasonló mértékű volt a volumencsökkenés. A termékimport visszaesését döntően a fogyasztás és a beruházások 2023. évi visszaesése, valamint a nagy importtartalmú területek kivitelének gyengélkedése okozta.

A szolgáltatások exportjának volumene 2023-ban a termékekéhez hasonló mértékű, 0,9 százalékos növekedést mutatott, viszonylag magas bázis mellett. A szolgáltatásimport is visszaesett, de kisebb mértékben, mint a termékforgalom. 2023 első

negyedében a szállítás, az év további részében a turizmus és a bér munka-szolgáltatás alakult kedvezően.

2024-ben várakozásaink szerint a magyar gazdaság termékimportja tovább csökken a beruházások mérséklődése és az importigényes tevékenységek stagnálása, akár visszaesése következtében. A szolgáltatásokat is magában foglaló import 1,6 százalékos csökkenését valószínűsítjük, míg a teljes exportra 0,9 százalékos növekedést várunk. A szolgáltatások külkereskedelmének dinamikája mindkét viszonylatban várhatóan magasabb lesz a termékekénél. A termékforgalomban a 2022. évi 9,1 milliárd eurós hiány után 2023-ban 9,2 milliárd eurós többlet jött össze, 2024 első két hónapjában az egyenleg plusz 2,2 milliárd euró lett. 2024 egészére 10 milliárd euró körüli többletet valószínűsítünk.

2023-ban a cserearány 6,7 százalékkal javult, és 2024 is további javulással indult. A javulásban jelentős szerepet játszott az energiaárak számunkra kedvező alakulása. A földgáz hollandiai tőzsdei ára változó mozgásokat követően 2023. november elejétől 2024. március végéig megfeleződött. A számunkra releváns Ural olaj 2023 elejétől egy éven belül a 48–82 dolláros sávban mozgott, míg a Brent ára ugyanebben az időszakban a 70–90 dollár között alakult; az Ural árelőnye tehát csökkenő tendenciájú. Az energiaárak esetleges drágulása miatt az előre jelzett 10 milliárd eurós termékforgalmi többletre vonatkozóan lefelé mutató kockázatot látunk.

A folyó fizetési mérlegben szereplő elsődleges jövedelmek egyenlege 2021–2023 között folyamatosan romlott. A befektetések utáni jövedelmek egyenlege nagyobbra nőtt a munkajövedelmekénél, és a másodlagos jövedelmek sora is növekvő mértékben húzza le a folyó fizetési mérleg egyenlegét, amely 2024-ben GDP-arányosan a 2023. évihez hasonló, 0,2 százalék körüli többlettel zárhat.

A külső fizetési pozíciót a beérkező uniós tőke-transzferek alapvetően befolyásolhatják. 2023-ban az év végén folyt be a RePower-támogatás, valamint az Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program Plusz (IKOP+) és a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program Plusz (GINOP+) keretében folyósított támogatások kisebb része, mintegy 480 milliárd forint. Ezzel együtt a tőkemérleg pozitív egyenlege jelentősen romlott az előző évihez képest. 2024-ben a korábban felszabadított tőke-transzferek sorsát csak találgatni lehet, de feltehető, hogy az év folyamán további jelentős tőkejuttatások érkeznek. Így a folyó fizetési és a tőkemérleg összege GDP-arányosan 1,5 százalék körül alakulhat, de itt is lefelé mutató kockázatokat érzékelünk.

Világgazdasági folyamatok

2023-ban a fejlett és a fejlődő országokban egyaránt az infláció leszorítását célozta a gazdaságpolitika, lehetőség szerint legalább szerény növekedést fenntartva, és némileg csökkentve a pandémia idején megugrott államadóssági rátát.

Az IMF a 2024–2025. évi növekedési lehetőségeket nem látja kedvezőtlennek: 2024-re a világgazdaság 3,1 százalékos, 2025-re 3,2 százalékos bővülését valószínűsíti (IMF, 2024). Más mérvadó nemzetközi szervezetek is hasonló prognózisokat adnak a meghatározó súlyú gazdaságokra (Európai Bizottság, 2023; OECD, 2024; World Bank, 2024). Kevésbé kedvező kilátások várnak a vezető európai gazdaságokra: 2024-ben 1 százalék alatti, 2025-ben 1 és 2 százalék közötti növekedés várható. Az európai gazdaságok az orosz gázzal való leválás költségei, a viszonylag magas energiaárak, illetve a távol-keleti régió támasztotta verseny miatt lassan növekednek. Az USA viszont az erős belső keresletnek köszönhetően 2023-ban is 2 százalék felett tudott nőni, bár a monetáris szigorítások késleltetett hatásai és a fokozatosan szigorodó fiskális politika miatt csökken az ütem.

A globális gazdaságra vonatkozó növekedési kilátásokat illetően azonban a kockázatok mérlege lefelé mutat. A politikai feszültségek miatt az energiaárak növekedhetnek, a szállítási útvonalakat érő támadások következtében a tengeri szállítások árai úgyszintén, ami kihat a termékárakra. Az infláció lejjebb szorítása érdekében a kamatszint viszonylag magasán maradhat. További kockázatot jelenthet a növekedésre Kína esetleges lassulása is. A felzárkózó gazdaságokban az államadósság leépítése szűkíti a fiskális politika mozgásterét, miközben a termelékenység növelése érdekében fontos lenne strukturális reformokat végrehajtani, kiemelten támogatni az oktatást.

Az export szempontjából döntő jelentőségű európai gazdaságokban a beruházások várhatóan évi 2 százalék körüli ütemben nőnek (Európai Bizottság, 2023). A jegybank monetáris politikájára támogatóan hat, ha az Európai Központi Bank irányadó rátája 2025 végéig 3 százalékra süllyed.

A 2024-es konjunktúrapálya

A nemzetgazdasági szintű teljesítményt ritka esetben befolyásolja az agrárágazat, ám az elmúlt időkben éppen ez történt. 2022-ben a mezőgazdaság hozzáadott értéke a súlyos aszálykárak miatt nagyot csökkent, 2023-ban viszont – részben a bázishatásnak is betudhatóan – rendkívüli bővülést mutatott a kedvező időjárás mel-

lett. Így fordulhatott elő, hogy a mezőgazdaság teljesítménye tavaly 2,2 százalékponttal járult hozzá a GDP volumenéhez. Ami másfelől úgy is értelmezhető, hogy ha nem alakul ennyire kedvezően a mezőgazdasági ágazat termelése, akkor a 2023-as recesszió súlyos lett volna. Az ágazat sajátosságai miatt kézenfekvő azt feltételeznünk, hogy 2024-ben a mezőgazdaság növekedése visszaáll a hosszú távú pályájára, azaz a 3 százalék körüli ütemre.

Az iparnak nem volt jó éve 2023, amely 5 százalékos teljesítménycsökkenést hozott. Igaz, az év végén bekövetkezett nagy ütemesésnél felléptek egyszerű tényezők is. A partnerkapcsolatok alakulása, különösen a német ipari konjunktúra nem ígér dinamikus esztendőt, így az európai kilátásokkal összevetve az idén az ipari teljesítmény szerény mértékű, 2 százalék körüli bővülésével számolunk.

Az építőiparra azonban a 2023-as visszaesés után (az ágazat hozzáadott értéke 4,6 százalékkal csökkent az előző évhez képest) minden bizonnyal további csökkenés vár. Az általános gazdasági konjunktúra, amint látjuk, meglehetősen gyenge, a nagy reáلكamatok visszafogják az építési keresletet. Az államháztartás elkerülhetetlen konszolidációja keretében állami projekteket állítanak le; a kieső keresletet nem pótolja egészében az üzleti szektor. Az EU-források beérkezése körüli bizonytalanság további mérséklő tényező. Ezek alapján 2024-re az építőipari GDP 3,9 százalékos csökkenését valószínűsítjük.

A szolgáltatási szektor hozzáadott **értéke** 2023-ban 1,5 százalékkal mérséklődött, ám 2024-re a szolgáltatások 3 százalékos bővülését prognosztizáljuk, feltételezve, hogy az év során stabilizálódó reálkereset-növekedés emeli a kereskedelem, a turizmus és a szállítási ágazat teljesítményét. Az oktatási ágazat GDP-jében is megjelennek az éves béremelés hatásai.

Összességében az ágazati teljesítmények 2,3 százalékkal növelik a GDP volumenét 2024-ben. Ez szerény növekedés, és ehhez is tapadnak lefelé mutató kockázatok.

A keresleti oldali tényezők is nagy hullámzást mutattak tavaly: a belföldi kereslet 4,1 százalékkal szűkült, azon belül a fogyasztás csak 1,1 százalékkal mérséklődött, a felhalmozás viszont 14,9 százalékkal esett. A külső kereslet besegített, pontosabban a jelentős külkereskedelmi többlet nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy nem lett rosszabb a GDP-adat. Az export 0,9 százalékos bővüléséhez 4,3 százalékos importvolumen-csökkenés társult, azaz a jelentős nettó export nem dinamikus bővülés révén jött létre. 2024-ben nem számítunk a belföldi kereslet további szűkülésére. A nettó export az előző évihez hasonlóan alig növekvő kiviteli volumen és tovább szűkülő import mellett járulhat hozzá a GDP-hez.

A GDP felhasználási oldalának alakulása 2023–2024-ben

(2015. évi átlagáron, előző év azonos időszaka = 100)

Felhasználási tételek	2023	2024
Háztartások fogyasztási kiadása	97,8	101,5
Természetbeni társadalmi juttatás a kormányzattól	104,5	101,0
Természetbeni társadalmi juttatás a nonprofit intézményektől	102,8	101,0
Háztartások tényleges fogyasztása	99,0	101,4
Közösségi fogyasztás	98,5	103,0
Végső fogyasztás összesen	98,9	101,7
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	92,6	97,0
Bruttó felhalmozás összesen	85,1	96,5
Belföldi felhasználás összesen	94,4	100,3
Export	100,9	100,9
Import	95,7	98,4
Bruttó hazai termék (GDP)	99,1	102,3

Forrás: 2023: KSH STADAT (utolsó frissítés: 2024. április 3.), 2024: saját előrejelzés

A 2024-es év karaktere tehát nagyon más, mint ami az év kezdetekor a hivatalos közleményekben megjelent. A szükségszerű költségvetési szigorítás és a még mindig jelentős mértékű infláció mellett ez az esztendő is korrekciós jellegű, csupán most nem a pénzromlás a legfőbb gazdaságpolitikai kihívás, hanem az államháztartás állapota. Kiigazításának terhe – és ezzel a növekedési áldozat – részben áthúzódik 2025-re is.

2025-nek és a rákövetkező két évnek a becsült növekedési teljesítményéből következtethetünk a 2024-es GDP-rés méretére és előjelére. A középtávú prognózisunkból nyert negyedéves GDP-idősorra HP-filtert illesztve megkaphatjuk a potenciális GDP-t és a kibocsátási rést (*GDP gap*), azaz a tényleges és a potenciális GDP különbségét. Az adatok szerint a GDP-rés 2023 elejétől negatív tartományba került, és 2024 során, sőt a rákövetkező év végéig abban maradhat. Ez pedig azt jelenti, hogy a 2022 derekán kifejlődött dekonjunktúra akár három évig is elhúzódhat, annak különféle foglalkoztatási, jövedelmi hatásaival. Ebben a konjunktúraszakaszban

Magyarországnak a dinamikusabb szomszédokhoz mért összehasonlító indikátorai – a tényleges fogyasztás, a reálbér, a gazdasági növekedési tempó – előnytelenebbül alakulnak.

A gazdaságpolitikai diszharmónia a helyzet következménye

A gazdasági életet érintő bizonytalansági tényezők között nálunk az első helyeken a politikai, kormányzati intervenció, annak lehetősége áll. Az üzletvitel kockázatait nagyban megnöveli a tulajdoni viszonyokba való gyakori beavatkozás. Az országon belüli kontrollt nélkülöző intervencióhoz 2024-ben a Gazdasági Versenyhivatalhoz telepített többletjogokkal újabb kaput nyitott a jogalkotó.

Ehhez képest a jegybank és a kormányzat között mind gyakoribb nyilvános szóváltás nem rontja érdemben a gazdasági klímát, legalábbis addig, ameddig a nézeteltérés a funkció különbözőségéből fakad. A költségvetés gyakori és nagyarányú megcsúsztatása azonban bel- és külföldön egyaránt aggodalomra ad okot. A hazai szereplők attól tartanak, hogy évközi és gyakran rejtett megszorításokkal igyekeznek a kormány visszaterelni a pályára a költségvetési folyamatokat, amelyek 2023-ban különösen kiábrándítóan alakultak, aggasztó előzmények után. Amint 2020-ban a koronavírus-járvány gazdasági következményeire hivatkozva felfüggesztették az uniós költségvetési szabályrendszert, ezt kihasználva a magyar kormány elengedte a költségvetési hiányt, majd minden évben azzal az üzenettel indult a fiskális tervezés, hogy egy jelentősebb korrekciót követően hamarosan visszaáll a 3 százalékos alatti hiány. Ezt követően rendre azt láthattuk, hogy az elvárt javulást nem sikerült elérni, de némileg csökkent a deficit. 2023-ban más lett a helyzet: nem csökkent, hanem nőtt a hiányráta az előző évhez képest, és tartósan beragadni látszik a 6–7 százalékos sávba.

A 2023-as hiánynövekedés mögött elsősorban az áfabevételek elmaradása áll; az alulteljesítés mintegy ezermilliárd forint, amit az év közbeni intézkedésekkel nem sikerült kompenzálni. Ezt érzékelve a kormány csaknem 2 százalékponttal emelte meg a deficitcél. Végül további fél százalékponttal azt is túlteljesítette, így állt elő a 6,7 százalékos GDP-arányos hiány. Veszélyes mentalitás ez, mert a piac az ilyen „korrekciókat” nem felejtí el; a következmény az államadósság egyre dráguló finanszírozása.

Bevételi oldalon az előző évhez hasonlóan 2024-ben is a fogyasztáshoz kapcsolt adók – azon belül is az áfabevételek – jelentik a legnagyobb kockázatot. Hasonlóképpen problematikus a társasági adóból származó bevételek, valamint a költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok alakulása. Utóbbiak tartalmazzák az

uniós támogatások egy részét is, emiatt itt különösen nagy a bizonytalanság. Terv szerint alakulhatnak viszont a lakosság befizetései, az szja-bevételek.

A kiadási oldalon egyértelműen a kamatkiadások okozzák a legnagyobb fejtörést. A kormányzat ezen a soron 2024-re 12 százalékos emelést tervezett, ám ennél sokkal gyorsabb a kiadásnövekedés. Kedvezőtlen piaci fordulat, esetleges leminősítés esetén akár a GDP 1-1,5 százalékaival is megnőhetnek a kamatkiadások. Mindezzel együtt 2024-ben talán nem lesz már akkora a költségvetési hiányhányad, mint 2023-ban; a hivatalos 4,5 százalékos deficitcéllal szemben 5,3 százalékos hiány (ESA) a prognózisunk.

Ami az államadósság-állomány alakulását illeti: 2020-ban megtört a korábbi csökkenő trend, majd a ráta újra mérséklődött, jórészt annak köszönhetően, hogy a gyorsuló infláció számottevően emelte a nominális GDP értékét. 2023-ban viszont csak minimálisan csökkent az államadósságráta, 2024-re pedig egyenesen növekedés prognosztizálható: a nagy költségvetési hiány szerény GDP-növekedéssel párosul, és az inflációs ütem is jóval kisebb, mint az előző évben.

Ebben a helyzetben viszont elkerülhetetlen az érdekütközés a gazdasági élénkülést eröltető kormánytagok és a jegybank között a kamatpolitika ügyében: az utóbbinak roppant fontos a forint viszonylagos árfolyam-stabilitása, hiszen az infláció 2024 második felében rövid csökkenési időszakot követően amúgy is emelkedni kezd. Ebben a helyzetben az MNB nem viheti le az irányadó kamatokot a kormányzati igény szerint.

A beruházásélénkítés állami eszközeinek alkalmazását pedig a költségvetés állapota zárja ki. A deficitmérsékléshez szükséges állami beruházási stop nem csupán keresztjezi a növekedési terveket, de a hosszabb ideje tartó keresletcsökkenés az építőipar állapotát is súlyosbítja, és politikailag befolyásos körök érdekeit sérti: ilyen okokból tehát a fiskális politikát is érhetik belső támadások.

A költségvetési kiigazító intézkedések egyenlegjavító hatásai leginkább csak az év vége felé lépnek fel, 2025-re áthúzódóan. A kiadásmérséklés (a 2024. áprilisi bejelentés szerint a GDP fél százaléka kivevő beruházásleállítás, -késletetés) közvetlenül sújtja az építőipart, másfelől mérsékli az importot, és a tárgyévben nem jár inflációs hatással. Ám korábbi, több évtizedre visszanyúló tapasztalatok szerint a futó projektek felfüggesztése nem képes szállítani a remélt államháztartási egyenlegjavulást: a leállíthatósággal kapcsolatban technikai nehézségek lépnek fel, aktivizálódnak a lobbik, a hatósági beavatkozás második körös állami bevételkiesést okozhat. Ezért bizonyos, hogy az államháztartásnak szüksége lesz 2024-ben többletbevételekre is, ha nem a választások előtt, akkor azt követően bejelentett döntésekkel.

Azok viszont az év második felében feljebb tolják a fogyasztóiár-indexet, amely bázishatási és reálgazdasági okokból amúgy is emelkedő szakaszba kerül. Az infláció újraélése miatt az MNB 2024 derekán kénytelen lesz leállni az irányadó kamatok mérséklésével, pozitív reálkamatokat tartva.

A gazdaságpolitikai érdekkörök és döntési központok között így minden más súrlódási tényezőtől is elkerülhetetlennek látszik a belső konfliktus, annak konjunktúrazavaró következményeivel együtt.

Hivatkozások

- Bod, P. Á. (2024). A magyar lokomotívtól hiába fűtik fel. *Külgazdaság*, 68(1–2), 21–26. <https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.1-2.21>
- Bod, P. Á., Cserháti, I., Keresztély, T., & Takács, T. (2023). Recessziós félelmek, lassan javuló egyensúlyi mutatók. *Külgazdaság*, 67(3–4), 5–31. <https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.3-4.5>
- European Commission (2023). *Autumn 2023 Economic Forecast – A modest recovery ahead after a challenging year*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EN/ip_23_5743
- Fitch Ratings (2024). *Hungary's Fiscal Slippage Adds to Uncertainties Over Debt Reduction*. <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/hungarys-fiscal-slippage-adds-to-uncertainties-over-debt-reduction-12-04-2024>
- IMF (2024). *World Economic Outlook update, January 2024 – Moderating inflation and steady growth open path to soft landing*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/01/30/world-economic-outlook-update-january-2024>
- OECD (2024). *Economic Outlook, Interim Report February 2024. Vol 2023 Issue 1*, <https://doi.org/10.1787/0fd73462-en>
- World Bank (2024). *Global Economic Prospects, January 2024*. Washington, DC. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-2017-5>

GKI Gazdaságkutató Zrt.: **A GKI a kormány által gondoltnál lassabb** **növekedésre, magasabb inflációra és nagyobb** **államháztartási hiányra számít**

KARSAI GÁBOR*

A magyar gazdaság 2023-ban elhúzódó recessziós állapotba került, miközben az infláció az év végére jelentősen csökkent. Nagyon kedvező fordulat történt a külső egyensúlyban, de az államháztartási hiány 2022-höz képest még növekedett is. A GKI nem változtatott a tavaly decemberi, az átlagosnál amúgy is kissé pesszimistább, 2024-re 2–2,5 százalékos növekedést váró prognózisán. Inflációs előrejelzését viszont 5,5 százalékra mérsékelte, amivel másokénál így is jellemzően borúlátóbb maradt. Márciusi prognózisában viszont a decemberinél magasabb, 5 százalékos államháztartási hiányt várt, s a magyar gazdaság finanszírozási képessége is kisebb lehet (1,5 százalék körüli). A gazdaságpolitikában ugyanis a hangsúly a növekedés serkentésére helyeződik át. Ettől azonban a költségvetési források hiánya és a bizonytalan kereslet miatt csak korlátozott többletnövekedés várható, miközben az élénkítés inflációs hatású, s akadályozza az egyensúly javítását.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E00, E30, E60.

Kulcsszavak: gazdaságpolitika, fogyasztás, beruházás, foglalkoztatás, munkanélküliség, államháztartás, infláció, külső egyensúly.

* *Karsai Gábor*, a GKI Gazdaságkutató Zrt. vezérigazgató-helyettese.

E-mail: karsai.gabor@gki.hu

A cikk a GKI Gazdaságkutató Zrt. 2024. március 25-én lezárt *Előrejelzés 2024-re (2024/1. prognózis)* című elemzése alapján készült, amelynek elkészítésében közreműködött a GKI egész kollektívája. A cikk azonban figyelembe vesz néhány azóta ismertté vált tény is.

A kézirat 2024. április 15-én érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.3-4.19>

GKI Economic Research Co.:

GKI expects slower growth, higher inflation and higher public deficit than the government

GÁBOR KARSAI

The Hungarian economy entered a protracted recession in 2023, while inflation fell significantly by the end of the year. There was a very positive turnaround in the external balance, but the general government deficit even widened compared to 2022. GKI did not change its forecast of 2-2.5 percent growth for 2024, which was already slightly more pessimistic than last December's average. Nevertheless, it has lowered its inflation forecast to 5.5 percent, which is still typically more pessimistic than others. In its March forecast, however, it envisaged a 5 percent general government deficit relative to GDP higher than in December and the financing capacity of the Hungarian economy may also be lower (around 1.5 percent of GDP). The focus of economic policy has been shifting to stimulating growth. However, this is expected to generate only limited additional growth due to a lack of fiscal resources and uncertain demand, while the stimulus will be inflationary and hinder the improvement of the equilibrium.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E00, E30, E60.

Keywords: economic policy, consumption, investment, employment, unemployment, public finances, inflation, external balance.

Világgazdasági helyzet és konjunkturális várakozások – ami biztos, az a bizonytalanság

A világgazdasági *bizonytalanság* – részben a feszültebbé és kiszámíthatatlanabbá vált világpolitikai helyzet következtében – jelentős. A globális gazdaság növekedési kilátásai kedvezőtlenek, számos országban lassulás várható, a fejlett országok némelyikében a recesszió veszélye sem múlt el. Ugyanakkor az utóbbi időben bizonyos jelek – például az amerikai gazdaság vártnál gyorsabb növekedésének szétterjedő hatása, a logisztikai világcégek által a rendelésekben tapasztalt élénkülés – alapján a *második félévben* az első félévhez képest *javulhat a konjunktúra*.

A világpolitikában egyelőre nem látni az orosz–ukrán háború befejeződésének mikéntjét, az orosz támadók pozíciói erősödőben vannak, miközben Ukrajna támogatása gyengül – főleg az USA részéről. Megoldatlan Izrael és szomszédjai között a viszony, a palesztin kérdés rendkívül feszült, és a szállításokat jelentősen korlátozó

a helyzet a Vörös-tengeren. A Kína körül kialakult, éppen nyugodtabb helyzet bár mikor kiéleződhet. Az *USA* politikailag és gazdaságilag is befelé fordul, ami Donald Trump – jelenleg valószínűbb – idei választási győzelme esetén még sokkal markánsabbá válna. Elnöki pozíciójában Trump feltehetőleg az euroatlanti kapcsolatokra is csapást mérne, külpolitikai-katonai és gazdasági szempontból egyaránt. Ez *mozgósítja az Európai Unió egységének megteremtésében érdekelt erőket*, felerősítheti a kényszerűen nagyobb katonai és gazdasági önerőre támaszkodást. Az európai parlamenti választások várhatóan a *szélsőjobb előre-, de nem áttörését* hozzák. Ezzel összefüggésben egyes tagországokban felerősödhetnek a nemzeti törekvések, összességében azonban – akár többsésséges formában – az integráció elmélyítése lehet a főirány.

Az *OECD 2024. februári előrejelzése* a novemberinél kissé derülátóbban ítélte meg a globális gazdaság helyzetét, de továbbra is szinte minden régióban a tavalyinál lassabb GDP-növekedésre számít az idén. Eszerint a globális gazdaság 2024-ben 2,9 százalékkal nő (tavaly 3,1 százalékkal bővült). India gazdasága nő a leggyorsabban (6,2 százalék), majd Kína következik (4,7 százalék). Az euróövezet esetében viszont idén minimális, 0,6 százalékos bővülés várható (ezen belül Németországban a tavalyi 0,1 százalékos GDP-csökkenés után 0,3 százalékos növekedés). Lassulás, de a novemberben feltételezettnél gyorsabb (2,1 százalékos) növekedés valószínű az Egyesült Államokban.

Az *Európai Bizottság* időközi februári prognózisa az euróövezetben az OECD által gondoltnál markánsabb (0,9 százalékos) növekedésre számít (az EU-ban ugyanekkorára). Az infláció az EU-ban a 2023-as 6,3 százalékról 2024-re 3,0 százalékra, az euróövezetben 5,4 százalékról 2,7 százalékra mérséklődik.

Az Európai Bizottság februári értékelése szerint a tavalyi szerény növekedés is nagyrészt a világjárvány utáni gazdasági fellendülés lendületének köszönhető. A gazdasági aktivitás az erőteljes monetáris szigorítás és a költségvetési támogatások szűkítése miatt, valamint a háztartások vásárlóerejének és a külső kereslet csökkenésének következtében 2023 második félévében összességében stagnált. Ugyanakkor az infláció szempontjából pozitívum, hogy az energiaárak meredek esését az árnyomás széles körű, a vártnál gyorsabb mérséklődése követte. Mivel az energiakínálat folyamatosan meghaladja a keresletet, az olaj és különösen a gáz azonnali és jövőbeli tőzsdei árai az ősszel gondoltnál sokkal alacsonyabbak. Az olajár a geopolitikai feszültségek ellenére 80 dollár körül ingadozik, míg az európai gázárak csökkentek. Márciusban azonban – az EU értékelésének publikálása után – az olajár 85 dollár fölé emelkedett, a gáz ára szintén megugrott, s az energiaárak további emelkedése is

lehetséges. A Vörös-tengeri kereskedelmi zavarok nyomán megemelkedett szállítási költségeknek is enyhe árfelhajtó hatásuk van.

Az *eurozóna inflációja* a decemberi átmeneti emelkedést követően januárban és februárban is mérséklődött, s ennek folytatódása várható. Az Egyesült Államokban is tovább lassult az áremelkedés üteme, bár a vártnál kissé magasabb volt. A globális pénzüpi hangulatot elsősorban a meghatározó jegybankok kamatpolitikájával kapcsolatos várakozások, a beérkező makrogazdasági adatok – különösen a vártnál magasabb amerikai infláció –, valamint a közel-keleti konfliktusokkal kapcsolatos fejlemények befolyásolják. A *Fed és az Európai Központi Bank* esetében a piaci árazások alapján az első kamatcsökkentések várható időpontja későbbre tolódott. Március elején mindkét jegybank esetében júniusra árazzák a piacok az idei első, 25 bázispontos csökkentést, így addig a Fed 5,25–5,50 százalékos, az EKB 4,5 százalékos kamata maradhat az irányadó.

Az *európai gazdasági hangulatindex* 2022-ben jelentősen esett, majd 2023 első három hónapjában rendkívül szűk, meglehetősen pesszimizmust sugárzó sávban hullámzott. A magyar szempontból fontos német ipari index márciusban kissé javult, de így is elmaradt januári szintjétől, s erős borúlátást tükröz. Az európai fogyasztói hangulat a 2022 közepi, a Covid-járványban látottnál is markánsabb pesszimizmusa után egy évig javult, azóta némi hullámozás mellett meglehetősen borúlátó szinten stagnál, enyhén javul.

A *GKI üzleti bizalmi indexe* tendenciájában követi az európai hangulat változásait, azaz 2023-tól napjainkig ugyancsak szűk, pesszimista sávban való mozgás jellemezte. Márciusban az index tíz hónapos csúcsára emelkedett, de továbbra is pesszimizmust tükröz. A foglalkoztatási várakozások lényegében nem változtak, az áremelési törekvés gyengült. A *GKI fogyasztói bizalmi indexének* trendje viszont másfél éve egyértelműen és érdemben javul, s immár a szokásosnál nagyobb optimizmust jelez.

Gazdaságpolitika – a kormány erősen beszűkült mozgástere következtében visszatérhet egy moderált inflációs gazdaságpolitikához

A kormány politikai és gazdaságpolitikai mozgástere 2024 elejére erősen beszűkült. Az Ukrajna pénzügyi támogatásával kapcsolatos vétőről, majd Svédország NATO-csatlakozásának akadályozásáról való – lényegében ellenszolgáltatás nélküli – kormányzati lemondás jelzi, hogy az EU-val és az elvileg szövetséges országokkal

szembeni *magyar zsarolási politika* már nemcsak a falig ment el, hanem bele is ütött, sőt *visszapattant* róla. A nemzetközi elszigetelődés behatárolja a kormány további mozgásterét. Korlátozza azt a *belpolitikai válság* is. A pedofil, kegyelmi vagy lemondási válság – bárhogyan nevezzük is – mögött minden eddiginél szélesebb tömegek előtt feslett fel az egész egycentrumú, lojalitásalapú társadalmi-gazdasági rendszer működésének valódi, torz természete. Ez a bizalomvesztés feltehetőleg arra indítja a kormányt, hogy az álságosan gyermek-, illetve szuverenitásvédelminek nevezett törvények szigorítása, majd alkalmazásuk mellett akár fedezetlen jóléti intézkedésekkel, de minimum a népszerűtlen lépések halogatásával igyekezzen „visszavásárolni” az elbizonytalanodott rétegek támogatását.

A kormány tagjai a miniszterelnök nyár végi kijelentését ismételve már fél éve hangoztatják, hogy „2023 az infláció letörésének éve volt, 2024 a gazdasági növekedés újraindításának éve lesz”. Már eddig is azt sulykolták, hogy a fogyasztás bővítésére van szükség, ezen belül a reálkeresetek növelésére, a lakosság költési óvatosságának oldására. (A hangulatjavító intézkedésekre példa az utazási költségek márciusi csökkentése.) Ugyanakkor a kormányzati mozgáster *gazdasági oldalról* is behatárolt. Mindenekelőtt a minden várakozásnál magasabb 2023. évi államháztartási hiány idei csökkentésének szükségessége, de a gyenge európai és hazai konjunktúra miatt is. Ezért a kormányzat már visszakozott a különösen voluntarista, 4 százalékos idei növekedést vizionáló propagandájától. Az élénkítő gazdaságpolitika, valamint a jegybankra gyakorolt sokféle kormányzati nyomás – javaslat a vállalati hitelek referencia-kamatának átalakítására, a jegybanktörvény módosítására, folyamatos verbális kritika a magasnak tartott alapkamat miatt – hatására ismét növekedett a feszültség a kormány és a Magyar Nemzeti Bank között. Ez rontja a magyar gazdaságpolitika egészének hitelességét, ami a forint leértékelődését idézheti elő.

A kormányzat szerint a magyar gazdaságpolitika kihívásai továbbra is csak *külső okokra* vezethetők vissza. Ennek megfelelően továbbra sem került sor új gazdaságpolitikai stratégia kidolgozására. A hatalmi-politikai logika legfeljebb korrekciókat, illetve a tavalyi tagadott, de mégiscsak érvényesített megszorítások után a keresletlénkítéshez való, legalább szavakban történő visszatérést teszi lehetővé. A kilátásba helyezett új versenyképességi csomag iránt már előzetesen kételyeket támaszt, hogy a magyar gazdaságpolitika a versenyképesség javítását mindeddig jellemzően a verseny erősítése nélkül, állami vezérlettel képzelte el. Emellett az elmúlt évtizedben az állam tevékeny részvételével folyamatosan és egyre több részpiacon szűkült a verseny (például a bank- és távközlési piacon), illetve korlátozták a vállalatok döntési szabadságát (például az építőanyag-iparban, az online kereskedők kiszállítók közötti

választásában, a hulladékgyűjtésben). A külföldi vállalatok tulajdonosváltásra kényszerítése a magyar és az állami tulajdonosi részarány növelése érdekében már több EU-tagállam kormányzati szintjén és az Európai Bizottságban is témává vált. Az EU jogállamisággal kapcsolatos elvárásainak a magyar kormány az általa felajánlott intézményi változtatásokkal nem tartalmilag, *inkább csak formálisan* igyekszik megfelelni. Ugyanakkor a GKI korábbi feltételezésének megfelelően már születtek részmegállapodások az EU-val, sőt tényleges transzferekre is sor került. Félő azonban, hogy az idén ténylegesen befolyó EU-transzferek összege érdemben nem lesz nagyobb a tavalyinál. Részben, mivel 2023-ban még az előző EU-költségvetés terhére is érkeztek be források, részben pedig amiatt, mert mind a továbbra is zárolt források feloldása, mind a magyar teljesítések elfogadása bizonytalan.

Valószínű, hogy a kormány a második félévben, az európai és hazai önkormányzati választások után a költségvetési deficit csökkentése érdekében *jelentős kiadás-csökkentő és főleg a vállalatokat érintő adóemelő* lépésekre kényszerül. Utóbbiak lendületet adhatnak az áremelkedés ismételt – a 2022–2023. évinél természetesen sokkal kisebb mértékű – újraindulásának, ami a fogyasztás élénkítésére irányuló törekvésekkel együtt egyfajta *moderált inflációs gazdaságpolitika alkalmazását* jelentené.

Gazdasági növekedés – a 2023. évi 0,9 százalékos visszaesés után 2024-ben 2–2,5 százalékos növekedés várható

A GKI már az egy évvel ezelőtti (tavaly márciusi) előrejelzésében *gazdasági visszaesést* jelzett előre 2023-ra. Ez akkor nagyon pesszimista prognózisnak számított. A GDP csökkenése végül a várt 0,5 százaléknál is mélyebb, 0,9 százalék lett. (Holott a kormány 1,5 százalékos növekedésre számított.) A magyar gazdaság *másfél éve recesszióban, illetve akörüli állapotban* van. Három negyedéven át tartó (az előző negyedévhez viszonyított) visszaesést két negyedévnyi stagnálás és közte egy negyedéves növekedés követett. A 2023. évi visszaesés Írország és Észtország után a legjelentősebb volt az EU-ban. Az EU átlaga 0,3 százalékos, az euróövezet 0,1 százalékos növekedés volt.

A GKI *nem változtatott* 2024-re vonatkozó, már szeptemberben is csak 2–2,5%-os bővülést valószínűsítő, akkoriban még viszonylag pesszimistának számító előrejelzésén. A kormány december végi előrejelzése 3,6 százalék volt, de verbálisan – márciusi visszavonásáig – a 4 százalékot megközelítő növekedés volt a célja. Az új előrejelzés 2–3 százalék. Az MNB és a Költségvetési Tanács decemberben 2,5–3,5

százalékra számított, a márciusi elemzői konszenzus 2,4 százalék, miként az EU februári előrejelzése is. Ez utóbbi lényegesen magasabb az EU 0,9 százalékos átlagánál, de a régióban a román, a lengyel és a horvát prognózis kissé magasabb.

A GKI megítélése szerint a magyar kormány élénkítési törekvéseitől *jelentős eredmény nem várható*, mivel az európai konjunktúra és a várt növekedés gyenge, főleg a magyar szempontból fontos Németországban. Az EU-transzferek várhatóan nem fogják érdemben meghaladni a tavalyit, az államháztartási hiány csökkentésének, s ezzel a kiadások mérséklésének, illetve az adóemeléseknek a kényszere erős. A növekvő reálkeresetek érezhetően élénkíteni fogják ugyan a fogyasztást, a beruházások esetében viszont az állami források szűkössége és a kereslet bizonytalansága miatt a tavalyi szint elérése is siker lenne.

Fogyasztás és beruházás – 2 százalékkal bővülő fogyasztás és 2 százalékkal csökkenő beruházás várható

Magyarországon a *belföldi kereslet* a 2021–2022. évi gyors – a választásokkal is összefüggő – emelkedése után *2023-ban 5,4 százalékkal csökkent*. A belföldi kereslet és ezzel az import visszafogása a korábbi nagy, importigényes költsékezés, illetve az importált energiahordozók 2022-ben megugrott árának kényszerű következménye volt. A magyar gazdasági pálya azonban nem volt exportorientáltnak nevezhető, mert bár az export változása 5 százalékponttal kedvezőbb volt az importénál, a szintje mégis elmaradt – ha csak minimális mértékben is – az előző évitől. A háztartások tényleges fogyasztása 1,2 százalékkal – ezen belül a vásárolt fogyasztás 2,5 százalékkal –, az állóeszköz-felhalmozás pedig 8,7 százalékkal maradt el az egy évvel korábbtól. A negyedik negyedévben azonban már a lakosság fogyasztása – ezen belül vásárolt fogyasztása – és az állóeszköz-felhalmozás is növekedett az előző negyedévhez képest.

2024-ben a lakosság *fogyasztása* a GKI előrejelzése szerint legalább 2 százalékkal – ezen belül a vásárolt fogyasztás ennél gyorsabban, 3 százalék körül – emelkedhet. Az *állóeszköz-felhalmozás* viszont várhatóan mintegy 2 százalékkal tovább csökken, kedvező esetben stagnál. A vásárolt fogyasztás esetében a kormány 2,7 százalékos, az MNB 2,8–3,5 százalékos, a Költségvetési Tanács 3–3,5 százalékos bővüléssel számol, az elemzői konszenzus a fogyasztás egészére 2,8 százalék. A kormány az állóeszköz-felhalmozás 3,4 százalékos, az MNB és a Költségvetési Tanács 1,5–4,5 százalékos bővülését valószínűsíti, az elemzői konszenzus 2,9 száza-

lék. A GKI tehát *főleg a beruházások esetében pesszimistább* más előrejelzőknél. A belföldi felhasználás a GDP-től elmaradva, mintegy 1,5 százalékkal emelkedik, az export-import olló a növekvő belföldi kereslet és a korlátozott exportképesség következtében egy százalékpontonra zárul.

2023-ban a minimálbér 16 százalékkal, a garantált bérminimum 14 százalékkal nőtt, amit 2023 decemberétől a minimálbér 15, a garantált bérminimum 10 százalékos 2024-ről előrehozott emelése követett. 2023-ban összességében 14,1 százalékkal nőtt az átlagkereset, a vállalkozói szektorban 16,2 százalékkal, a költségvetésiben 7,3 százalékkal. (Utóbbi nagyon alacsony, azonban ebben a 2022. évi fegyverpénz miatt kialakult magas bázisnak is szerepe volt.) 2023-ban a reálkereset 2,9 százalékkal csökkent. Ezen belül azonban az év során az infláció csökkenése következtében pozitív változás történt, a 2023. januári 7,6 százalékos reálkereset-csökkenés után novemberben már 5,6 százalékos, decemberben pedig – átmenetileg, az előrehozott minimálbér-emelés miatt –, 10,3 százalékos emelkedés történt. A nyugdíjak reálértékének megőrzését törvény garantálja, de a gyakorlatban némi csökkenést jelent, hogy a gazdasági visszaesés miatt 2023-ban nem volt nyugdíjprémium. A 2022. évi választások előtti jövedelemnövelés – például a személyi jövedelemadó visszaigénylési lehetősége a családosok számára – egy évvel később nyilvánvalóan csökkent, így a reáljövedelem bő 4 százalékkal esett.

A 2024. évi *bérmegállapodás* 6 százalékos infláció mellett 11 százalék körüli átlagos keresetemelkedést céloz meg, ami 4,7 százalékos reálkereset-emelkedést jelentene. Ám 2024 februárjára a korábban bárki által gondoltnál alacsonyabb infláció (3,7 százalék) alakult ki. Ez még inkább kiélezi a kérdést, vajon elbírja-e ezt a bérnövekedést a magyar gazdaság. Vagyis lehetővé teszi-e ezt a gazdasági növekedés, ezen belül a termelékenység javulása, a cégek, illetve a költségvetés helyzete. Ugyanakkor a számos területen tapasztalható munkaerőhiány béremelési kényszert jelent. A vendégmunkások alkalmazását legalább a választásokig korlátozni kívánják, miközben a külföldi munkavállalási lehetőségek vonzereje számos területen továbbra is erős. Emellett a cégek egy részénél kialakuló bértorlódás is béremeléseket indukál. Az átlagkereset 2024. januári 14,6 százalékos emelkedése nemcsak érezhetően nagyobb lett annál, mint amire a GKI számított, de minden bizonnyal egy korábban gondoltnál gyorsabb keresetemelkedés előjele. Mindezek alapján 2024-ben 13 százalék körüli nominális keresetemelkedés várható. Ez áremelő hatású, s bár az idei átlagos infláció feltehetőleg nem éri el a 6 százalékot, az év végén már jóval e fölött lehet. Végeredményben a *reálkeresetek 7 százalékos növekedése várható*. A nyugdíjak reálértéke az év eleji emelés mértékénél (6 százalék) várhatóan kissé

alacsonyabb infláció miatt mintegy 0,5 százalékkal növekszik (nyugdíjprémium kifizetését a szinte biztosan 3,5 alatt maradó GDP-növekedés nem teszi lehetővé), a vállalkozói jövedelmek és szociális juttatások reálértéke viszont inkább csökken. Így a *reáljövedelem* mintegy 4 százalékkal, a vásárolt fogyasztás ennél kevésbé (3 százalék körül) bővül.

A *beruházások* volumene 2023-ban az előző évhez képest 8,5 százalékkal, ezen belül az építési beruházásoké 15 százalékkal zuhant, ugyanakkor a gép- és berendezés-beruházásoké 1,6 százalékkal nőtt. A beruházási teljesítmény mintegy egyharmadát nyújtó feldolgozóiparban 4,5 százalékkal bővültek a beruházások, az ütem azonban az év során lassult, sőt a negyedik negyedévben 3,1 százalékos visszaesés következett be. Ez elsősorban a legnagyobb részarányú villamosberendezés-gyártás (ide tartozik az akkumulátorgyártás is) beruházási volumenének fokozatos lassulásának, majd az utolsó negyedévben már egy számjegyű csökkenésének a következménye, amit a hosszabb ideje folyamatban lévő nagyszabású projektek fokozatos befejeződése okozott. A második legnagyobb súlyt képviselő járműgyártás beruházási volumene ugyanakkor dinamikusan nőtt. Beruházási volumencsökkenés volt a beruházási teljesítmény mintegy ötödét képviselő ingatlanügyletek terén (18 százalék) és az egytizedét képviselő szállításban (11 százalék).

Az *állami beruházások befagyasztása és átütemezése* már 2022 nyarán megkezdődött, azóta több ütemben folytatódott, s a költségvetési hiány csökkentése érdekében a kormányzat az idei évre is kilátásba helyezett ilyen döntéseket. Ezt enyhítheti, hogy a kormányzat az építőipar nyomására és saját politikai megfontolásai alapján újabb kedvezményekkel tervezi segíteni a lakásfelújítást.

2023-ban az EU-transzferek (részben az előző EU-költségvetésből visszamaradóan) 2 milliárd euró körül alakultak. Idén ennél nagyságrendileg nem sokkal nagyobb összeg várható. Igaz ugyan, hogy az EU tavaly év végén felszabadított 10,2 milliárd euró, majd idén februárban mintegy 2 milliárd euró kohéziós forrást. Ez az összesen 12,2 milliárd euró a Magyarországnak szánt kohéziós keret nagyobbik fele. Azonban ez egy *hétéves, utófinanszírozással* kifizetendő összeg. A *helyreállítási alap* előlegesen felüli részéhez való hozzájutástól – a feltételek teljesítésének eddigi hiánya miatt – Magyarország még messze van, ráadásul a projektek lezárásának 2026. augusztusi határideje miatt féltő, hogy ezek egy része teljesen *elveszhet*. A kormány a transferek egy részének elérhetővé válása következtében kiírt ugyan operatív programokat, de ezeket egyelőre előfinanszírozni kell. Végeredményben 2024-ben a tavalyi 2 milliárd eurós EU-transzferhez hasonló, esetleg kissé magasabb összeg beérkezése várható. Ez nem jelent nagy beruházásélénkítő hatást.

A kormányzat az állami források csökkenésének legalább részleges ellensúlyozását a *vállalkozói beruházások fellendülésétől reméli*. A külföldi nagyberuházások jelentős pénzügyi és egyéb – például kiegészítő infrastrukturális fejlesztések – támogatásban részesülnek, a kkv-szektorra is támogatják állami programok. A háború közelsége, a magyar gazdaságpolitika kiszámíthatatlansága, a költségvetés korlátozott teherviselő képessége, s nem utolsósorban a bizonytalan bel- és külföldi kereslet, a gyenge európai konjunktúra *valószínűtlenné* teszi az üzleti beruházások megugrását. Jellemző, hogy a Baross Gábor Újraiparosítási Program folytatására a 2023. évi 1000 milliárd forint után idén egyelőre csak 200 milliárd forintot szánnak. A kormányzat nagy nyomást gyakorol az MNB-re az alapkamat gyorsított csökkentésére, ami azonban február végén is a forint markáns gyengüléséhez vezetett. Ráadásul a cégek fejlesztéseit alapvetően nem a magas kamat akadályozza. Például a GKI felmérési eredményei szerint csak minden tizedik cég szembesül finanszírozási nehézségekkel. Emellett az alacsony kamatozású támogatott hitelprogramokban alacsony a beruházási hitelek aránya. Az MNB értékelése szerint ez a Baross Gábor-hitelprogramban 28 százalék, a Széchenyi-kártya esetében csak 6 százalék. A GKI felmérése szerint idén az iparvállalatok a tavalyitól kissé elmaradó, az üzleti szolgáltató cégek annál csak enyhén erőteljesebb beruházási tervekről tudósítottak. Így a GKI a tavalyi 8,5 százalékos visszaesés után *2024-ben a beruházások további 2 százalék körüli csökkenésével*, kedvező esetben stagnálásával számol.

Reálfolyamatok – 2023-ban a mezőgazdaság mentette meg a még sokkal nagyobb visszaeséstől a magyar gazdaságot, 2024-ben nem látszik igazi húzóerő

Az évek óta folytatott *keresletélénkítő gazdaságpolitika* – s különösen a 2021–2022. évi választási keresletélénkítés –, az orosz–ukrán háború hatására kiéleződött energiaár-robbanás következtében már 2022-ben egyensúlyi korlátokba ütközött, s 2023-ban elkerülhetetlen visszaesésbe torkollt. Az, hogy a magyar gazdaságban 2023-ban csak 0,9 százalékos volt a visszaesés, a mezőgazdasági GDP 68,5 százalékos bővülésének köszönhető. Ezzel az agrárium bőven kompenzálta 2022-ben bekövetkezett, közel 25 százalékos csökkenését, a 2023. évi növekmény a GDP mintegy 2 százaléka.

Az értékesített *mezőgazdasági* termékek volumene tavaly bő 20 százalékkal emelkedett, a növényeké 40 százalékkal nőtt, az állati termékeké viszont kissé csök-

cent. Bár a GKI szokásához híven a következő évi mezőgazdasági GDP-t technikai-
lag változatlanak tekinti, a visszaesésnek nagyobb az esélye, mint a növekedésnek.
A növénytermesztés szempontjából eddig kedvező volt az időjárás, a hústermelés
helyzete az alacsonyabb takarmányárak miatt elfogadható, továbbra is gond azonban
az alacsony termelékenység és a madárinfluenza.

2023-ban a többi árutermelő ágazat GDP-termelése jelentősen elmaradt az előző
évitől, az ipari GDP 5,2 százalékkal, az építőipari 5,6 százalékkal volt kisebb az
előző évinél. A szolgáltató szektorban csaknem 10 százalékos volt a kereskedelem
visszaesése, bő 5 százalékos volt a csökkenés a szállításban, s minimális a turisztikai
szektorban. Ugyanakkor folytatódott (bár jelentősen lassult) a viszonylag dinamikus
növekedés a távközlési szektorban, s szerény bővülést mértek az ingatlan-, a pénz-
ügyi és közigazgatási ágazatban.

2023-ban az *ipari* termelés volumene az előző évihez képest 5,5 százalékkal
csökkent. A leggyorsabban a villamosgépgyártás bővült (8 százalékkal), azonban
decemberben már itt is 20 százalék feletti volt a visszaesés. A 2024. évi kilátásokat
rontja, hogy az ipar *rendelésállománya* december végén 14 százalékkal, január vé-
gén 16 százalékkal volt kisebb az egy évvel korábbinál. Az ipari bizalmi index febru-
árban az elmúlt bő három év egyik legalacsonyabb értékét mutatta, igaz, márciusban
jelentősen emelkedett. Mindezzel együtt a második félévben – az alacsony bázist is
figyelembe véve – a GKI a bel- és külföldi értékesítés *élénkülésére* számít, részben
a lakosság növekvő vásárlóereje, részben az európai konjunktúra évközi javulása,
illetve új kapacitások belépése hatására. Az ágazat idén várható 4 százalékos növe-
kedése azonban nem tenné lehetővé a 2022. évi szint elérését.

Az *építőipari* termelés volumene 2023-ban 5 százalékkal csökkent. 2024 ja-
nuárjában 17 százalékos bővülés történt, ennek éven belüli súlya azonban szerény.
Ráadásul az építőipari vállalkozások december végi *szerződésállománya* csak há-
romnegyede volt az egy évvel korábbinak, s idén januárban is csak 85 százaléka. A
2023-ban kiadott lakásépítési engedélyek száma csaknem 40 százalékkal volt kisebb
az egy évvel korábbinál. A GKI felmérése szerint az építőipar a *legpesszimistább*
ágazat, bizalmi indexe az elmúlt évek mélypontja környékén áll – bár márciusban
enyhén emelkedett. Az ágazat nagyon kitett a kormányzat beruházási és lakáspolitikai
döntéseinek, amelyek körül nagy a bizonytalanság. Idén az építőipari termelés 2
százalékos csökkenése valószínű.

A *kiskereskedelmi forgalom* volumene 2023-ban 7,9 százalékkal csökkent. A
kereskedelmi bizalmi index hónapok óta emelkedik, ez azonban márciusban meg-
torpant. A kiskereskedelmi forgalom 2024 januárjában – tizennégy hónapnyi csök-

kenés után – éves összevetésben 0,6 százalékkal, februárban 1,1 százalékkal nőtt. A napicikkeken és üzemanyagon kívüli forgalom azonban még mindig kisebb volt az egy évvel korábbinál. Havi alapon januárban stagnált, februárban csökkent a forgalom. Az év előrehaladásával az eladások várhatóan érdemben bővülnek, éves átlagban a forgalom bővülése elérheti, kedvező esetben meg is haladhatja a 3 százalékot.

A *turizmus-vendéglátás* szektor GDP-termelése 2023-ban közel 1 százalékkal csökkent. A turisztikai szálláshelyeken 2023-ban a belföldi vendégek az előző évinél 5,1 százalékkal kevesebb, a külföldiek 12 százalékkal több vendégéjszakát tölthettek el. 2024-ben a hazai vásárlóerő növekedésével a belföldiek is növelni fogják a turisztikai szolgáltatások vásárlását, azonban a régiós versenytársakhoz viszonyított gyakran magas árak a környező, illetve a tengerparttal is rendelkező, olcsóbb országok felé terelhetik a keresletet. A GKI 2024-re összességében a turisztikai GDP 2 százalékos bővülését prognosztizálja.

Az *infokommunikációs* szektorban évtizedek óta nem volt visszaesés, legfeljebb átmeneti lassulás. A piaci szereplők számának és a verseny erősségének csökkenése megkönnyíti az áremelést, emellett féltő, hogy negatív hatást gyakorol a szolgáltatások minőségére is. A szektor azonban így is az átlagosnál gyorsabb, mintegy 3 százalékos GDP-ben mért növekedésre lehet képes.

Az *áruszállítás* teljesítménye (árutonna-kilométerben) 2023-ban mintegy 15 százalékkal csökkent, a személyszállítás viszont érezhetően bővült. Az áruszállítás visszaesése a recesszió és az exportlehetőségek szűkülésének természetes következménye. GDP-ben mérve a tavalyi 5,6 százalékos visszaesést idén 3 százalékos bővülés követheti.

A pénzügyi szektorban a 2023. évi 0,4 százalékos GDP-bővülés után idén stagnálás várható. 2023-ban a vállalatok hitelállománya 6 százalékkal, a háztartásoké 2,7 százalékkal bővült, ami lényegesen alacsonyabb az áremelkedés üteménél. Az új hitelkihelyezések volumene 2023 negyedik negyedévében a teljes vállalati szegmensben 9 százalékkal, a kkv-k esetében 2 százalékkal maradt el az előző év azonos időszakának szintjétől. A támogatott hitelek aránya az év során markánsan csökkent, a negyedik negyedévben 41 százalék volt, szemben az első félévi 56 százalékkal. Az MNB hitelezési felmérése szerint a negyedik negyedévben a vállalati hitelek esetében nem történt érdemi keresletváltozás, a lakáscélú és a fogyasztási hitelek iránt viszont élénkült a kereslet. 2024 első felében a bankok többsége tovább erősödő lakossági hitelkeresletre számít, s élénkülést remél a beruházási hitelek piacán is. A bankok 2023 negyedik negyedévében összességében nem változtattak a vállalati és a lakáscélú hitelek feltételein, s 2024 első felében sem terveznek módosítást. A kor-

mány és a Magyar Bankszövetség január végi megállapodása szerint az új vállalati hitelek esetén három hónapon keresztül a futamidő első 6 hónapjában a BUBOR feletti kamatfelár nulla százalékra csökken, ami ez alatt az időszak alatt 2–4 százalékponttal kisebb kamatterhet jelent az adós cégek számára (s értelemszerűen ennyivel kisebb bevételt a bankok számára).

Az MNB értékelése szerint a hazai bankrendszer változatlanul stabil, sokkelenálló képessége erős, jövedelmezősége kiugró. A bankok működési környezetét azonban *még jórészt nem realizálódott kockázatok* övezik. Ezek közül kiemelkedik a kamatkockázat a kamatstopos lakossági ügyfeleknél, a projekthitelekhez kötődő kockázat, továbbá a gyermekvállalás nem teljesítése esetén fennálló kockázat (az ahhoz kötött hiteleknél). A kkv-k kamatstopja 2024. április 1-jéig tart, s az érintett több mint 50 ezer kkv törlesztőrészletei a BUBOR csökkenése miatt jellemzően nem fognak emelkedni. A lakossági kamatstop július 1-jéig van érvényben, de mivel a kamatstop szintje jóval alacsonyabb, mint a kkv-k esetében elrendelt plafon, itt a törlesztőrészletek emelkedésére kell számítani. Ezért kérdéses, hogy a kivezetés valóban megtörténik-e.

A 2024. évi kockázatok miatt az MNB szerint a bankoknak a kiugró tavalyi eredményt nem osztalékfizetésre, hanem tőketartalékaik növelésére kellene fordítaniuk. Erre a hitelpenetráció fokozása érdekében is szükség lenne, mivel a nominális GDP idén bővül, a bankok kamatjövödelme és eredményessége viszont várhatóan csökken. Emellett a Covid idején viszontgarantált kkv-hitelek kifizetése miatt nőhet a refinanszírozásra kerülő hitelek tőkeigénye.

A *külkereskedelemben* 2023-ban hatalmas fordulat történt; az *áruforgalmi* egyenleg előjelet váltott, a 2022. évi drámaian nagy, 9,1 milliárd eurós deficit helyébe 2023-ban 9,2 milliárd eurós aktívum lépett. A *szolgáltatások* külkereskedelmében a 2022. évi 8,9 milliárd eurós többlet 11 milliárd euróra emelkedett. A fordulatot az áruforgalomban az import drasztikus csökkenése hozta el, ami a cserearányok 6,7 százalékos javulásának és a belföldi kereslet csökkenésének (a recesszióknak) a következménye; a szolgáltatások esetében pedig annak az eredménye, hogy a kivitel mintegy 5 százalékponttal gyorsabban bővült a behozatalnál. GDP-ben mérve 2023-ban a behozatal 5 százalékponttal nagyobb mértékben esett vissza, mint a kivitel. Az áruk esetében az olló 5,5, a szolgáltatásoknál 1,1 százalékpont az export javára.

2024-ben GDP-ben mérve a *külkereskedelmi olló záródása* várható (4 százalékponttól 1 százalékpontra), de a forgalom mindkét irányban növekvő lesz. A várhatóan nagyjából változatlan cserearányok már nem fékezik a behozatalt, a lassan

növekedésnek induló belföldi kereslet pedig emeli az importot, miközben a magyar export lehetőségei korlátozottak. Így 2024-ben az áruforgalmi többlet 12,5, a szolgáltatási aktívum 13 milliárd euró körül alakulhat, vagyis a javulás folytatódik, de csak szerény mértékben.

A *foglalkoztatás* 2023 átlagában 0,6 százalékkal magasabb volt az egy évvel korábbinál, de ősz óta csökken. A *munkanélküliségi ráta* éves átlagban a 2022. évi 3,6 százalék után tavaly 4,1 százalék volt, mintegy két éve emelkedik. 2023 decembere és 2024 februárja átlagában 4,7 százalék volt, 0,6 százalékponttal magasabb az egy évvel korábbinál. Igaz, ez az EU-n belül így is kifejezetten alacsony arány. A vállalkozások foglalkoztatási hajlandósága hónapok óta alig változik, a létszám bővítését és csökkentését tervezők aránya érdemben nem különbözik egymástól.

2024-ben a foglalkoztatás várhatóan szerény mértékben, mintegy 0,2 százalékkal emelkedik. Éves átlagban a munkanélküliség is emelkedik kissé, várhatóan 4,2-4,3 százalék körüli lesz. Számos, főleg szakmailag igényes és dolgozói szempontból rossz munkarendű, alulfizetett területen munkaerőhiány van. Emiatt, továbbá azért, mivel a munkaképes korú munkaerő-állomány demográfiai okokból évi több tízezer fővel csökken, a *vendégmunkások* alkalmazása elkerülhetetlen. Ez azonban – részben a kormány idegenellenes politikája által is felerősítve – konfliktusok forrása lehet. A kifejezetten *vendégmunkásokra alapozott iparpolitika vitatható*, például az akkumulátorgyártóknál, ahol a zöldmezős beruházások alacsony hozzáadott értékű, környezetszennyező tevékenységek kiépítéséhez vezetnek. A vendégmunkások esetében is a piaci igényeknek, nem pedig az állami döntéseknek kellene meghatározónak lenniük.

Államháztartás – a választások után felerősödnek a megszorítások, idén elindul a túlzottdeficit-eljárás, igaz, még szankciók nélkül

A 2023. évi költségvetési törvény már 2022. nyári elfogadásakor irreálisan optimista volt. Az abban megcélzott 3,5 százalékos GDP-arányos deficitet 2022 végén 3,9 százalékra, majd 2023 októberében a túlzottdeficit-eljárás (EDP) keretében készült jelentésben 5,2 százalékra emelték. Ami egyben azt jelentette, hogy a tervezett pénzforgalmi hiánya a törvényileg előirányzott 3400 milliárd forintról 4450 milliárd forintra nőtt. A 2023 végi makrogazdasági prognózisban már 5,9 százalékos GDP-arányos deficit szerepelt, a *tényszám végül a GDP 6,7 százaléka lett, vagyis még a 2022. évi 6,2 százaléknál is magasabb*. A 2023. évi pénzforgalmi hiány 4593 milliárd

forint volt, az előirányozottnál több mint egyharmaddal nagyobb, és a 2022. évi pénzforgalmi deficitnél is csupán 80 milliárd forinttal kisebb. Az államadósság a GDP 73,5 százaléka volt, mindössze 0,5 százalékponttal kisebb a 2022. évinél, s jóval nagyobb a költségvetési törvényben megcélzott 69,7 százaléknál.

Az államháztartási folyamatok tervezettől való drasztikus eltérése elsősorban a várt növekedés helyett bekövetkezett recessziónak és a magas inflációnak volt a következménye. (Ennek veszélyére a költségvetési törvény benyújtásakor mások mellett a GKI is felhívta a figyelmet.) A *bevételek* 0,4 százalékkal meghaladták ugyan az előirányzatot, azonban a gazdálkodó szervek befizetései közel 8 százalékkal, a fogyasztással kapcsolatos adók több mint 10 százalékkal elmaradtak attól. Az EU-programok bevételei viszont végül csaknem elérték a tervezettet. A kiadások a bevételeknél jóval nagyobb mértékben, 3,4 százalékkal haladták meg az előirányzatot. Magas volt a társadalombiztosítási alapok – különösen a nyugdíjkifizetések 3,8 százalékos emelkedése miatti – kiadása. A kamatkidások több mint 10 százalékkal nőttek, s a kiadások 6,7 százalékát tették ki az előirányzott 6,2 százalékkal szemben. Csaknem 20 százalékkal emelkedtek az állami vagyonnal kapcsolatos kiadások (például tulajdonszerzés a Vodafone-ban.) Ugyanakkor az EU-programok előirányzott kiadásainak csak a háromnegyede teljesült.

2024-re a még 2023 nyarán elfogadott költségvetés *2,9 százalékos hiányt* irányzott elő. Ennek elérését azonban a 2023. évi folyamatok tervezettől teljesen eltérő alakulása, a 6,7 százalékos GDP-arányos hiány *irrealissá tette*, és egy választási évben a beharangozott 3,8 százalékos kiigazítás politikailag vállalhatatlan lett volna. Ennek ellenére a kormány február közepéig kitarított az elfogadott költségvetés mellett, ám akkor váratlanul bejelentette, hogy 2024. helyett csak 2026-ra fogja 3 százalék alá szorítani a hiányt, s az idei évre 4,5 százalékos GDP-arányos deficitet irányoz elő. Komolyan vehető költségvetés azonban továbbra sincs, amit jól érzékeltet, hogy 2024 első két hónapjában a deficit már 1704 milliárd forint, a törvényileg előirányzott összeg *bő kétharmada* volt. (A 13. havi nyugdíj kifizetése csak szépségtapasz ezen a deficiten.) Nyilvánvaló, hogy az egész költségvetést át kell írni. A deficit 6,7 százalékról 4,5 százalékra csökkentése mellett a kamatkidások emelkedését is ki kell gazdálkodni, ami *az elsődleges egyenleg legalább 2,5 százalékpontos csökkentését*, vagyis *megszorító lépéseket* igényel. A júniusi választásokig ennek közvetlen kárvallottja aligha a lakosság lesz, ami viszont azt jelenti, hogy gazdaságélénkítésre, a közszolgáltatások színvonalának megóvására alig jut pénz. (Nem enyhítenek a költségvetési feszültségeken az EU-transzferek sem, mivel ezek összege érdemben várhatóan nem lesz nagyobb a tavalyinál.) Ezért valószínű, hogy a *második félévben a költségve-*

tésben jelentős kiadáscsökkentő és főleg adóemelő lépésekre kényszerül a kormány, miközben a most tervezett deficitcél is elszállhat. A GKI 5 százalék körüli GDP-arányos deficitet tart reálisnak, miközben az államadósság csökkenése aligha éri el az 1 százalékpontot (a bruttó adósság a legjobb esetben a GDP 72,5 százaléka lesz).

Bár Magyarország ellen az idén újra hatályba léptetett, a költségvetési hiányt és az államadósságot érintő korlátozó szabályok áthágása miatt szinte biztosra vehetően *elindul a túlzottdeficit-eljárás*, szankcióktól egyelőre nem kell tartani. Az új szabályok ugyanis több évet adnak a kritériumok elérésére, bár az ehhez szükséges programban vállalt kötelezettségeket folyamatosan ellenőrzik.

Infláció, kamat, árfolyam – az inflációcsökkenést emelkedés, a kamatesését megtorpanás követi, a forint gyengülésére kell számítani

2023-ban az EU-ban Magyarországon volt éves átlagban a legmagasabb az infláció és a reálkamat, miközben – részben ez utóbbinak köszönhetően – a forint mintegy 2,5 százaléket erősödött.

Az áremelkedés üteme 2023 januárjában érte el csúcspontját (25,7 százalék), majd októberre egy számjegyre lett (9,9 százalék), az év végére 5,5 százalékra, 2024 februárjára pedig 3,7 százalékra esett. Az infláció *mérséklődésében* meghatározó szerepe volt a vásárlóerő csökkenésének. A decemberi infláció már csak a hatodik, a januári a nyolcadik-kilencedik legmagasabb volt az EU-ban. Tavaly az éves átlagnál (17,6 százalék) gyorsabb volt az élelmiszerek (25,9 százalék), az energia (22,1 százalék) és az üzemanyagok (18,6 százalék) áremelkedése, ugyanakkor átlag alatti, de gyors az élvezeti cikkek (15,4 százalék) és a szolgáltatások inflációja (13,2 százalék), s egy számjegyre a ruházati (8,3 százalék) és a tartós fogyasztási cikkek (5,6 százalék) áremelkedése. Az élelmiszerek kiugró megdrágulásában döntő szerepe volt az előző évi gyenge termés áthúzódó hatásának, illetve a kereskedelmi láncok megadóztatásának. Eközben az adminisztratív beavatkozások többnyire nem voltak sikeresek, kikerülhetők voltak, illetve káros mellékhatásokkal jártak. Az iparcikkárak viszonylag kisebb emelkedésében a vásárlóerő csökkenése mellett fontos szerepe volt annak is, hogy az importárak a forint erősödése következtében kedvezően alakultak.

Az üzleti szektor áremelési törekvése 2022 októberétől egy éven át nagyon jelentősen és szinte folyamatosan csökkent, 2023 decemberében azonban a tavaszi szintre erősödött vissza. 2024 februárjában a kereskedelemben és a szolgáltató szektorban

– ezek a lakossággal leginkább közvetlen kapcsolatban levő ágazatok – volt a leg-erősebb, az egy évvel korábbival megegyező volt az áremelési törekvés. Márciusban azonban e két ágazatban érezhetően gyengült ez az ambíció.

Az *előző hónaphoz viszonyított* áremelkedés a tavalyi utolsó negyedévben átmenetileg megszűnt, de idén januárban és februárban egyaránt 0,7 százalék volt. A két hónapban együttesen átlag körüli volt az élelmiszerek és a szolgáltatások ár-emelkedése, átlag feletti az élvezeti cikkek és az üzemanyagok inflációja. A szolgáltatások esetében a távközlési árak és a bankköltségek visszatekintő éves inflációval történt emelése miatt további érdemi áremelés várható. A hulladékkezelési és vízdíjak drasztikus idei emelése szétterjedő hatást gyakorol a cégek költségeire és áraira. A *bérmegállapodásnak* (januárban 14,6 százalékkal emelkedtek a nominális keresetek) szintén lesz inflációs hatása, miként a költségvetési *hiány csökkentése* érdekében a választások után várhatóan alkalmazott eszközöknek (támogatáscsökkentéseknek és főleg adóemeléseknek), valamint a *forint* gyengülésének is. Fontos az is, hogy miután a kormány deklarálta az infláció legyőzését, valamint azt, hogy 2024 a növekedés helyreállításának éve lesz, az antiinflációs megfontolások szükségképpen háttérbe szorulnak. Emiatt fennáll a „*korai ünneplésnek*” nevezett magatartás veszélye, ami az inflációs sokk után gyors, de végül csak átmenetinek bizonyuló inflációcsökkenést jelent.

A törvény szerinti inflációkövető nyugdíjmelés januárban 6 százalék volt. Ez egyben azt jelenti, hogy eddig a mértékig az áremelkedés úgy növelheti a költségvetési bevételeket, hogy a kiadásoknak már jellemzően nem kell ilyen mértékben pótlólagosan emelkedniük. (A kiadások reálértéke, az állami szolgáltatások színvonala eközben természetesen csökken, s a tavalyi tapasztalatok alapján a növekvő bevásárlóturizmus – és az ezzel kieső áfabevétel – is határt szab ennek a folyamatnak.) Reálisan számolni kell azzal, hogy a kormányzat visszatér egy *moderált inflációs gazdaságpolitikához*.

Az elmúlt hónapok korábban gondoltnál alacsonyabb áremelkedése alapján a GKI *5,5 százalékra vette vissza* éves inflációs előrejelzését, de a következő hónapokban már nem számít további ütemcsökkenésre. Majd, különösen a második félévben az áremelkedés gyorsulására, az *év végén legalább 6,5 százalékos* ütemre számít. Ebben az előző hónaphoz viszonyított áremelkedés tartósulása mellett fontos szerepe van bázishatásnak is.

Az *MNB 2022* októbere – a kamatemelési ciklus befejeződésének bejelentését követő árfolyamzuhanás, majd az irányadó kamat kényszerű, 18 százalékra történt drasztikus megemelése – óta *deklaráltan nagyon óvatos, a kormányzat által bírált*

kamatpolitikát követett. A Monetáris Tanács az irányadó és az alapkamat 2023. szeptemberi, 13 százalékon történt egyesítése után négy hónapon át csak 0,75 százalékpontos, az infláció esésénél kisebb csökkentéseket hajtott végre. Szeptemberben elkezdődött a *pozitív reálkamat* időszaka. 2023 februárjában azonban a kockázatok alábecsülve – talán a kormányzatnak is gesztust téve – 1 százalékponttal, 9 százalékra csökkentette az alapkamatot. A dollár és az euró kamatsökkentésének valószínű júniusra csúszása, a magyar kormány kül- és belpolitikai mozgásterének beszűkülése, valamint az MNB-vel kialakult vitája – ezen belül a jegybanktörvény módosítására tett javaslatai – és a hatalmas államháztartási hiány együttese azonban az infláció markáns csökkenése ellenére *kétségeket támasztott a kamatsökkentés gyorsításának megalapozottsága* iránt. Bár a Monetáris Tanács hangsúlyozta annak átmeneti jellegét, a forint március első felében markánsan gyengülni kezdett. A jegybanki vezetés a kamatdöntés után reálisnak tartotta az év közepére 6–7 százalékra csökkenő alapkamattal kapcsolatos várakozásokat. A forint gyengülését látva azonban márciusban csak 0,75 százalékpontos csökkentésre (8,25 százalékra) került sor, s inkább csak *6,5–7 százalékos félév végi alapkamatot* valószínűsített az MNB. A GKI a jelenlegi érzékeny befektetői hangulat alapján ezt *reálisnak* tartja, tekintettel a forint sérülékenységére és az inflációcsökkenés várható leállítására. A reálkamat így is 5 százalékról 2,5 százalék körülire csökkenne, s *nemcsak a nominális, de a reálkamat se sokkal haladná meg a dollárét és az euróét.* (A várakozások szerint júniusig a Fed irányadó kamata 5,25–5,50 százalék, az EKB-é 4,5 százalék marad, az első 0,25 százalékpontos csökkentésekre ekkor kerül sor. A nominális magyar kamatelőny tehát már csak 1,5–2 százalékpont lenne – tavaly év végén még 5–6 százalékpont volt –, a reálkamat esetében pedig kevesebb, mint 1 százalékpont.) A kamatfelár ilyen mértékű csökkentése *kockázatos* a forint szempontjából, hiszen *a forint, illetve a magyar gazdaságpolitika iránti bizalom* sokkal kisebb, mint az euró vagy a dollár iránti. Ezért, továbbá mert a második félévben az infláció érezhetően megemelkedhet, a GKI idén *nem számít* további kamatsökkentésre.

A forint az euróval szemben 2022 és 2023 vége között 9,5 százalékkal erősödött. Majd a 2023. december végi 383 forintról január végére 385, február, illetve március végére 394 forintra, vagyis az előző év végéhez viszonyítva 2,3 százalékkal gyengült (márciusban olykor a 400 forint közelébe került). A GKI valószínűnek tartja, hogy az euró/forint árfolyam idén időnként, különösen az év vége felé 400 fölé emelkedik, éves átlagban azonban ennél kisebb, *395–400 forintos árfolyamra* számít. Ez éves átlagban 3–4 százalékos leértékelődést jelentene 2023-hoz képest (a 2023. évi átlagos erősödés 2,5 százalék volt).

Külső egyensúly – a tavalyi fordulat után lassú lesz a javulás

A *folyó fizetési mérleg* egyenlege a 2022. évi drámaian nagy, 14 milliárd eurós deficit után 2023 második és harmadik negyedévében pozitívba fordult, az első három negyedévben már összesen 1 milliárd euró aktívumot mutatott. A negyedik negyedév azonban ismét deficitet hozott, a decemberi 1 milliárdos hiány az egész negyedévet lehúzta (–0,6 milliárd euró), ami rossz előjel az idei év szempontjából. Összességében azonban *2023-ban fordulatot jelentő, 0,4 milliárd euró többlet* alakult ki. Az áruk és szolgáltatások aktívuma fedezni tudta a jövedelmi mérleg hiányát. A *folyó fizetési és tőkemérleg* aktívuma 2023-ban 2,3 milliárd euró volt.

2024-ben a folyó fizetési mérleg *javulása szerény lesz*, mindenekelőtt a külkereskedelmi aktívum visszafogottabb emelkedése miatt. Ez az EU keresletének korlátozottsága, valamint a kissé emelkedő belföldi kereslet hatására növekvő import miatt várható. A GKI 1 milliárd eurós (a GDP 0,5 százaléka) aktívumra számít, és a tavalyihoz hasonló, esetleg kissé több EU-transzfer beáramlásával kalkulál (vagyis 2 milliárd euró körüli összeggel). Ez a *folyó fizetési és tőkemérleg 3 milliárd euró* összegű, vagyis az *előző évit nem sokkal meghaladó* aktívumát jelentené (a GDP 1,2 százaléka után 1,4 százalékat).

Az *MNB nemzetközi tartaléka* 2024. január végén 46,5 milliárd euró volt, lényegesen nagyobb a tavalyi évre jellemzőnél (2023 elején még csak 40 milliárd euró volt). A devizatartalék szintje *megfelel a fő nemzetközi szabályoknak*, de Magyarország jelentős finanszírozási szükséglete, a magyar gazdaságpolitika iránti romló bizalom, valamint az állam gazdasági terjeszkedése *további forrásbevonást* követel, miközben a beérkező EU-transzferek mértéke korlátozott.

A *hitelminősítők* 2023-ban óvatosan *elkezdték rontani* Magyarország kilátásait, a magyar minősítés azonban mindegyiküknél továbbra is a befektetésre ajánlott kategóriában – igaz annak az alján – van, s 2023 júniusa óta nem változott. 2024-ben azonban az államháztartás helyzete, az unortodox gazdaságpolitikai lépések sora, az EU-transzferek esetleges ismételt bizonytalanabbá válása, valamint a külső egyensúly megbillenésének veszélye leminősítéssel fenyegethet.

Kopint-Tárki Zrt.: Inflációs hullám után, erőtlenül

**MATHEIKA ZOLTÁN – NAGY KATALIN – PALÓCZ ÉVA –
OBLATH GÁBOR***

A világgazdasági növekedést elsősorban Kína lassulása fékezi, de a fejlett országokban is lassúbb növekedés várható a következő két évben. Régióként jelentős különbségek lesznek tapasztalhatók. Kockázatot jelentenek a különböző regionális konfliktusok. Az infláció világszerte mérséklődik, ami a monetáris politikák számára is fokozatosan teret enged a lazításnak. Mivel a nyersanyagpiacok továbbra is nyugtalanok, és újabb áremelkedéseket sem lehet kizárni, a monetáris lazítás várhatóan óvatos lesz. A fiskális politika az idén nemigen ösztönzi a növekedést, mivel az elmúlt időszakban a legtöbb országban felduzzadt az adósságállomány.

2023-ban a magyar gazdaság éves teljesítménye 0,9 százalékkal (szezonálisan és a naptárhatással kiigazítva 0,7 százalékkal) volt alacsonyabb, mint egy évvel korábban. Az idei évre szerény gazdasági növekedést várunk, amit a jelentős reálkereset-emelkedés alapoz meg, de mivel – várhatóan – a háztartások óvatosak maradnak, a fogyasztási kereslet bővülése jóval halványabb lesz annál, mint amit a reálkereset-emelkedés sugallna. A belföldi piacra orientált ágazatok vállalatainak beruházásai szintén növekedésbe fordulhatnak, az exportorientált feldolgozóipar beruházásainak tavaly év végi visszaesése várhatóan szintén átmenetinek bizonyul, noha erőteljes növekedésre nem számítunk. Az állami beruházásoknál nem várható növekedés az idén. A belföldi kereslet idei élénkülése biztosra vehető, de mértékét

* *Matheika Zoltán*, a Kopint-Tárki vezető kutatója. E-mail: zoltan.matheika@kopint-tarki.hu
Nagy Katalin, a Kopint Konjunktúrakutatási Alapítvány ügyvezető igazgatója.
E-mail: katalin.nagy@kopint-tarki.hu

Oblath Gábor, a Kopint-Tárki tudományos tanácsadója. E-mail: oblath.gabor@krtk.mta.hu
Palócz Éva, a Kopint-Tárki vezérigazgatója. E-mail: eva.palocz@kopint-tarki.hu

Az elemzés a Kopint-Tárki Zrt. *A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2024 tavaszán* című konjunktúrajelentése alapján készült. A kiadvány szerzői: Bogóné Jehoda Rozália, Matheika Zoltán, Nagy Katalin, Oblath Gábor, Palócz Éva és Vakhal Péter. Szerkesztette: Nagy Katalin és Palócz Éva.

A kézirat 2024. április 27-én érkezett a *Külvgazdaság* szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.3-4.38>

bizonytalanság övezi. A Kopint-Tárki jelenleg 2,5 százalékos növekedést vár az idei évre, és mérsékelt gyorsulásra számít 2025-ben.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F01, E20, E30.

Kulcsszavak. világgazdaság, Magyarország, makrogazdasági előrejelzés.

Abstract

Kopint-Tárki Zrt.:

After inflationary wave, weakly

ZOLTÁN MATHEIKA – KATALIN NAGY – ÉVA PALÓCZ – GÁBOR OBLATH

The slowdown in China is the main drag on global economic growth, but slower growth is also expected in developed countries over the next two years. There will be significant differences by region. There are risks from various regional conflicts. Inflation is moderating globally, which will also gradually allow room for monetary policies to ease. As commodity markets remain unsettled and further price increases cannot be ruled out, monetary easing is expected to be cautious. Fiscal policy is unlikely to stimulate growth this year, as debt levels have swollen in most countries recently.

In 2023, the annual output of the Hungarian economy was 0.9 per cent (0.7 per cent seasonally and calendar-adjusted) lower than a year earlier. We expect modest economic growth this year, underpinned by a significant rise in real incomes, but with households expected to remain cautious, the expansion in consumption demand will be much weaker than the rise in real incomes would suggest. Investments by firms in domestically oriented sectors may also turn to growth, while the decline in investments in export-oriented manufacturing at the end of last year is also projected to be transitory, although no strong growth is expected. Public investments are not projected to grow this year. A pick-up in domestic demand this year is a certainty, but its magnitude remains questionable. Kopint-Tárki currently anticipates Hungary's GDP to grow by 2.5 per cent this year and a moderate acceleration in 2025.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F01, E20, E30.

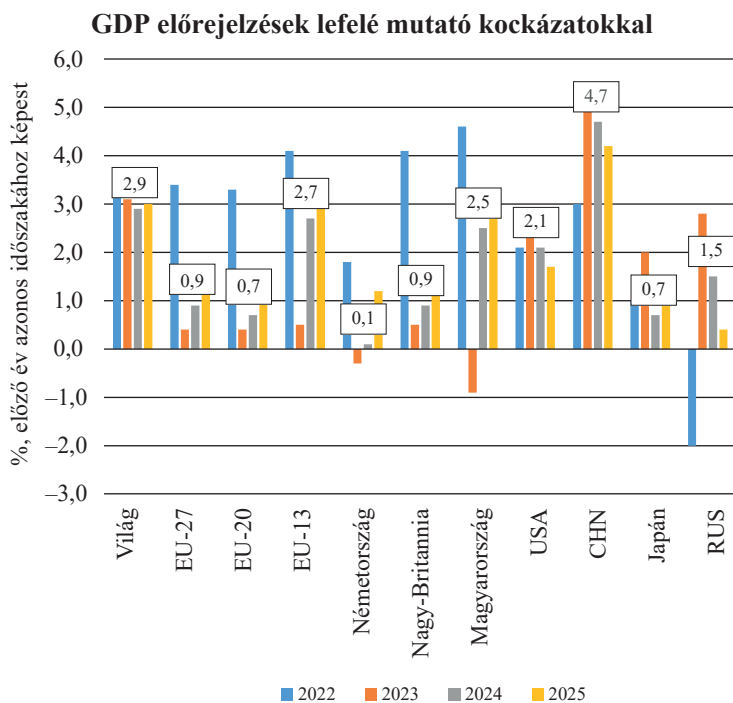
Keywords: world economy, Hungary, macroeconomic forecast.

Nemzetközi gazdaság: romló kilátások

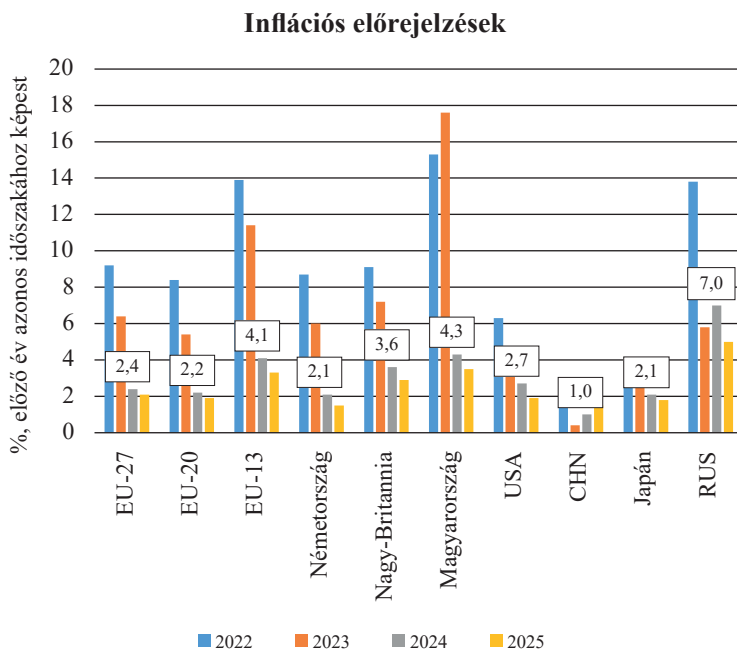
A *világgazdaság* tavaly 3,1 százalékkal bővült, az idei növekedés ennél valamivel alacsonyabb lesz (*1. ábra*). A növekedést elsősorban Kína lassulása fékezi, de az USA-ban is, ahol egyébként 2023-ban a vártnál robusztusabb volt a növekedés, némi lassulás lesz tapasztalható, az euróövezet pedig – főleg a gyenge német teljesítmény miatt – a tavalyi, mindössze 0,4 százalékos növekedést követően az idén várhatóan

csak stagnálni fog. Kockázatot jelentenek a különböző regionális konfliktusok: sem a gázai övezetben zajló események, sem az orosz–ukrán konfliktus kimenetele nem látszik egyértelműen, csak azt lehet feltételezni, hogy hosszan elnyúló és könnyen eszkalálódó válságokról van szó. Részben a regionális konfliktusok következtében a szállítási költségek erőteljesen emelkedni kezdtek, különösen a tengeri szállítás terén, fékezve a világkereskedelem bővülését. Az infláció világszerte mérséklődik, de a nyersanyagpiacok továbbra is nyugtalanok, és újabb áremelkedéseket sem lehet kizárni (2. ábra). Az idei évben a monetáris politika lazulására lehet számítani, de az inflációt övező bizonytalanságok miatt nem lehet tudni, hogy ez milyen gyors ütemben megy majd végbe. A fiskális politika az idén nemigen ösztönzi a növekedést, mivel az elmúlt időszakban a legtöbb országban felduzzadt az adósságállomány, így ennek kezelése szükséges. Sok helyen adókiigazításokkal, a kiadások visszafogásával próbálkoznak majd, ami inkább fékezi a növekedést.

1. ábra

Forrás: OECD, Eurostat, Kopint-Tárki

Forrás: OECD, Eurostat, Kopint-Tárki

A válságidőszakokban a munkaerőpiac elég ellenállónak bizonyult. A fejlett országokban egyes ágazatokban munkaerőhiány nehezíti a termelést, ami a béreket felfelé nyomja, a munkaadók és a munkavállalók konfliktusa pedig, ahol nincs megállapodás, sztrájkokhoz vezet. Demográfiai problémák, mint a lakosság elöregedése, mindenütt érződnek, még olyan országokban is, mint Kína.

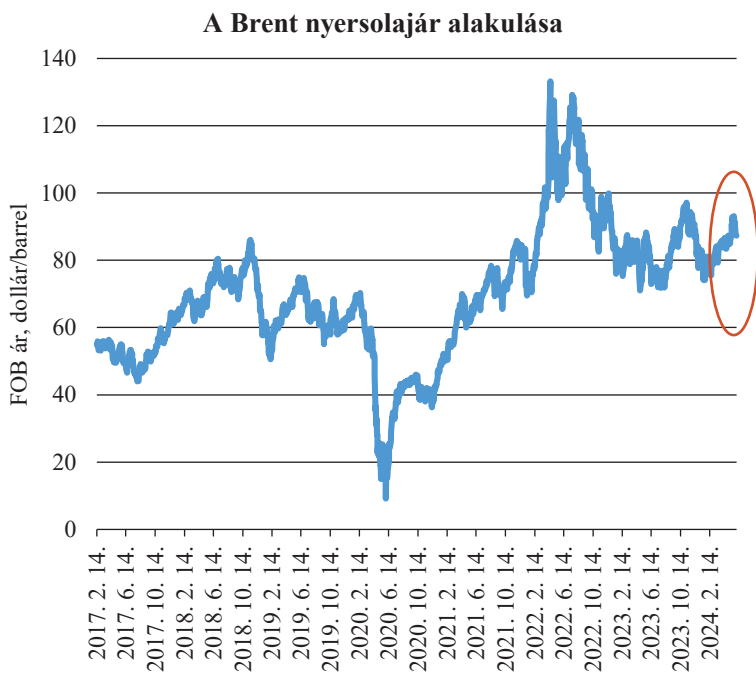
A mindenütt forszírozott zöldátmenet, a klímakatasztrófák elkerülésének szükségessége sok ráfordítást igénylő és a korábban vártnál költségesebb folyamat, amely lassan halad előre, és a klímaváltozást alig-alig fékezi. Így váratlan természeti katasztrófákra, időjárási kilengésekre továbbra is számítani lehet. Ez különösen a szegényebb országokban jelenthet majd súlyos gondokat, növeli a leszakadás veszélyét.

Az IMF rontott a világkereskedelmi kilátásokra vonatkozó idei és jövő évi prognózisán: a világkereskedelem volumene a szervezet szerint jóval a Covid előtti időszak átlaga alatt bővül majd. A lanyhulás mögött a konjunktúra, azon belül is különösen Kína lassulása áll. A világgazdaság nem tudott még stabil növekedési pályára

visszatérni, ezért egyes termékekből túltermelés, másokból hiány van. Kína nyomott áron igyekszik megszabadulni készleteitől, amit a fejlett gazdaságok nem néznek jó szemmel. A kialakult helyzeten sokat rontanak az Ádeni-öbölben történtek is. A konténerszállító hajók a dél-afrikai Jóreménység-fok körül kerülnek meg az afrikai kontinentst, ami az európai szállítások esetében legalább két hét addicionális szállítási időt, többletköltséget és – nem utolsósorban – környezetszennyezést jelent. Így a tavalyi 0,4 százalékos után az idén legfeljebb 3,3 százalékkal bővíülhet a világkereskedelem volumene, s jövőre is csak mérsékelt gyorsulás várható.

A legfrissebb adatok szerint az energiahordozók nyersanyagindexe a februári 102,2-ről 104,3-ra emelkedett. A nem energiahordozó nyersanyagok indexe 106,8-ról 109,2-re (2010 = 100), míg a globális nyersanyagindex 103,7-ről 105,9-re kúszott. Tehát az elmúlt hónapban egyértelmű felfelé mutató trend rajzolódott ki.

3. ábra

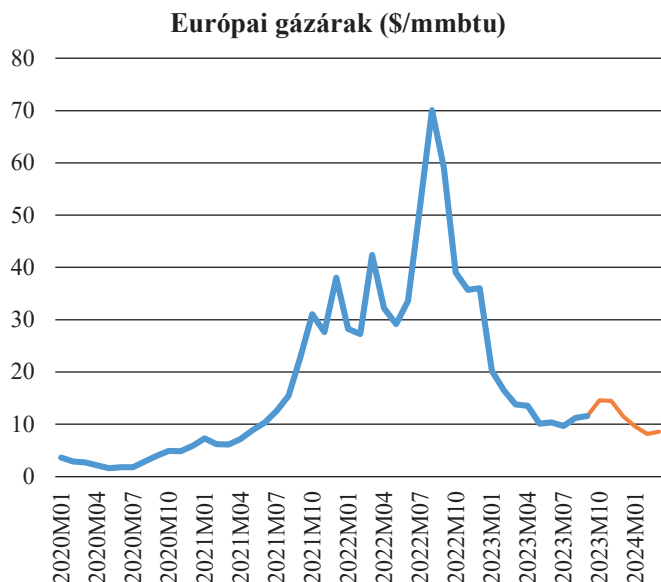

Forrás: U.S. Energy Information Administration (EIA)

A Brent nyersolaj hordónkénti ára március közepén 85 dollár körül mozgott, április elejére 90 dollár fölé ugrott, jóval meghaladva a tavalyi (82 dolláros) éves átlagot (3. ábra). Február közepe óta az olajár némileg emelkedő trendet mutat, s a határidős ügyletek árai is feljebb kúsztak. Nagyok a kilengések a piacon, ami a fokozódó bizonytalanságot is jelzi. A különböző geopolitikai feszültségek, az orosz energialejesztményeket ért ukrán támadások, a tengeri szállítások növekvő kockázata az ellátási bizonytalanságoktól való félelmeket erősítették. A globális olajkereslet az idén várhatóan lassabb ütemben fog bővülni, mint tavaly, amiben a konjunkturális trendek mellett a különböző energiahatékonysági intézkedések forszírozása is szerepet játszik. Továbbra is a kínai kereslet viszi el a növekmény nagy részét, azonban a kínai növekedés lassulása a kereslet mérsékeltebb ütemű bővülését eredményezi. A globális nyersolajkínálat 1,5 millió hordóval is bővíthet naponta, annak ellenére, hogy az OPEC+ kitermelést fékező korlátozásai a félév végéig kitartanak. Oroszország a múlt hónapban tudatta a világgal, hogy a második félév során további 471 ezer hordóval csökkenti olajkitermelését. Tehát a konjunkturális trendek alapján inkább az olajárak mérséklődése lenne logikus, az ellátási, szállítási bizonytalanságok azonban növelik a kilengéseket a piacon, ami megmutatkozik az árak – egyelőre nem tudni, hogy átmeneti vagy tartós – emelkedésében. Azt sem lehet tudni, hogy az OPEC+ nem dönt-e a termeléskorlátozások meghosszabbításáról. Összességében az idén éves átlagban 83–88 dollár/barrel olajjára számítunk, jelezve, hogy felfelé és lefelé egyaránt nagyon nagy a bizonytalanság.

Az európai gázipiacon is nagy a bizonytalanság. Hiába vannak tele a gáztárolók, és hiába van mögöttünk az elmúlt évtizedek egyik legenyhébb tele, az ellátási bizonytalanságoktól való félelem március első felében felfelé nyomta az árakat. Március végén viszont ismét esett a gázár, mivel a bőséges európai készletek, valamint a kedvező kínálati kilátások és a továbbra is kedvező időjárási előrejelzések lefelé nyomták az árakat. De márciusban összességében egyértelmű emelkedés volt tapasztalható (4. ábra).

A nem energiahordozók tekintetében a nyersanyagindexek stabilaknak tűnnek, ugyanakkor egyes termékek szinte megmagyarázhatatlan módon drágulnak. Az arany történelmi rekordokat dönt, mivel a világban kialakult bizonytalanság elől a befektetők egy része a nemesfémektől vár védelmet. Az erősödő protekcionista félelmek nem teljesen alaptalanok, ami kihat a beruházási és fogyasztási tervekre, közvetve pedig a nyersanyagok áraira is.

Forrás: Worldbank Commodity Markets

A legfrissebb inflációs adatok az áremelkedés ütemének további mérséklődését jelzik. Ezzel együtt az inflációs értékek még a jegybanki célértékek fölött mozognak, s számos olyan tényező van, amely újabb inflációs nyomást jelenthet: így a geopolitikai konfliktusok hatása az energiaárak alakulására, az extrém időjárás okozta kockázatok, a jelentős bérnyomás számos ágazatban és országban, valamint – az általános politikai bizonytalanság miatti – váratlan események következményei. Ebből következően még nem egészen egyértelmű, hogy a megindult dezinflációs folyamatok mennyire tartósak, ami viszont a jegybankokat továbbra is óvatosságra készíteti. A Fed az idén elkezdte a kamatsökkentési periódust, de mivel az amerikai gazdaság robusztus, nem valószínű, hogy gyors ütemű kamatvágások következnek be. A legfrissebb jelzések szerint az idén a korábban várt 3-4 helyett legfeljebb egy kamatvágásra kerül sor. Az Európai Központi Bank várhatóan júniusban igazítja ki először a kamatokat, de itt is óvatos lépésekről beszélnek, annak ellenére, hogy az európai gazdasági kilátások gyengék, az infláció viszont már a jegybanki célérték körül mozog. A brit jegybank egyelőre nem változtatott az irányadó kamatokon, s azokat a következő, májusi kamatdöntő ülésen is valószínűleg 5,25 százalékon hagy-

ja, mert az infláció még mindig túl magas, és a brit munkaerőpiac szűkössége tartós inflációs nyomást gyakorolhat a gazdaságra.

Az Európai Unió külső környezetében vegyes kép jellemző. Az *Egyesült Államok* GDP-je tavaly a vártnál robusztusabban, 2,5 százalékkal nőtt. Az idei adatok alapján egyelőre lassulásra számíthatunk. A magánfogyasztás az év első hónapjaiban csak mérsékelten bővült, januárban a kiskereskedelmi forgalom egyenesen visszaesett, az ipari termelés is lassuló trendet mutatott. Míg a lakásépítés továbbra is bővül, addig a vállalatok építési beruházásai lenyhulni látszanak, amiben a tavaly még működő állami támogatási programok kifutása is szerepet játszik. Az építési beruházások összességében azonban az idén is támogatni fogják a növekedést, mivel az elmúlt években megkezdett állami nagyberuházások még folyamatban vannak. A vállalatok által vásárolt gépek, berendezések esetében a restriktív monetáris politika hatása már tavaly is erősen érződött, és ez az idén sem lesz másképp.

Japánban 2023 második felében a gazdasági teljesítmény visszaesett ugyan, de mivel az első félévben erőteljes növekedés volt tapasztalható, tavaly a GDP összességében 1,9-2 százalékkal nőtt. Az idei évben 1 százalék körüli növekedés várható. A lassulás elsősorban a beruházások mérséklődésével függ össze, de a magánfogyasztás is lassuló ütemben bővül. A nettó export támasztja az idei növekedést, elsősorban azért, mert a lanya belső kereslet miatt az import sokkal visszafogottabban nő, mint az export. A vállalati beruházások az idén stagnálnak, a lakásépítés pedig visszaesik; növekedés csak az állami beruházások körében lesz tapasztalható. Jövőre a vállalati beruházások valamelyest élénkülnek, de a lakásépítés továbbra is visszaesik.

Az *Egyesült Királyságban* lanya növekedés várható. A jelenleg elérhető adatok szerint az elmúlt év második felében a brit gazdaság recesszióban volt, és éves szinten 0,3 százalékos GDP-bővülést mértek. Az idei évben is csak mérsékelt gyorsulás várható: becslések szerint 0,9 százalékkal bővülhet a brit GDP, s jövőre is nagyjából ennyivel, még akkor is, ha az év eleji adatok a vártnál kedvezőbbek. A magánháztartásokban rendelkezésre álló jövedelmek ugyan emelkednek, azonban még mindig a pandémia előtti szinten mozognak. A fogyasztói bizalmi indexek inkább lefelé mutatnak. Az alacsony növekedési prognózist is számos lefelé mutató kockázat terheli.

Mind a hazai hivatalos források, mind a nemzetközi szervezetek előrejelzései a kínai gazdaság tavalyi 5,2 százalékos növekedésének némi lassulását várják 2024-re. Ennek ellenére *Kína* továbbra is a világgazdaság egyik leginkább dinamikus növekvő országa marad. A kitűzött növekedési cél eléréséhez egyre nagyobb kaliberű állami ösztönzőkre van szükség. Ennek legfontosabb területét az ingatlanszektor

iránti bizalom helyreállítására irányuló törekvések képezik, de a bizalom helyreállítására igen nagy szükség van a külföldi működőtőke-beruházók körében is. Nemzetközi fórumokon a kínai vezetés arra biztatja a külföldi cégeket, hogy kutatás-fejlesztési központjaik egy részét telepítsék át Kínába, folytassanak közös kutatásokat kínai szakemberekkel. Ez azt jelzi, hogy miként az ország iparosításának korábbi szakaszában, most is számítanak a külföldiek közreműködésére.

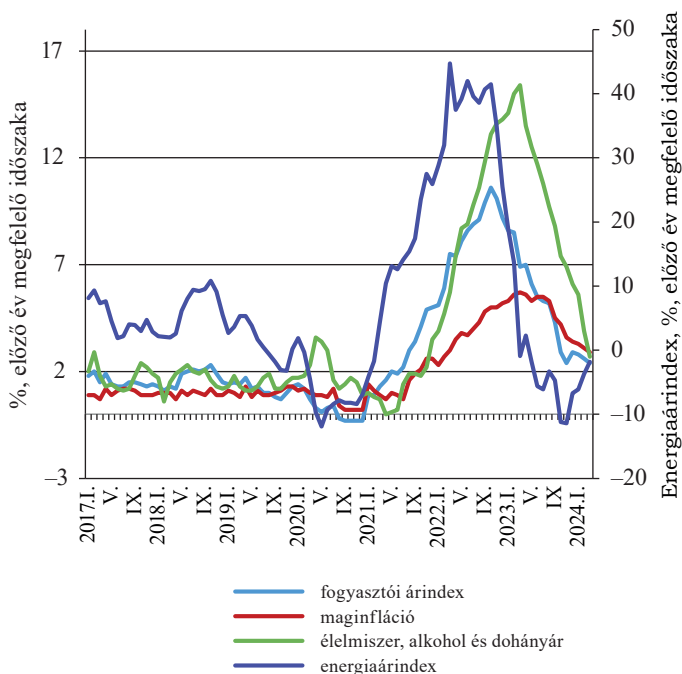
Annak ellenére, hogy a kínai gazdaság mostanság nem száguld, Ázsia megőrizte a világgazdaság motorjának szerepét. Előrejelzések szerint 2024-ben a világ GDP-növekményének 60 százalékát ez a kontinens fogja adni, ugyanúgy, mint tavaly, és jóval nagyobb arányban, mint a pandémia előtt. Ebben a legnagyobb érdem a számottevő gazdasági potenciállal rendelkező országok közül már évek óta a leggyorsabb növekedést produkáló Indiáé, ahol tavaly 6,7, idén és jövőre is várhatóan 6,5 százalékos lesz a GDP bővülése. A dél-kelet-ázsiai országok a Kínával szemben alkalmazott amerikai és európai protekcionista intézkedések haszonélvezőiként számos területen komoly pozíciókra tettek szert a diverzifikációra törekvő értékláncokban, különösen a zöldtechnológiák terén. Az értékláncok átszabása, a *nearshoring* Latin-Amerikában is érezteti hatását. Elsősorban Mexikó, Panama és Costa Rica élvezheti az amerikai piac közelségéből fakadó beszállítói kapcsolatok kiépítésének előnyeit. Több előrejelzés szerint 2024-ben átlagosan 3,2 százalékos GDP-bővüléssel Afrika lesz a világ második leggyorsabban növekvő régiója.

Az *euróövezet* GDP-jére a tavalyi harmadik negyedévben 0,2 százalékos visszaesés, a negyedikben stagnálás volt jellemző. Mind a magánfogyasztás, mind pedig a beruházási tevékenység gyenge teljesítményt nyújtott, s a nettó export csak minimálisan támogatta a növekedést, mivel az export az importnál kisebb mértékben lassult. A tavalyi 0,4 százalékos GDP-bővülés után az idei évre csak minimálisan gyorsabbat, 0,7 százalékot várunk, s a jövő évi élénkülés ellenére is 2 százalék alatt marad a növekedés. Ez elsősorban a beruházások továbbra is gyenge teljesítményével és az exportot övező bizonytalanságokkal magyarázható. A magánfogyasztás az idén 1 százalék körül bővíülhet, a beruházások legjobb esetben stagnálnak, az állami fogyasztás 0,9 százalék körül alakulhat. Az export minimálisan bővíül majd, míg az import 1 százalék feletti bővülése következtében a nettó export az idén inkább visszahúzza a növekedést. Az infláció csökkenése és a reálbérek emelkedése következtében a magánfogyasztás élénkülni fog. A különböző konjunktúraindikátorok enyhe élénkülést mutatnak, azonban túlzott fellendülésre nem utalnak. A feldolgozóipari termelés legfrissebb adatai is lefelé konyulnak. Az egyes országok között jelentős növekedési különbségek alakultak ki. Az euróövezet növekedését leginkább

Németország gyengélkedése húzza vissza. Európa legnagyobb gazdasága 2022 közepe óta stagnál. Főleg az ipar húzza vissza a gazdaságot, de a magánfogyasztás sem alakul fényesen, s a bizonytalanság miatt a megtakarítási hajlandóság is magas. Tavaly 0,3 százalékkal zsugorodott a német GDP, de az idei kilátások sem túl rózsásak: gyakorlatilag stagnálni fog a gazdaság, csupán 0,1 százalékos GDP-bővülés várható, ami jövőre 1,2 százalékra gyorsul. Az Ifo konjunktúra-barométer, amely tavaly november óta lefelé tendált, február–márciusban már némi javulást mutatott, ami elsősorban a szolgáltató szektornak köszönhető, mivel a feldolgozóipari vállalatok egyelőre inkább pesszimisták. Márciusban a német feldolgozóipar teljesítménye az előző évhez képest tovább csökkent, míg hó/hó alapon már némi növekedés volt tapasztalható.

5. ábra

A fogyasztói árindex alakulása az euróövezet átlagában

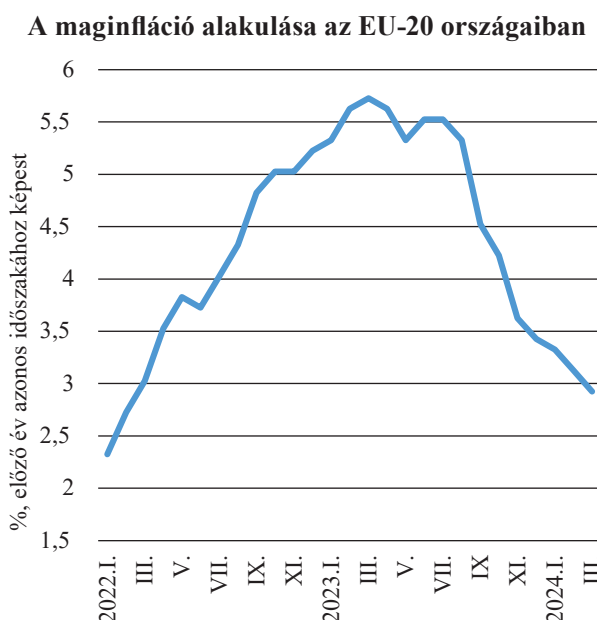

Forrás: Eurostat

Az infláció az euróövezet minden országában lassulni kezdett (5. ábra). A 2022-ben még 8,4 százalékos inflációs ráta 2023-ra 5,4 százalékra lassult az euróövezet

átlagában, és Szlovákia kivételével már mindenütt egy számjegyű volt. Az idei évre 2 százalék körüli infláció várható, s már az idén februári 2,6 százalékos és a márciusi 2,4 százalékos adat (év/év) is biztató. A maginfláció szintén csökkenésnek indult (6. ábra). Az egyes eurózóna-országok között azonban nagyok a különbségek, s van, ahol az utóbbi hónapokban az infláció újra emelkedni kezdett. Ahogy már korábban utaltunk rá, az Európai Központi Bank legfőbb gondja a bérinfláció, mivel a feszes munkaerőpiaci helyzet következtében a legtöbb ágazatban és országban erősödnek a béremelési követelések. A fokozott bérodali nyomás lassíthatja az infláció mérséklődésének ütemét.

6. ábra

Forrás: Eurostat

Az EU-27 esetében is hasonló trendek jellemzők: a tavalyi 0,4 százalékos GDP-bővülés az idén legfeljebb 0,9 százalékra gyorsulhat, ami az EU-13 országainak 2,7 százalékos, dinamikusabb növekedésével függ össze. A 2025-re várt 1,7 százalékos GDP-bővülés is jelzi, hogy a problémákat nem nagyon sikerült megoldani, és nagyok a lefelé mutató kockázatok.

A kelet-közép-európai térségben már csak Észtországban és Lettországban volt recesszió 2023 utolsó negyedében. Észtország gazdasága már két egymást követő évben zsugorodott, ami elsősorban az orosz piactól való túlzott (export- és import-) függőség miatt alakult ki. Horvátország 2,8 százalékos GDP-bővüléssel viszont az EU-ban az egyik legmagasabb növekedési rátát érte el 2023-ban, ami azonban főleg egyszeri hatásoknak volt köszönhető; így az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP-adatok szerint a fejlettségi rangsorban utolérte Magyarországot. (Mindkét ország 2023-ban az EU-27 átlagának 76 százalékát érte el.) Az infláció mindenhol visszaszorulóban van, és a növekedés is lassan beindul, azonban a világgazdasági körülmények messze nem ideálisak, így a lefelé mutató kockázatok magasak. A régióban 2024-re 2,7 százalékos növekedés várható, ami 2025-re 3 százalék fölé gyorsulhat.

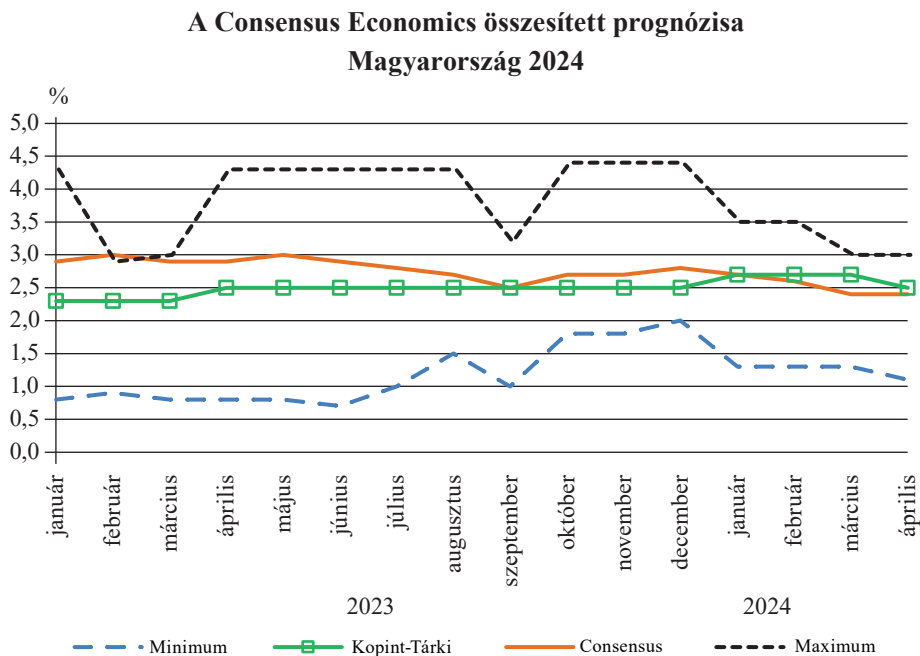
Magyar gazdaság: lassú kilábalás

2023-ban a magyar gazdaság éves teljesítménye 0,9 százalékkal (szezonálisan és a naptárhatással kiigazítva 0,7 százalékkal) volt alacsonyabb, mint egy évvel korábban. Az éves csökkenés mértéke meghaladta az elemzők többségének a várakozásait, mivel a negyedik negyedében a GDP növekedése megállt, negyedéves és éves alapon egyaránt stagnált. A szakértők 2022 végén egyöntetűen azt várták, hogy 2023 első felét még igen gyenge, feltehetőleg csökkenő teljesítmény fogja jellemezni, a második félévre azonban már növekedés bontakozik ki. Csak a változások mértékében volt különbség az elemzők között, a többség az év egészére enyhe növekedést várt (7. ábra). A Kopint-Tárki már 2022 novemberétől 0,5 százalékos visszaesést jelzett előre 2023-ra, ami akkor kifejezetten pesszimista prognózisnak számított. Az utolsó negyedévi rossz teljesítmény azonban még ennél is kedvezőtlenebb eredményt hozott.

A 2023 utolsó negyedévi megtorpanás az idej gazdasági kilátásokat is megkérdőjelezi. Az bizonyosnak látszik, hogy a 2023 első félévi mélypontról a gazdaság a vártnál lassabban tud kilábalni. Erre figyelmeztet a GDP egyes komponenseinek a tavalyi alakulása is, különösen az utolsó negyedévi adatok. A felhasználási oldalon ugyanis 2023-ban egyedül a nettó export mutatott emelkedést, s ez sem a kivitel növekedésének, hanem az importnak az exporténál nagyobb visszaesése következtében. A belföldi felhasználás 5,4 százalékkal zsugorodott, s ezen belül mindkét főkomponense visszaesett, a lakossági fogyasztás 2,5 százalékkal, az állóeszköz-fel-

halmozás pedig közel 9 százalékkal. A visszaesés mértékét tehát csak az enyhítette, hogy a belföldi kereslet csökkenése az import összehúzóásával járt együtt.

7. ábra

Forrás:

A GDP *termelési oldalán* hasonlóképpen aggasztó jeleket mutatott a tavalyi teljesítmény. A mezőgazdaságon kívül valamennyi ágazat hozzáadott értéke zsugorodott, és nem csak éves átlagban, hanem az utolsó negyedévben is. A mezőgazdaság kimagasló teljesítménye (68 százalékos növekedés) pedig részben az előző évi szárazság miatti alacsony bázis, részben a különlegesen jó időjárás következménye volt. Az ipar, az építőipar és a szolgáltatások hozzáadott értéke egyaránt visszaesett, néhány szolgáltatási ág (pl. informatika-kommunikáció, egészségügy, közigazgatás) kivételével.

Ami a háztartások fogyasztását illeti, a csillagászati magasságokba ugró *infláció* a reálkeresetek csökkenését eredményezte. A teljes munkaidős alkalmazottak nominális keresete 14,2 százalékkal nőtt ugyan, azonban az ezt meghaladó, 17,6 százalékos inflációs ráta 2,9 százalékos reálkereset-csökkenést eredményezett. A nettó reál-

kereset-tömeg ennél kevésbé, 2,4 százalékkal esett vissza, mivel a foglalkoztatás az év folyamán enyhén emelkedett. A háztartások vásárolt fogyasztása 2,5 százalékkal csökkent, a nettó pénzügyi megtakarítások megugrása, illetőleg a háztartások beruházásainak érdemi esése mellett. Habár a *reálkeresetek* a dezinfláció következtében az utolsó negyedévben már jelentősen nőttek, a magánfogyasztás még ekkor is negatív stagnálást produkált. Ez azt sugallja, hogy a háztartások fogyasztói magatartása még az idei év számottevő részében is óvatos maradhat, noha az idén a reálkeresetek növekedési üteme akár a 8–10 százalékos tartományt is elérheti.

A bérek és fogyasztás összefüggésében fontos körülmény, hogy a GDP-statisztika jövedelemszámláinak nominális szektorszintű adatai alapján az *összes háztartási reáljövedelem* még nőhetett is 2023-ban, a megugró tulajdonosi és (kisebb mértékben) a vegyes jövedelmek miatt. Ez a makroszintű növekedés ugyanakkor a jelek szerint az év második felére esett, amikor már a munkajövedelmek reálértéke is stagnált, illetve az utolsó negyedévben nőtt. Mindenesetre a jelentős megtakarításokkal rendelkező háztartási szegmens számára a tavalyi év nem feltétlenül volt kedvezőtlen, ami egyben adalékot szolgáltat ahhoz is, hogy az óvatossági motívumon túl mi ösztönözte a pénzügyi megtakarítás meredek emelkedését 2023-ban.

Ugyanakkor a belföldi felhasználás csökkenésének domináns tényezője nem a magánfogyasztás volt, hanem a *bruttó felhalmozás* két összetevője, a bruttó állóeszköz-felhalmozás és a készletváltozás. Az állóeszköz-felhalmozás az év második és harmadik negyedévében két számjegyű ütemben, éves átlagban pedig közel 9 százalékkal zsugorodott, főképp a belföldi orientációjú ágazatokban, illetőleg a lakásberuházásoknál végbement visszaesés következtében. Az év utolsó negyedévében azonban változott a kép: immár a legfontosabb exportorientált nemzetgazdasági ág, a feldolgozóipar beruházásai is csökkenésbe fordultak, miközben az állami beruházások fellendülése következtében az összes beruházás csökkenésének üteme látványosan mérséklődött. Mindeközben a készletváltozás az egész évben negatívan járult hozzá a belföldi kereslet növekedéséhez, a negyedik negyedévben pedig – a feldolgozóipari kilátások romlásával párhuzamosan – messze a legjelentősebb lehúzó tényezővé vált.

Ezzel szemben a *nettó export* mindvégig pozitívan járult hozzá a növekedéshez, s ez annak ellenére volt így, hogy az év második felében az áruexport csökkenésbe fordult. A belföldi kereslet szűkülése az energiaárak visszaesését tükröző érdemi cserearány-javulással együtt 9,2 milliárd euróra rúgó külkereskedelmi többletet eredményezett 2023-ban, az egy évvel korábbi 9,1 milliárdos deficit után.

2023-ban a *cserearány-javulásból* eredő 5,4 százalékpontnyi árnyereség révén a belföldön felhasználható jövedelem, azaz a bruttó hazai reáljövedelem (RGDI) 4,5 százalékkal növekedett, miközben a GDP 0,9 százalékkal csökkent. Idén az importdinamika erősödése, illetőleg a visszafogott exportkilátások miatt a kiviteli többlet csökkenése várható, habár az év első két hónapjában még tovább javult a külkereskedelmi pozíció.

Az idei évre *szerény gazdasági növekedést* várunk. Ezt mindenekelőtt a jelentős reálkereset-emelkedés alapozza meg, vagyis ezúttal a háztartások széles körére kiterjedően számíthatunk a reáljövedelem számottevő bővülésére. Ugyanakkor az utolsó negyedévben látott mintázat (növekvő reálkeresetek, stagnáló vásárolt fogyasztás), illetőleg az idei év elejének viszonylagosan csalódást keltő kiskereskedelmi adata (a kiskereskedelmi forgalom volumene februárban csak a szökőnap hatás miatt tudott 4 százalékot meghaladóan nőni) figyelmeztető jel, hogy a háztartások az év számottevő részében is várhatóan óvatosak maradnak. Így a fogyasztási kereslet bővülése jóval halványabb lesz annál, mint amit a reálkereset-emelkedés sugallana. Jelenleg 3 százalékot kissé meghaladó *fogyasztásbővülést* várunk az idén. Ezzel párhuzamosan a belföldi piacra orientált ágazatok vállalatainak *beruházásai* szintén növekedésbe fordulhatnak, ugyanakkor az exportorientált feldolgozóipar beruházásainak tavalyi év végi visszaesése várhatóan szintén átmenetinek bizonyul. Ám a növekedés üteme feltehetően szerény marad. Ez érvényes a háztartások lakásberuházásaira is, a családok otthonteremtési kedvezménye, a csok plusz és az év második felében felhasználható házfelújítási támogatás mellett is. Az állami beruházásoknál nem várható növekedés az idén.

Tehát a belföldi kereslet élénkülése – ha nem számolunk valamilyen drámai, előre nem látott sokk bekövetkeztével – biztosra vehető, habár annak mértéke körül vannak bizonytalanságok. Jelenleg a bruttó belföldi felhasználás 3 százalék körüli bővülésére számítunk 2024-ben. Az exportkeresletet illetően nagyobb a homály. A nemzetközi híradások egyelőre távolról sem egyértelműen utalnak élénkülésre, főként nem Németországban.

A Kopint-Tárki jelenleg *2,5 százalékos növekedést* vár az idei évre, és mérsékelt gyorsulásra számít 2025-ben.

Államháztartás, infláció, pénzügyek: beragadt hiány

Az előző évek költségvetési fiaskóit követően 2024-re az *államháztartás állapota* olyan súlyossá vált, ami nemcsak a pénzügyi egyensúlyt, hanem a reálgazdasági kilátásokat is komolyan veszélyezteti. 2020 és 2024 között a költségvetési törvények előirányzatai messze nem teljesültek: a 2,9–3,3 százalékos tervezett hiányt rendre 7 százalékos körüli tényleges deficit követte. 2020-ban ez még magyarázható volt a pandémia minden gazdasági mutatót felforgató hatásával, 2021-től azonban a többi EU-tagországban már határozott fiskális konszolidáció kezdődött el, a magyar költségvetés azonban beragadt ezen a magas hiányszinten. 2022-ben és 2023-ban a magyar államháztartási hiány a második legmagasabb volt az EU-ban, csupán Olaszország előzte meg. Hasonló helyzet alakult ki, mint a 2000-es évek közepén, amikor ez a két ország versengett a legmagasabb költségvetési hiány képes dicsőségért.

A 2023. évi költségvetési törvény, amelyet az Országgyűlés 2022 júniusában fogadott el, az államháztartás hiányát a GDP 3,3 százalékában határozta meg. Az év folyamán ez az előrejelzés többször változott, legutóbb december 30-án a GDP 5,9 százalékára. Végül az államháztartás uniós elszámolású (ESA) hiánya a GDP 6,7 százaléka lett, a pénzforgalmi deficit pedig majdnem pontosan a tervezett hiány (2352 milliárd forint) dupláját tette ki (4593 milliárd forint).

A hiánytúllépés részben a félretervezett gazdasági növekedés elmaradásából származott: a költségvetési törvény alapját 4,1 százalékos GDP-növekedési előrejelzés képezte, amely már 2022 júliusában is kevésbé volt reális. Ugyanakkor tény, hogy a tervezés időszakában a 0,9 százalékos gazdasági visszaesés még nem volt érzékelhető. Ez a költségvetési törvény túlságosan korai, a megfelelő információk hiányában történő elfogadásának a problémájára mutat rá. 2024 áprilisában a pénzügyminiszter bejelentette, hogy a kormány szakít a túl korai költségvetési tervezés gyakorlatával, és a 2025-ös költségvetést csak novemberben nyújtja be. Ezzel az intézkedéssel a félretervezés esélye mérséklődik, mivel a korábbi rendszer visszaállítására lehetővé teszi a reálgazdasági feltételek jobb előrejelzését és a várható költségvetési kötelezettségek és bevételek jobb tervezését.

A 2023. évi magas deficitet a költségvetésben fennálló súlyos strukturális problémák, az állami kiadások túlzottan magas szintje mellett két fontos tényező okozta. Egyrészt 2023-ban az ESA-egyenleget a GDP mintegy 1 százalékát kitevő uniós elszámolási tétel rontotta, amely a 2014–2020-as EU-támogatási ciklusban történt kerettúllépés miatt került elszámolásra. Ez 2024-ben már nem fog megisméltódni. Másrészt a hiányt növelte a költségvetés év végi költelekezése, ami korántsem új je-

lenség. Az elmúlt évek minden utolsó negyedévi hiánya a szezonálisan kiigazított GDP 10 százaléka felett volt (2023-ban 10,4 százalék). 2023 utolsó negyedében az államháztartás kiadásai az időarányos GDP 56 százalékát tették ki, miközben az éves átlag 50 százalék körül ingadozott. A 2024. évi hiány mértéke tehát attól is függ, hogy a súlyos költségvetési helyzet láttán a kormány szakít-e az év végi költségek gyakorlataival.

A költségvetés 2024. évi hiányát a 2023 nyarán elfogadott törvény a GDP 3,1 százalékában, az elsődleges hiányt pedig 0 százalékában határozta meg, 4 százalékos gazdasági növekedés mellett. Azóta a kormány a várható gazdasági növekedést 2-3 százalékra, az államháztartás hiányát pedig a GDP 4,5 százalékára (4 ezer milliárd forint) módosította.

Ezzel szemben az első három hónapban a pénzforgalmi hiány (2321 milliárd forint) ennek az újratervezett deficitnek már az 58 százalékát is elérte. Kétséges, hogy a következő háromnegyed évet ezek után sikerül-e „megúszeni” 1680 milliárd forintos hiánnyal. Tény, hogy az első háromhavi rekordhiányt egyedi (bár nem váratlan) tényezők is okozták (13. havi nyugdíj és az államkötvények kamatfizetései). Vannak azonban az egész évet jellemző negatív tényezők is. Az áfabevétel előirányzata (23 százalékos növekedés az előző évhez képest!) a költségvetési törvényben messze el-túlzott volt, itt mintegy ezermilliárd forintos elmaradás várható, még a fogyasztás némi élénkülése mellett is. A kamatfizetések pedig a GDP 4,8 százalékát fogják kitenni, ami plusz 800 milliárd forinttal terheli meg a büdzsét.

Ugyanakkor a kormány által 2024 áprilisában bejelentett 675 milliárd forintnyi állami beruházás elhalasztásáról nem jelent még meg semmilyen konkrétum. Az azonban biztos, hogy ez a döntés – még ha megvalósul is – önmagában nem oldja meg a költségvetés idej gondjait.

A fenti megfontolások alapján 2024-re a Kopint-Tárki 5,5 százalék körüli GDP-arányos államháztartási hiányt jelez előre.

A *monetáris politikát* az elmúlt hónapokban megfelelő óvatosság jellemezte. Az infláció fokozatos lassulásával párhuzamosan a jegybank 2023 májusában hozzáfogott a 2022 októberében rekordnagyságúra felemelt, 18 százalékos irányadó ráta (az *overnight* betéti gyorstender kamata) csökkentéséhez. A havi 100-100 bázispontos csökkentéssel szeptemberre az irányadó ráta elérte az alapkamatot (13 százalék). A két kamatszint egységesítését és a napi forinttenderek megszüntetését követően megkezdődött az alapkamat csökkentése, havonta 75–100 bázisponttal, aminek eredményeként 2024 március végére az 8,25 százalékra csökkent. Áprilistól a jegybank lassabb, 50 pont körüli csökkentés mellett döntött.

Az óvatosságra igencsak szükség van. Nemcsak az infláció újbóli feléledésének veszélye miatt, hanem a forint árfolyama és az állampapírpiazi hozamok védelme szempontjából. Jelenleg ugyanis mind az infláció, mind a monetáris kondíciók igen érzékeny és sérülékeny állapotban vannak. Ami az inflációt illeti, a 2023 januárja óta hónapról hónapra tartó csökkenés 2024 elején folytatódott ugyan, az év folyamán azonban ez a folyamat várhatóan megtörik. A kereslet túlszűzése esetén pedig nem zárható ki az ismételt feléledése.

A jegybanki *alapkamat* az árfolyam alakulása szempontjából is érzékeny tényező. A forint euróval szembeni árfolyama 2023-ban viszonylag stabil volt, a 370 és 390 közötti sávban ingadozott. 2024 elején azonban már 400 forint felé közeledett, és nagy a valószínűsége annak, hogy az év folyamán át fogja lépni ezt határt. Amennyiben ez fokozatosan megy végbe, az nem okoz jelentős kihívást, a jegybanki kamatok túlságosan radikális csökkentése azonban a mostani felfokozott pénzpiaci körülmények között gyorsítaná az árfolyamgyengülést, ami az importált inflációra is kedvezőtlen hatással lehet.

Hasonlóképpen, a jegybanki alapkamat az állampapírpiazi hozamokat is befolyásolja. Az alapkamattal párhuzamosan az állampapírpiazi hozamok is mérséklődtek, bár 2024 januárjától ismét enyhe növekedésnek indultak, és a hosszú hozamok a januári 6,1 százalékról április végére 7,1 százalékra emelkedtek.

A forin hitelkamatok alakulásában eddig csak mérsékelten tükröződött a jegybanki alapkamat és az állampapírpiazi hozamok csökkenése. A kormány és a bank-szektor közötti 2023. októberi megállapodás a vállalati forgóeszközhitel és a lakossági lakáshitelek kamatplafonjának önkéntes alkalmazására felgyorsíthatja a kamatok csökkenését, bár az előbbi terén a megállapodás nem valósult meg maradéktalanul. A lakáshitelek felvétele azonban az év folyamán élenkülhet.

2024 első 3 hónapjában folytatódott a havi fogyasztóiár-index 2023 januárjában megkezdődött csökkenése. Idén azonban már nem várható a mérséklődés töretlensége, mivel az év közepén a mélypontját elérő fogyasztóiár-index az év végére némileg emelkedhet, elsősorban a bázishatás miatt. Az év átlagában 4,3 százalékos inflációt várunk, az év végére pedig 4,5-5 százalékos – feltéve, hogy a költségvetés kritikus helyzete miatt a kormány nem vezet be az árak emelkedését kiváltó intézkedéseket. Jelentős adóemelések esetén, amelynek a lehetőségét nem lehet kizárni, a fogyasztóiár-index az 5 százalékos is átlépheti.

Magyar Nemzeti Bank: Eredményes pályán halad az infláció elleni küzdelem

KOLOK ANDRÁS BESE*

2023 folyamán a magyar infláció a régiós átlagra csökkent, azonban a belső kereslet visszaesése következtében a hazai reálgazdaság teljesítménye mérséklődött. Az infláció csökkenését követően idén megindulhat a gazdasági növekedés, így a hazai GDP emelkedése várhatóan az év második felében dinamizálódik. Éves átlagban 2,0–3,0 százalékkal nőhet a magyar gazdaság, majd 2025-ben már dinamikusabban, 3,5–4,5 százalék közötti ütemben folytatódhat a növekedés. A munkaerőpiacon enyhült a feszesség, ugyanakkor a foglalkoztatás továbbra is rekordmagas szinten alakul.

2024 elején tovább csökkent az infláció hazánkban, azonban a dezinfláció az év hátralévő részében várhatóan nem folytatódik. Az áremelkedés elmúlt bő egy évben tapasztalt erőteljes lassulását a fegyelmezett monetáris politika, a kormányzat versenyt erősítő lépései, a visszafogott kereslet, a bázishatások és a korábbinál érdemben alacsonyabb külső költségkörnyezet együttes hatása okozta. Várakozásunk szerint azonban 2024 közepén a piaci szolgáltatások visszatekintő árazása és bázishatások miatt az áremelkedés üteme átmenetileg enyhén nő. Az alapfolyamatokat középtávon két ellentétes hatás alakítja. A forint első negyedévben megfigyelhető gyengülése a feljebb tolódó árfolyampályával az infláció emelkedésének irányába mutat. Másrészt a reálgazdaság rövid távon gyengébb ciklikus pozíciója dezinflációs hatású. A fogyasztóiár-index 2025-ben térhet vissza fenntartható módon a jegybanki toleranciasávba.

A folyó fizetési mérleg többlete tovább emelkedik az idén, elsősorban az alacsony energiaárak által is támogatott cserearány-javulás következtében, míg a beérkező uniós források hatására hazánk külső finanszírozási képessége is javul.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E00, E30, H30.

Kulcsszavak: előrejelzés, infláció, munkaerőpiac, külső és belső egyensúly.

* Kolok András Bese, a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője.
E-mail: koloka@mnbn.hu

Az elemzés a Magyar Nemzeti Bank 2024. márciusi *Inflációs jelentése* alapján készült.

A kézirat 2024. április 26-án érkezett a *Külgazdaság* szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.3-4.56>

Abstract

Magyar Nemzeti Bank:

The fight against inflation is on a successful track

ANDRÁS BESE KOLOK

During 2023, Hungary's inflation rate fell to the Central and Eastern European regional average, but with the contraction of domestic demand, the performance of the domestic real economy moderated. Following the decline in inflation, economic growth could pick up this year, since GDP growth is expected to accelerate in the second half of the year. On average, the Hungarian economy is expected to grow by 2.0-3.0 per cent year-on-year, before resuming more dynamic growth in 2025, at a rate of 3.5-4.5 per cent. Labour market tensions have eased, while employment remains at record highs.

Inflation in Hungary continued to fall in early 2024, but disinflation is not forecast to continue for the rest of the year. The sharp deceleration in price level increases over the past year or so has been the result of a combination of prudent monetary policy, pro-competitive government actions, subdued demand, statistical base effects and a much lower external cost environment than in the past. However, we expect the pace of price increases to temporarily pick up slightly in mid-2024, reflecting the backward-looking pricing of market services and statistical base effects. Fundamental processes are shaped by two opposing effects over the medium term. On the one hand, the weakening of the forint in the first quarter points to an increase in inflation as the exchange rate moves upwards. On the other hand, the weaker cyclical position of the real economy in the short term has a disinflationary effect. The consumer price index could return to the central bank's tolerance band at a sustainable way in 2025.

The current account surplus will continue to rise this year, mainly due to the improvement of the foreign trade balance, supported by the improvement of the terms of trade based on low energy prices, while Hungary's external financing capacity will also improve backed by the inflow of EU funds.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E00, E30, H30.

Keywords: forecasting, inflation, labour market, external and internal balance.

Válságév – makrogazdasági folyamatok 2023-ban

A 2023-as év elején a hazai reálgazdaság teljesítménye a magasabb infláció gyors lecsengése ellenére mérséklődött. A növekedés első számú gátja a magas infláció volt, a magyar GDP volumene 2023-ban összeségében 0,9 százalékkal mérséklődött. A mezőgazdaság a 2022. évi aszály után tavaly számottevően magasabb kibocsátást ért el, tompítva a GDP kontrakcióját. Felhasználási oldalról a visszaesést éves átlag-

ban a belső keresleti tételek okozták, míg az ezekkel párhuzamosan csökkenő import következtében pozitív nettó export tompította azt. A hazai GDP éves változása 1,3 százalékponttal maradt el az EU27 átlagától (plusz 0,4 százalék).

A belső keresleti tételek közül a háztartások fogyasztási kiadásai 2,2 százalékkal csökkentek, ami elsősorban a magas infláció következtében megnövekedett bizonytalanság, csökkenő lakossági bizalom és az emiatt előtérbe kerülő óvatossági motívum eredménye. A háztartások 2023 folyamán jelentős reálvagyon-vesztéget szenvedtek el, és a reálbérléssel augusztusig negatív tartományban mozgott. A megemelkedett bizonytalanság és csökkenő kereslet a beruházásokat is jelentősen visszavetette, a teljes évet tekintve 7,4 százalékkal mérséklődtek a nemzetgazdasági investíciók, mindez átlagosan $-2,5$ százalékos, azaz negatív reálkamat mellett következett be. A visszafogott nemzetközi konjunktúra főként az év végére éreztette hatását a hazai export teljesítményében is. Összességében mindössze 0,9 százalékkal emelkedett a kivitel volumene, azonban a belső keresleti tételek csökkenő importigénye a behozatal 4,3 százalékos mérséklődését hozta el, így a nettó export végül jelentősen, 4,9 százalékponttal tompította a visszaesést. A készletváltozás hozzájárulása $-3,0$ százalékpont volt.

2023 folyamán globálisan megfigyelhető, gyors dezinfláció ment végbe. Az infláció hazai letörése történelmi sikernek tekinthető. Az áremelkedés elmúlt bő egy évben tapasztalt erőteljes lassulását a fegyelmezett monetáris politika, a kormányzat versenyt erősítő lépései, a visszafogott kereslet, a bázishatások és a korábbinál érdemben alacsonyabb külső költségkörnyezet együttes hatása okozta. 2023-ban átlagosan 17,6 százalékon alakult a fogyasztóiár-index, azonban a folyamatos lassulás hatására decemberben már csak 5,5 százalék volt az áremelkedés üteme.

Az infláció mérséklődése után idén megindulhat a növekedés

A 2023. évi visszaesést követően 2024 elején lassú fellendülés kezdődött, a hazai növekedés az év második felében dinamizálódhat. 2024-ben – az infláció tartós mérséklődésével, a reálberek folytatódó emelkedésével és a bizalom erősödésével – főként a belső keresleti tételek támogatják a hazai GDP fokozatos bővülését. Az idei évben mérsékelt ütemben, 2,0–3,0 százalékkal bővíthet a magyar gazdaság, ami – a sáv alsó és felső szélén egyaránt 0,5 százalékponttal – alacsonyabb a jegybank decemberi előrejelzésénél.

2024-ben a háztartások fogyasztása lehet a növekedés motorja. A háztartások keresletét erősítik a növekvő reálbérindex, a kedvezőbbé váló hitelezési kondíciók, valamint a javuló fogyasztói bizalom. A háztartási hiteldinamika 2024 elejétől fokozatosan gyorsulhat, amit a csökkenő kamatok, valamint az év elején indult CSOK Plusz támogatnak. Az év elején folytatódó dezinfláció és a kedvező bérezési folyamatok következtében az idei évben a háztartások reáljövédelme ismételten bővül, ami a lakossági fogyasztás növekedését is segíti. A visszatérő fogyasztói bizalommal a megtakarítási ráta fokozatosan mérséklődhet, amellyel összhangban a lakossági beruházási ráta és a fogyasztási ráta is emelkedhet. A tavalyi évi 7,4 százalékos visszaesést követően idéntől ismételten bővíhetnek a beruházások, azonban azok szerkezete kettősséget mutat: a privát szektor beruházásai emelkednek, míg az állami beruházások a kormányzati tervekkel összhangban várhatóan mérséklődnek.

Az elhúzódóan gyenge európai konjunktúra idén visszafogja a hazai kivitelt, azonban a folyamatban lévő és az újonnan bejelentett jelentős kapacitásbővítő külföldi közvetlen tőke-beruházások idővel élénkítik az exportot. Az év első felében az exportra termelő ipari ágazatok teljesítménye, valamint az ipar új külföldi rendelései az export további csökkenését vetítik előre, azonban az európai konjunktúra javulásával párhuzamosan az év második felétől érdemben bővíphet a hazai kivitel. Idén így összességében enyhén bővíphet a hazai export. A hazai exportkapacitások az elmúlt időszak visszafogott teljesítménye ellenére nem sérültek, így a kivitel közép-távon ismételten támogathatja a GDP növekedését. A hazai export bővülését közép- és hosszú távon segítik az FDI-ből megvalósuló, főként a jelentős részben kivitelre termelő akkumulátorgyártáshoz, autóiparhoz köthető feldolgozóipari zöldmezős beruházások is. A kiépülő új ipari kapacitások termelésének felfutásával, és az ezáltal pozitívvá váló nettó export hatására 2025-től már kiegyensúlyozott szerkezetű és dinamikus, 3,5–4,5 százalékos növekedés várható.

Az eurozóna inflációja februárban újra mérséklődött, és 2,6 százalékon alakult. Ugyanakkor az európai szintű, korábbi gyors dezinfláció lassulása figyelhető meg. Az Európai Unió 27 tagállamából kilencben emelkedett az infláció 2023. december és 2024. február között. A régiós országokban tovább folytatódott az infláció csökkenése, így februárban Szlovákiában 3,8, Lengyelországban 3,7, míg Csehországban 2,2 százalékkal emelkedtek az árak éves összevetésben. Az Egyesült Államokban az infláció a jegybanki célt továbbra is meghaladva 3 százalék felett ingadozik, márciusban enyhén emelkedve 3,5 százalékon alakult.

2024 elején folytatódott az infláció csökkenése hazánkban. A fogyasztói árak éves összevetésben januárban 3,8, februárban 3,7, márciusban pedig 3,6 százalékkal

emelkedtek. Az év közepén azonban főként a telekommunikációs és banki szolgáltatások esetében megvalósuló visszatekintő átárazások, valamint az üzemanyagok bázishatása emelik a fogyasztóiár-indexet, ennek hatására az infláció átmenetileg ismét kilép a jegybanki toleranciasávból. Az alapfolyamatokat középtávon két ellentétes hatás alakítja. A forint elmúlt hetekben megfigyelhető gyengülése a feljebb tolódo árfolyampályával az infláció emelkedésének irányába mutat. Másrészt a reálgazdaság rövid távon gyengébb ciklikus pozíciója deflációs hatású. A két hatás eredőjeként az alapfolyamatokat megragadó maginfláció csökkenése a második negyedévben megáll, és az év hátralévő részében 4,5–5,0 százalék között alakulhat. Éves átlagban idén 3,5–5,0 százalék közötti infláció várható, ami a beérkező adatok miatt – a sáv alsó és felső szélén egyaránt 0,5 százalékponttal – alacsonyabb inflációs pályát jelent a decemberi prognózishoz képest. A fogyasztóiár-index várhatóan 2025-ben tér vissza tartósan a toleranciasávba. Ehhez azonban az inflációs várakozások horgonyozottsága, a pénzpiaci stabilitás fenntartása és a fegyelmezett monetáris politika elengedhetetlen feltételek.

Tekintettel a munkaerő-kereslet elmúlt néhány negyedévben történt mérséklődésére, illetve a konjunktúra lassabb helyreállítására, az idei évben nem várható érdemi változás a foglalkoztatás szintjében. A 2024-es bérdinamikát elsősorban az enyhülő munkaerőpiaci feszesség és az inflációs várakozások mérséklődése határozza meg. A nominális bérek tavalyinál alacsonyabb emelkedése ellenére az alacsonyabb inflációnak köszönhetően érdemi reálbér-növekedés valósulhat meg.

A folyó fizetési mérleg egyenlege tovább javul. Ennek háttérében idén az alacsony energiaárak által is támogatott cserearány-javulás, majd a következő években a kiépülő új exportkapacitások termelésbe állása, valamint a normalizálódó világgazdasági környezet hatására javuló exportdinamika áll. A beérkező EU-s források hatására hazánk külső finanszírozási képessége szintén javul.

2024-ben a költségvetési hiány a GDP 4,5-5,0 százaléka lehet. A deficit 2023-hoz viszonyított mérséklődését elsősorban az európai energiaárak alacsonyabb szinteken történő stabilizálódása támogatja.

Makronóm Intézet: Növekedés viharos nemzetközi vizeken

HORVÁTH DIÁNA – MOLNÁR DÁNIEL*

Intézetünk előrejelzése alapján a magyar gazdaság a belső motorjaira támaszkodva érdemi, 2,8 százalékos növekedést érhet el 2024-ben. A külső környezetre és a tavalyi évet jellemző kihívásokra (magas kamatkörnyezet, geopolitikai konfliktusok, uniós források visszatartása) pillantva ez egyáltalán nem magától értetődő. A kihívásokkal teli európai – kiemelten német – gazdasági helyzetet figyelembe véve a növekedést az idei évben a fogyasztás hajthatja, ugyanis a gyors bérdinamika és az éves átlagban 5 százalék alá lassuló infláció együttesen 6 százalék feletti reálbér-emelkedést indukál, ami az óvatossági motívum oldódásával érdemi támaszt jelent a bővülésnek. Pozitív lehet a beruházások növekedési hozzájárulása is a kamatok csökkenése, valamint a fokozatosan meginduló uniós források hatására, ugyanakkor a vállalati szereplőket főbb kereskedelmi partnereik helyzete óvatosságra intheti. A nettó export az idén várhatóan nem támogatja majd a kilábalást, a német gazdaság gyengélkedése miatt a kivitel csak kismértékben nőhet, miközben az importot a fogyasztás és a beruházások hajthatják. Jövőre ugyanakkor már egészséges szerkezetben, kedvezőbb külső környezetben, a belső motorok (fogyasztás, beruházások) további bővülésével folytatódhat a magyar gazdaság felzárkózása. A geopolitikai folyamatok, a blokkosodás veszélye, valamint a háborús konfliktusok továbbra is jelentős kockázati tényezőként bizonytalanságot jelentenek.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E00, E31, E32.

Kulcsszavak: gazdasági helyzet, gazdasági folyamatok, gazdasági előrejelzés, infláció.

* Horváth Diána, a Makronóm Intézet makrogazdasági elemzője.

E-mail: horvath.diana@makronomintezet.hu

Molnár Dániel, a Makronóm Intézet senior makrogazdasági elemzője.

E-mail: molnar.daniel@makronomintezet.hu

A kézirat 2024. április 16-án érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.3-4.61>

Abstract

Makronóm Institute:

Growth in turbulent international waters

DIÁNA HORVÁTH – DÁNIEL MOLNÁR

Our Institute forecasts that relying on its internal drivers, the Hungarian economy could achieve substantial growth of 2.8 per cent in 2024. Considering the external environment and the challenges of the past year (high interest rate environment, geopolitical conflicts, withholding of EU funds), this is far from self-evident. Given the challenging economic situation in Europe, especially in Germany, growth this year could be driven by consumption, as rapid wage dynamics and inflation slowing to below 5 per cent on the average over the year combine to push real wage growth above 6 per cent, which, by easing the cautionary motive, will provide a substantial support to expansion. The contribution of investments to growth could also be positive, as interest rates fall and EU funds gradually start to flow in, but corporate players may be cautious about the situation of their main trading partners. Net exports are unlikely to support the recovery this year, with exports likely to grow only marginally due to the weakness of the German economy, while imports could be driven by consumption and investments. Next year, however, the Hungarian economy should continue to catch up in a healthy structure, in a more favourable external environment and with further expansion of internal drivers (consumption, investment). Geopolitical developments, the threat of fragmentation and war conflicts remain major risks to uncertainty.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E00, E31, E32.

Keywords: economic situation, economic trends, economic forecasts, inflation

Bevezetés

A 2023-as év rendkívül nehéz volt a magyar gazdaság számára: az orosz–ukrán háború nyomán elszabadult energiaárak és a súlyos aszály miatt az évet kiemelkedően magas, 25 százalékos feletti inflációval kezdte. Ez extrém szigorú, 18 százalékos jegybanki irányadó kamattal párosult. Az energiaegyenleg romlása 8,3 százalékos GDP-arányos folyófizetésimérleg-hiányt eredményezett, miközben még a hazánk-járó uniós forrásokat is visszatartották. A nehézségek ellenére a hazai munkaerőpiac ellenállónak bizonyult: a foglalkoztatás tovább emelkedett, valamint az aktivitás is fokozódott. Érdekes ebből a kiindulópontból értelmezni a 2023-as gazdasági teljesítményt.

Az év második felében már látszódtak pozitív jelek: az infláció az év végére megszélidült, többek között az erősebb forintárfolyamnak, a kereslet visszaeséséből.

nek, valamint a kormányzati intézkedéseknek köszönhetően. Ez pedig lehetővé tette az alapkamat csökkentése mellett a reálberek emelkedését, ami az év végén már a kiskereskedelemben és a belföldi turizmusban is kedvezőbb számokat hozott. Ugyanakkor a második félévben az exporton és az ipari termelésen keresztül begyűrűzött a magyar gazdaságba a külső környezet, elsősorban Németország lassulása. A külső kereslet problémái átírták várakozásainkat: korábban 4 százalékhöz közeli növekedést prognosztizáltunk 2024-re, most ennél visszafogottabb, 3 százalék alatti bővülést feltételezünk. A külső környezet rendeződésével jövőre 4,2 százalékra gyorsulhat a növekedés.

Ezzel együtt még a jelenlegi növekedési előrejelzést is kockázatok övezik, amelyek többsége a nemzetközi környezetből fakad. A fő külpiacok gyengélkedése, a geopolitikai folyamatok, a háborúk vagy a blokkosodás veszélye mind-mind olyan tényezők, amelyek javíthatják vagy ronthatják a növekedési kilátásokat. Pedig a felzárkózás folytatásának fontos feltétele a támogató külső gazdasági környezet.

Gazdasági helyzetkép

Az USA gazdasága 2,5 százalékkal bővült tavaly, amit a fogyasztás, a kormányzati kiadások, valamint a nettó export hajtott, miközben a beruházások visszaestek. Az eurózóna gazdasága ezzel szemben csupán 0,4 százalékkal nőtt 2023-ban, itt a növekedést elsősorban az állóeszköz-felhalmozás, valamint az exportnál nagyobb mértékben visszaeső import húzta felfelé. A nagyobb uniós tagországok közül a német gazdaság 0,3 százalékkal zsugorodott, de a francia vagy az olasz növekedés sem érte el az 1 százalékot, miközben a spanyol gazdaság 2,5 százalékkal bővült. A régiós gazdaságok közül a cseh (-0,3 százalék) és az osztrák (-0,8 százalék) visszaesést, míg a lengyel (0,2 százalék), a szlovák (1,1 százalék) és a román (2,1 százalék) növekedést tudhat maga mögött. Látható ugyanakkor, hogy az USA-val szemben az eurózóna gazdaságát erőteljesebben megviselték a szigorúbb kamatkörnyezet, a geopolitikai feszültségek, valamint az inflációs sokk utáni alacsonyabb fogyasztói bizalom.

Az USA inflációja a 2023. januári 6,4 százalékról júniusig 3,0 százalékra lassult, azóta folyamatosan e fölé ingadozik. Az áremelkedési ütemet az utóbbi időszakban leginkább a szolgáltatások húzták felfelé, míg az idei év elején az energiaárak is ismét emelkedtek. Az eurózónában ezzel szemben a 2023. januári 8,6 százalékról idén márciusig trendszerűen, 2,4 százalékra lassult az infláció. A pénzromlási ütemet itt

elsősorban az élelmiszerárak, valamint a szolgáltatások növekvő díjtételei húzták felfelé. Nehezíti ugyanakkor az Európai Központi Bank helyzetét, hogy a 2024. márciusi adatok alapján három euróövezeti tagországban (Észtország, Ausztria, Horvátország) még 4 százalékos feletti áremelkedési ütemet regisztráltak, miközben a litván vagy a finn infláció az 1 százalékos szintet sem érte el.

Az EKB tavaly szeptemberben 4,5 százalékos alapkamaton leállította kamatemelési ciklusát, míg a Federal Reserve legutóbb 2023 júliusában szigorított kamatkondícióin: az irányadó rátát az 5,25–5,5 százalékos sávba emelte. A kamatsökkentést – bár beharangozták – eddig még egyik jegybank sem kezdte el. Az EKB iránymutatása szerint a lassuló infláció alapján ez akár már a júniusi ülésen bekövetkezhet. Ezzel szemben a Fed kamatvágását az amerikai munkaerőpiac és a gazdaság vártnál erősebb teljesítménye, valamint az infláció magasabb szinten ragadása késlelteti.

A magyar gazdaság 0,7 százalékkal zsugorodott tavaly. A visszaesésben a háztartások fogyasztásának 2,2, illetve a beruházások 7,4 százalékos mérséklődése játszott szerepet, amelyek 1,1, illetve 2,1 százalékponttal fogták vissza a gazdasági teljesítményt. A fogyasztás visszaesése a magas infláció miatt csökkenő reálbéreknek, valamint az óvatossági motívumnak tulajdonítható, míg a beruházásokat a magas kamatkörnyezet, a gazdasági bizonytalanság, illetve az uniós források visszatartása korlátozta. A nettó export viszont 4,9 százalékponttal tompította a visszaesés ütemét. Éves szinten az export 0,9 százalékkal nőtt, ám merőben eltérő folyamatok mentek végbe: az első félév 5 százalékos bővülését a másodikban a külpiacok, elsősorban Németország gyengélkedése nyomán 3 százalékos visszaesés követte. Mindeközben a belső kereslet, illetve a második félév gyengébb exportteljesítménye hatására az import 4,3 százalékkal zuhant.

A mezőgazdaság teljesítménye a 2022-es aszályos év után több mint kétharmadával bővült, miközben az ipar 5,1, az építőipar 5,6, a szolgáltatások pedig 1,5 százalékkal zsugorodtak. A szolgáltatásokon belül csak az információ, kommunikáció, a pénzügyi, biztosítási tevékenység, az ingatlanügyletek, az oktatás, az egészségügy, valamint művészet, szórakoztatás, szabadidő ágazatok tudtak bővülni.

A foglalkoztatás a gazdasági visszaesés ellenére tovább emelkedett, éves átlagban 4 millió 724 ezer főt tett ki, közel 30 ezerrel többet, mint egy évvel korábban. A bővülés legnagyobb részben a versenyszférában, a hazai elsődleges munkaerőpiacon ment végbe, miközben a közfoglalkoztatottak száma tovább csökkent. Fokozódott az aktivitás is, a megelőző évhez képest több mint 55 ezer fővel többen jelentek meg a munkaerőpiacon. Mivel a munkaerő-kereslet a bizonytalanság nyomán mérséklő-

dött, a belépők csak lassabban tudtak elhelyezkedni. Ennek következtében emelkedett a munkanélküliség, az állástalanok részaránya a tavalyi évben 4,1 százalékot tett ki, ez azonban továbbra is alacsonynak tekinthető. Ezzel párhuzamosan a versenyszférában enyhült a munkaerőhiány, ugyanakkor egyes ágatokban, szakmákban, illetve a közsférában továbbra is erőteljesen jelen van. A nemzetgazdasági bruttó átlagkereset a tavalyi év során 14,2 százalékkal nőtt, ezt a minimálbér és a garantált bérminimum érdemi emelése, valamint az inflációs várakozásokat követő bérigények hajtották. Ugyanakkor a magas infláció miatt a reálbérek – 2012 óta először – csökkentek, éves átlagban 2,9 százalékkal. 2010-hez viszonyítva viszont így is több mint 66 százalékkal nőtt a nettó keresetek értéke.

Az infláció a második félévtől gyorsuló ütemben, decemberre 5,5 százalékra lassult. Ebben a bázishatás mellett többek közt az erősebb forintárfolyam, az élelmiszerárak esetében a kedvezőbb termés, valamint a kormányzat intézkedései nyomán élénkülő verseny játszottak fontos szerepet. Az infláció az idei év elején tovább lassult: az első három hónapban a jegybanki toleranciasávon belül maradt, márciusban 3,6 százalékra csökkent. Az év elején az áremelkedési ütemet már a szolgáltatások húzták, amelyek több ágzatban nem költségalapú, hanem a megelőző évi inflációhoz igazodó árazási gyakorlatot követtek. A hazai árfolyamatokban szerepet játszottak a geopolitikai konfliktusoknak kitett világpiaci olajárak, valamint az év elején az üzemanyagok jövedéki adójának az uniós előírások miatt bekövetkezett emelése.

A Magyar Nemzeti Bank tavaly szeptemberre kivezette az egynapos gyorstenđerét, azóta az alapkamat 13 százalékról a márciusi döntéssel 8,25 százalékra mérséklődött. A kamatok csökkentését egyrészt az inflációs folyamatok tették lehetővé, de támogatta azt Magyarország kockázati megítélésének javulása, valamint az, hogy az energiaárak normalizálódásával a folyó fizetési mérleg egyenlege kismértékű többletbe fordult. Ugyanakkor a nagy jegybankok (Fed, EKB) későbbre tolódó, elnyúló kamatcsökkentési ciklusa korlátozza a jegybank mozgásterét, a kamatkülönbőzet gyors ütemű csökkenése ugyanis negatívan hat a forint árfolyamára, amely így kockázati tényezőként jelenik meg.

A magas infláció a visszaeső fogyasztáson és gazdasági teljesítményen, valamint a kiadások megugrásán keresztül a költségvetésre is rányomta a bélyegét. Ennek nyomán 2023-ban a pénzforgalmi hiány 4593,4 milliárd forint volt. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján az eredményszemléletű hiány a GDP 6,7 százalékát tette ki tavaly, azonban az államadósság rátája a 2022-es 74,1 százalékról így is 73,5 százalékra mérséklődött.

A főbb adónemek közül 2023-ban a társasági adóból, a jövedéki adóból, a személyi jövedelemadóból és a szociális hozzájárulási adóból származó bevételek érdemben nőttek, míg az általános forgalmi adóból származó befizetések csupán kismértékben emelkedtek az előző évhez viszonyítva. Bár a személyi jövedelemadó esetében a 2022. évi visszatérítés torzítja az adatokat, ennek hatását kiszűrve is két számjegyű emelkedés látszik. Az általános forgalmi adóból származó bevételek visszafogott növekedése mögött a vártnál kedvezőtlenebb gazdasági teljesítmény, az infláció nyomán csökkenő reálbérek és a háztartások óvatossági motívumának erősödésével visszaeső fogyasztás húzódott meg. A jövedékiadó-bevételek alakulását több tényező együttesen határozta meg: a bázisévben érvényben lévő üzemanyagárstop, a 2022 márciusától 2022 decemberének elejéig csökkentett adómértékek, a 2022. júliusi és 2023. januári jövedékiadó-emelés, illetőleg a hevített dohánytermékeket érintő 2023. októberi jogszabályváltozás. 2022 szeptemberében átalakult a kisadózók tételes adója, ebből adódóan 2023-ban ezen a tételsoron érdemi elmaradás látszik a várakozásokhoz képest, ugyanakkor a többi vállalati adó esetében – az átalakítás nyomán növekvő adóalanyszám eredményeképp – két számjegyű emelkedés történt. Az extraprofitadó hatálya alá tartozó ágazatok befizetései 2011,8 milliárd forinton alakultak tavaly, 30,1 százalékkal magasabban, mint 2022-ben. Ennek hátterében a pénzügyi szervezetek 2023-ban magasabb extraprofitadó-kötelezettsége, a bányajáradék esetében a kitermelési kötelezettség előírása, a Brent kőolajár, a holland tőzsdei (TTF) gázár, a számítási módszertan változtatása, az energiaágazatnál az adóalanyok körének emelkedése, az adómérték emelése, az új, árbevétel-alapú Ural-Brent különadó, valamint a kiskereskedelemben az adómértékek változtatása húzódott meg. Ezekon kívül 2023-ban vezették be a gyógyszergyártói különadót, illetve módosították a légitársaságokat terhelő különadó alapját, valamint annak mértékét. Kiemelendő még az állami vagyonnal kapcsolatos befizetések növekedése, amelynek háttérében az MVM által befizetett, 309 milliárd forintos osztalék állt. Az uniós programok bevételei éves alapon 60,3 százalékkal nőttek, amit egyrészt a 2014–2020-as ciklus zárása, másrészt az új ciklus forrásaihoz köthető megállapodás nyomán decemberben beérkezett összegek magyaráztak.

A kiadások alakulása is eltért a tervezettől. Míg a költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok kiadásai, a családtámogatások és a társadalombiztosítási ellátások ráfordításai növekedtek, addig a lakásépítési támogatások, az állami vagyonnal kapcsolatos kiadások és az egyéb kiadások érdemben mérséklődtek. A lakásépítési támogatások csökkenését egyrészt a 2022-ben lezárult otthonfelújítási program, másrészt a Családok Otthonteremtési Kedvezménye (CSOK) lezárása,

illetve a Falusi CSOK átalakítása és a CSOK+ bejelentése magyarázta. A költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok visszafogott, 6,0 százalékos emelkedésének háttérében főleg a takarékoskodás húzódt meg, míg az állami vagyonnal kapcsolatos kiadásokat az év közben lezajlott tranzakciók határozták meg. A nyugdíjak vásárlóerejének megőrzése érdekében 2023-ban összességében 18,5 százalékos nyugdíjemelést valósult meg, amely – a 13. havi juttatást is beleértve – 20,2 százalékkal növelte a vonatkozó kiadásokat. A kamatkidadások a kamatkörnyezet szigorodásával és az állampapírok fokozatos átárazódásával ugrottak meg. Az uniós programokhoz köthető kiadások tavaly 2 812,2 milliárd forintot zártak, kismértékben elmaradva 2022-es szintjüktől – ezt a kedvezőtlen gazdasági környezet mellett a források visszatartása indokolta.

2024 első három hónapjában az államháztartás 2321,4 milliárd forintos hiányt halmozott fel, elsősorban a kamatkidadások, a nyugdíjkiadások, a gyógyító-megelőző ellátások, valamint a rezsivédelem kiadásainak magas szinten való teljesülése miatt. A februári részletes adatok alapján a bevételek és kiadások növekedése közel azonos mértékű volt. Előbbiek esetében a társasági és kisvállalati adóból befolyt összeg a kisadózók tételes adójának átalakítása, valamint a gazdaság fokozatos beindulása nyomán, a kiskereskedelmi adó és a jövedéki adó a fogyasztás éledezésének eredményeképpen, míg a turizmusfejlesztési hozzájárulás a belföldi turizmus magára találásának köszönhetően emelkedik. A különadók esetében eltérő teljesítmény látható, amit a szabályok módosítása, illetve több esetben egyedi megállapodások magyaráznak. Az áfabevételek a megelőző évhez viszonyítva még kismértékű elmaradást mutatnak, ami az óvatossági motívum vártnál lassabb oldódását mutatja. A bérek növekedésével azonban a személyi jövedelemadóból, valamint a szociális hozzájárulási adóból és társadalombiztosítási járulékból befolyó összegek számottevően emelkedtek. A kiadások növekedéséhez elsősorban a megugró kamatkidadás, főleg a lakossági állampapírok év eleji kamatfizetése járult hozzá. Ezen felül nőttek a költségvetési szervek és fejezeti kezelésű előirányzatok ráfordításai is. Mérséklődtek viszont a közlekedési és közüzemi támogatások, a melegebb időjárás miatt a rezsikiadások, és csökkentek a lakástámogatások is, amit az év elején induló, még felfutóban lévő CSOK+ magyaráz. Előző évi szintjüktől elmaradtak az uniós programok kiadásai, ebben a visszatartott források miatt késleltetett programok hatása érződik.

Várható gazdasági folyamatok

Bár a gazdaság teljesítménye a tavalyi év első felében még a várakozásoknak megfelelően alakult, a külső gazdasági környezet romlása alapjaiban írta át a növekedési kilátásokat. Intézetünk korábban a belső kereslet rendeződésével 4 százalékhoz közeli bővülést jelzett előre 2024-re, azonban a külső környezet negatív fordulata után jelenleg 2,8 százalékos növekedést várunk az idei évre. 2025-ben azonban dinamizálódhat a bővülés: ekkor a fogyasztás és a beruházások mellett már a nettó export is támogathatja a gazdaság növekedését, amelynek üteme 4,2 százalékot tehet ki.

Az idei évben a növekedés motorja a belső kereslet lehet, azon belül is a fogyasztás húzhatja a gazdasági teljesítményt. A 6 százalék felett emelkedő reálbéreknek köszönhetően a fogyasztás 3,9 százalékkal nőhet, bár ennek üteme várhatóan nem lesz egyenletes az év során. A továbbra is erős óvatossági motívum miatt a növekedési ütem az első félévben még visszafogottan alakulhat. A fogyasztói bizalmat a gazdasági kilátások kedvezőbbé válása javíthatja, ez ugyanakkor időigényes folyamat. Azonban a gazdasági növekedés gyorsulásával a fogyasztói bizalom is várhatóan visszatér, ami a jövőre is jelentősen növekvő bérekkel kiegészülve 4,1 százalékos fogyasztásbővülést indukál 2025-re.

2023-ban a beruházások 7,4 százalékkal estek vissza, amit idén 3,6 százalékos, jövőre pedig 4,9 százalékos emelkedés követhet. A beruházások felfutását egyrészt a kamatok csökkenése, másrészt a beérkező uniós források támogatják. Egyes beruházásokat ellenben átütemez a kormány, miközben a vállalatok a gazdasági bizonytalanság, főleg a külső környezet visszafogott teljesítménye nyomán óvatosabbá válnak. 2025-re a külső környezet javulhat, a kamatok pedig tovább mérséklődhetnek, ami hozzájárul a beruházási aktivitás fokozódásához.

Tavaly a nettó export ellensúlyozta a belső kereslet visszaesését, azonban a külső kereslet kedvezőtlen alakulása nyomán a kivitel az első félév 5 százalékos bővülése után éves alapon csupán 0,9 százalékkal nőtt. Az idei évben az export visszafogott, 1,4 százalékos növekedésére számítunk. A bázishatások és a várhatóan fokozatosan helyreálló külső kereslet eredményeképpen a termékexport emelkedése a második félévben indulhat be, miközben a koronavírus-járvány után helyreálló nemzetközi turizmus tovább fűti a szolgáltatásexportot. Jövőre a külső kereslet rendeződésével, valamint a folyamatban lévő beruházások termelőre fordulásával a kivitel dinamizálódhat, 4,8 százalékkal nőhet. Az import a fogyasztás és a beruházások mérséklődése, illetőleg a termékexport visszafogott teljesítménye nyomán érdemben visszaesett

tavaly. Ezt az idei évben a magára találó fogyasztással, beruházással és exporttal 2,0, míg jövőre 4,4 százalékos emelkedés követheti. Összességében a nettó export 2024-ben várhatóan nem tud majd hozzájárulni a gazdasági növekedéshez, 2025-ben ellenben már visszatérhet növekedéstámogató szerepe.

Tavaly sikeresen letörésre került az infláció, decemberre 5,5 százalékra mérséklődött a pénzromlás üteme, majd az idei első három hónapban már a jegybank toleranciasávján belül maradt. Idén az áremelkedési ütem éves átlagban 4,7, jövőre 3,8 százalékot tehet ki. A következő hónapokban a szolgáltatások visszatekintő árazása, illetve a bázishatás (a tavalyi havi alapú árcsökkenések kiesnek a bázisból) eredményeképpen az áremelkedési ütem gyorsulása várható. Ennek mértéke azonban nem lesz jelentős, az árszint decemberben is 6 százalék körüli mértékben haladhatja meg az előző évit. Több kockázati tényező azonosítható azonban: a kőolaj világpiacon árának alakulása, amit a regionális konfliktusok, valamint az OPEC kitermeléscsökkentése befolyásolnak, valamint a felpattanó kereslet nyomán a vállalatok árazási döntései. Hosszabb távon az inflációt a zöldátállás költségei és a blokkosodás nyomán átalakuló globális ellátási láncok határozzák majd meg, de a visszatérő munkaerőhiány miatt fokozódó béremelkedés is az árak emelkedését vonja maga után.

A munkaerőpiac a tavalyi évben is ellenállónak bizonyult: a gazdasági teljesítmény visszaesése ellenére sem csökkent a foglalkoztatás, bár a munkaerőpiac feszessége mérséklődött. Ehhez hozzájárult, hogy több ágazatban is változatlanul munkaerőhiány tapasztalható, így az elbocsátott munkaerő könnyebben el tudott helyezkedni, illetőleg a munkáltatók is megfontolták dolgozóik elbocsátását. A gazdaság beindulásával azonban a munkaerő iránti kereslet fokozódhat. Jelentős munkaerő-tartalék is található a magyar gazdaságban, az érintett rétegek (főleg nők, 25 éven aluliak, kisebb mértékben 55 év felettiak, alacsonyan képzettek) azonban nehezen bevonhatók, ahhoz a képzettségi szint emelésére és az atipikus foglalkoztatási formák térnyerésére van szükség. Ezt segíthetik a Nemzetgazdasági Minisztérium által bejelentett támogatási programok, mint például az Ifjúsági Garancia Plusz. Összességében a foglalkoztatás emelkedésével párhuzamosan fokozódhat az aktivitás is Magyarországon. A munkanélküliségi ráta éves átlagban 2024-ben a 2023-as év 4,1 százalékos szintjén stagnálhat, majd jövőre 3,8 százalékra mérséklődhet. Az átlagkereset a tavalyi, éves átlagban 14,2 százalék után idén januárban 14,6 százalékkal nőtt, amit elsődlegesen a közszféra béremelése hajtott, de a vállalati szegmensben is két számjegyű béremelkedés történt. A bérfolyamatokat a minimálbér és a garantált bérminimum emelése, a gazdasági növekedés beindulása nyomán foko-

zódó munkaerőigény és a munkavállalók inflációs sokk miatti magasabb bérigénye határozza meg. Így a bérek idén 11,8, jövőre 10,7 százalékkal emelkedhetnek, ami az inflációt is figyelembe véve 6,8, illetve 6,7 százalékos reálbér-növekedést jelent.

A Magyar Nemzeti Bank az infláció lassulása és a nemzetközi kockázati megítélés javulása nyomán fokozatosan csökkentette tavaly az irányadó kamatát. A várhatóan emelkedő infláció, illetve a nemzetközi pénzüpiaci helyzet (kiemelten a Fed és az EKB vártnál szigorúbb kamatpolitikája) azonban korlátozza a jegybank mozgásterét, így a továbbiakban a lazítási ütem csökkenésére számítunk. Ezzel együtt is, várakozásaink szerint az idei év végére a jegybanki alapkamat 5,5, a jövő év végére 4,3 százalékra mérséklődhet. Tehát a monetáris politika lazul ugyan, de a koronavírus-járvány előtti extrém laza monetáris környezet várhatóan nem tér majd vissza.

Az idei évben a költségvetés eredményszemléletű hiánya intézetünk becslése alapján a GDP 4,7 százalékát teheti ki. Ehhez azonban elengedhetetlen a fegyelmezett fiskális politika, illetve a gazdaság és azon belül is a fogyasztás beindulása, a külső környezet normalizálódása. A bevételi oldalon kismértékű pozitív kockázatot azonosítottunk a gazdálkodó szervezetek befizetéséhez köthetően, a fogyasztáshoz kapcsolt adók esetében viszont számottevő alulteljesülést várunk a korábban vártnál kedvezőtlenebb növekedés nyomán. A lakosság befizetései kismértékben szintén elmaradhatnak a költségvetési törvény előirányzatától az idén, míg jövőre már felülteljesülést várunk. Kiadási oldalon a költségek növekedése irányába hat az ország- és vármegyebérletek kiterjesztése, illetőleg az utazási támogatások tavalyi emelése. A lakásépítési támogatások összege is felülteljesülhet a CSOK+ és a megújult Falusi CSOK növekvő igénybevétele nyomán. A pedagógusbérek tervezettnél magasabb emelése, a versenyképességi csomag intézkedései, az előrehozott minimálbér- és garantáltbérminimum-emelés, illetve a Baross Gábor Újraiparosítási Program forrásigénye szintén emeli az államkassza kiadásait. A tartalékok esetében intézetünk megtakarítással számol, ami némiképp mérsékli a kiadások emelkedését, továbbá a nyugdíjprémium céltartaléka is szabad forrásként jelenik meg az államkasszában. 2025-ben várakozásaink szerint folytatódik a hiány csökkentése, 3,4 százalékra, ami kedvezőbb, mint a kormányzat által várt 3,7 százalékos deficit. A mérséklődő hiány az államadósság-ráta csökkenését is támogatja: idén kismértékű, 0,3 százalékpontos mérséklődés történhet, 73,2 százalékra, majd jövőre a gazdasági növekedés beindulásával ennél jelentősebb csökkenés következhet, 69,8 százalékra.

2023-ban a magyar gazdaság külső mérlegalkalmazkodásával a folyó fizetési mérleg előző évi jelentős, a GDP 8,3 százalékát kitevő hiánya minimális, 0,2 százalékos többletbe fordult át. Az idei évben a jövedelemegyenleg romlására számítunk,

ami a nettó export mérséklődésével kiegészülve ismét negatívba fordítja majd a folyó fizetési mérleg egyenlegét. A hiány mértéke azonban számításaink szerint nem lesz jelentős, a GDP 0,8 százalékát teheti majd ki. Jövőre a nettó export már képes lesz ellensúlyozni a jövedelemegyenleg romlását, így a folyó fizetési mérleg ismételten kismértékű, 0,3 százalékos többlettel zárhatja majd az évet. 2023-ban a magyar gazdaságot a GDP 1,2 százalékának megfelelő nettó finanszírozási képesség jellemezte. Ez az idei évben csekély mértékben, 0,7 százalékra csökkenhet, majd 2025-re 1,7 százalékra emelkedhet.

Az előrejelzést övező kockázatok

A globális gazdasági és pénzügyi környezet gyors változása nyomán a növekedési kilátásokat már rövid, akár egyéves időtávon is jelentős bizonytalanságok övezik. Ezek részletes ismertetését fontosnak tartjuk.

Az egyik legfontosabb kockázati tényezőt legnagyobb kereskedelmi partnerünk, Németország gazdaságának strukturális problémái jelentik. A német gazdaság az elmúlt évtizedekben elért sikerét a magas technológiai fejlettségének és az alacsony energiaáraknak köszönhetette. Azonban a zöldátállás jegyében kivezetett atomenergia, az orosz–ukrán háború nyomán gyorsított ütemben megvalósított leválás az orosz energiaforrásokról, illetőleg a bevezetett szabályozói lépések érdemben rontották a német ipar versenyképességét, miközben legfőbb versenytársai, például Kína, gyors technológiai fejlődésen mentek keresztül. A tavalyi év végén a német gazdaság problémái már az exporton és az ipari termelésen keresztül hazánkba is begyűrűztek. Bár az idei első kéthavi német ipari adatok némi bizakodásra adnak okot, hogy a mélypontra már túllendült a német gazdaság, de ha nem sikerül a bajait orvosolni és a versenyképességét javítani, az hosszabb távon visszavetheti a hazai exportkilátásokat és beruházási hajlandóságot.

A világgazdaságban elindult átalakulás, a deglobalizáció és a blokkosodás szintén hatással van Magyarország kilátásaira. A blokkosodás megemeli a termelés költségeit, mivel az ellátási láncok átalakulásánál a politikai és biztonsági szempontok kerülnek előtérbe a gazdasági racionalitással szemben. Magyarország, kedvező földrajzi helyzetének köszönhetően – nyugati államok közelsége, uniós tagság – a *friendshoring* jelenségéből jelentősen profitálhat.

Változatlanul kockázatot jelent az energiaárak alakulása is, mivel Magyarország földrajzi helyzetéből adódóan jelentős energia- és energiahordozó-importra szorul.

Az energiaárak alakulása pedig az infláción és a gazdasági teljesítményen keresztül hat a növekedési kilátásokra és a költségvetési helyzetre is.

Jelentős kockázati tényező továbbá a forint árfolyamának alakulása, amely közvetlenül az inflációt, közvetve, a reáljövedelmeken keresztül a fogyasztást és végső soron az állami bevételeket is befolyásolja.

Tavaly decemberben a magyar kormány sikeresen megállapodott a 2021–2027-es uniós ciklus forrásai egy részének a feloldásáról. A fennmaradó forrásokhoz azonban továbbra sem fér hozzá Magyarország – ezek pedig elengedhetetlenek lennének a magas beruházási ráta fenntartásához. Ezen felül az uniós források körüli viták nyomán kialakult bizonytalanság jelentősen befolyásolja az árfolyam- és a kamatszintek alakulását.

A reáljövedelmek 2023 szeptembere óta tartó növekedéséhez fűzött várakozások a lakosság óvatossági motívumának oldódásával és így a fogyasztás felfutásával számoltak, ugyanakkor az év eleji adatok alapján ennek az üteme valamelyest lassúbb a vártnál.

2022-ben láthattuk, hogy a mezőgazdaság teljesítménye erőteljesen függ az időjárási viszonyoktól, kedvezőtlen esetben 1 százalékponttal is visszavetheti a gazdasági növekedést, míg kedvező esetben ugyanennyivel hozzá is járulhat.

Végezetül fontos tényező a külföldi pénzüpiaci helyzet és a kamatpolitika alakulása is. Az infláció lassulásával az MNB mérsékelni tudta kamatkondícióit, különösen régiós összehasonlításban. A jövőben várható kamatpályát azonban a nagy jegybankok (EKB, Fed) kamatpolitikája érdemben meghatározza: amennyiben a lazítást késleltetik, az MNB mozgástere is beszűkül. Ezen felül a zöldátállás és a blokkosodás emeli a termelés költségeit, ami pedig magasabb inflációt eredményez, ez pedig a jegybankoktól szigorúbb kamatpolitikát követel meg. Ennek nyomán az MNB lehetőségei a lazítás és a növekedés támogatása terén még jobban korlátozódnak.

Megállapítható, hogy már rövid távon is jelentős kockázatok azonosíthatók, amelyek érdemben befolyásolhatják a magyar gazdaság növekedési kilátásait. E kockázatok számottevő része olyan külső tényező, amelyre egy kis, nyitott gazdaságnak nincs vagy korlátozott a ráhatása.

Makrogazdasági mutatók és előrejelzések

Megnevezés	2023		Corvinus		GKI		Kopint-Tárki		Magyar Nemzeti Bank		Makronóm
	Tény	2024	2024	2024	2024	2024	2024	2024	2024	2024	
GDP (előző év = 100)	99,1	102,3	102,2	102,5	102,2	102,5	102,5	102,5	102-103	102-103	102,8
GDP belföldi felhasználása (előző év = 100)	94,4	100,3	101,5	103,0	101,5	103,0	103,0	103,0	102,1-103,1	102,1-103,1	103,5
Háztartások végső fogyasztása (előző év = 100)	99,0	101,4	102,0	103,2	102,0	103,2	103,2	103,2	102,5-103,2	102,5-103,2	103,5
Bruttó állóeszköz-felhalmozás (előző év = 100)	92,6	97,0	98,0	102,7	98,0	102,7	102,7	102,7	100,8-103,8	100,8-103,8	103,6
Export (áru + szolgáltatás) (előző év = 100)	100,9	100,9	102,5	101,4	102,5	101,4	101,4	101,4	101,3-102,7	101,3-102,7	101,4
Import (áru + szolgáltatás) (előző év = 100)	95,7	98,4	101,5	102,0	101,5	102,0	102,0	102,0	101,5-102,9	101,5-102,9	102,0
Fogyasztóiár-index éves átlaga (előző év = 100)	117,6	104,7	105,5	104,3	105,5	104,3	104,3	104,3	103,5-105	103,5-105	104,7
Fogyasztóiár-index az év végén (előző év december = 100)	105,5	106,4	106,5	104,5-105,0	106,5	104,5-105,0	104,5-105,0	104,5-105,0	nem publikálja	nem publikálja	106,4
Folyó fizetési mérleg egyenlege (a GDP százalékában)	0,2	0,2	0,5	2,5	0,5	2,5	2,5	2,5	0,0-1,2	0,0-1,2	-0,8
Folyó fizetési és a tőkemérleg együttes egyenlege (a GDP százalékában)	1,2	1,5	1,5	2,0	1,5	2,0	2,0	2,0	1,9-3,1	1,9-3,1	0,7
Külforgalmi áruforgalom egyenlege (milliárd euró)	9,2	10	11	8,2	11	8,2	8,2	8,2	8,9	8,9	7,9
Államháztartás egyenlege a GDP százalékában (ESA-2010)	-6,7	-5,5	-5	-5,5	-5	-5,5	-5,5	-5,5	(-5,0)-(-4,5)	(-5,0)-(-4,5)	-4,7
Rövid távú kamatok (3 hó), időszak vége (%)	6,2	6,9	nincs adat	6,0	nincs adat	6,0	6,0	6,0	nem publikálja	nem publikálja	5,1

Megnevezés	2023	Corvinus	GKI	Kopint-Tárki	Magyar Nemzeti Bank	Makronóm
	Tény	2024	2024	2024	2024	2024
Hosszú távú kamatok (10 év), időszak vége (%)	7,0	7,2	nincs adat	6,5	nem publikálja	5,7
MNB jegybanki alapkamat az év végén (%)	10,75	6,75	6,75	5,5	nem publikálja	5,5
A forint/euró árfolyama (éves átlag)	382	398	397	400	nem publikálja	395
Bruttó átlagkereset változása ¹ (%)	14,2	11	13	13,5	11,4–12,3	11,8
Reálkereset változása (%)	-2,9	5,7	7	9,0	6,8–7,7	6,8
Foglalkoztatási arány (15–74 éves korosztály) (%)	64,6	nincs adat	nincs adat	65	64,3–65	65,1
Alkalmazottak számának változása (%), éves átlag ³	0,9	nincs adat	0,2	0,4	nem publikálja	0,6
Munkanélküliség rátája (%), éves átlag ²	4,1	4,6	4,2	4,3	4,2–4,3	4,1

Megjegyzések a táblázat adataihoz:

1 Teljes munkaidős alkalmazottakra vonatkozóan.

2 A KSH Munkaerő-felmérés szerint.

3 A KSH Intézményi munkaügyi statisztika adatai szerint.

Értéknövelés a kulisszák mögött – a szervizprodukciók szerepe a hazai filmiparban

VASVÁRI TAMÁS – LONGAUER DÓRA*

A magyarországi filmiparban jelentős növekedés ment végbe az elmúlt évtizedben, aminek elsődleges motorjai azok a szervizprodukciók voltak, amelyek forgatását kiszervezik Magyarországra. A szervizipar elmúlt években tapasztalható jelentős felfutása az alacsonyabb gyártási költségekre, az ezekhez kapcsolódó állami támogatásokra és a jól képzett filmes szakemberállományra vezethető vissza. Az extenzív növekedést a szervizipar minőségi fejlődése is kísérte, amit az is jelez, hogy 2022-ben első alkalommal ismerték el Oscar-díjjal hazai szakember munkáját egy szervizprodukcióban nyújtott teljesítményért. Ez arra enged következtetni, hogy a külföldi és hazai stábtagnak együttműködése révén a magyarországi szereplők fejlődhetnek, ami a hazai filmek minőségére is kedvezően hathat. Ez a tanulmány az IMDb (International Movie Database) adatain alapuló egyedi adatbázis felhasználásával vizsgálja a szervizprodukciók vertikális és horizontális iparági hatásait és a hazai szervizipar globális filmgyártásban betöltött szerepét. A kutatási eredmények szerint a forgatott szervizprodukciók minősége javult, azok egyre növekvő mértékben támaszkodnak hazai szakemberekre, és a vezető beosztásokban is nőtt a magyarok aránya. Annak ellenére, hogy a filmiparban is megfigyelhető a termelőszektorhoz

* Vasvári Tamás, a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának tudományos munkatársa (Gazdaságtudományi Kiválósági Központ).

E-mail: vasvari.tamas@ktk.pte.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9328-2198>

Longauer Dóra, a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának adjunktusa (Kvantitatív Menedzsment Intézet).

E-mail: longauer.dora@ktk.pte.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1481-311X>

„A TKP2021-NKTA-19 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NKTA pályázati program finanszírozásában valósult meg.”

A kézirat első változata 2023. november 22-én érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2023.68.1-2.75>

hasznos dualitás, van érdemi kapcsolat a két szféra között, aminek következtében a szervizben szerzett tapasztalat lecsoroghat a magyar filmek gyártásába is. Ez hozzájárulhatott a magyar filmek minőségének fejlődéséhez. A kutatási eredmények megerősítik, hogy a hazai gazdaság akkor tud profitálni a külföldi szereplők jelenlétéből, ha vannak releváns hazai szereplők, versenytársak és szakképzett munkaerő, ami a tudástranszfer csatornája lehet.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: L23, L52, L82, Z11.

Kulcsszavak: film, filmipar, kiszervezés, spillover, upgrading.

Abstract

Upgrading behind the scenes – The role of foreign productions in the Hungarian film industry

TAMÁS VASVÁRI – DÓRA LONGAUER

Over the past decade, the Hungarian film industry has undergone remarkable expansion, primarily propelled by the surge in service productions, where filmmaking is outsourced to Hungary. The substantial growth can be attributed to lower production costs, complemented by state subsidies, and a cadre of well-trained film professionals. Notably, there is not only quantitative but also qualitative progress, evidenced by a milestone achievement in 2022: a Hungarian professional earned an Oscar for outstanding performance in an international production filmed in Hungary. This underscores how collaboration between foreign and domestic crews fosters developmental strides for Hungarian professionals, potentially influencing the overall quality of domestic films. This research delves into the vertical and horizontal impacts of international productions on the film industry, utilizing a pioneering database sourced from IMDb (International Movie Database). Our research unveils a noticeable improvement in the quality of foreign productions. Moreover, these productions are increasingly leveraging the expertise of domestic professionals, while the proportion of Hungarians in key roles has also risen. Despite the inherent duality within the film industry, akin to the manufacturing sector in Hungary, a meaningful interconnection persists between domestic and foreign productions. This interplay results in the transfer of experiential knowledge gained from international productions to Hungarian films. Our findings reiterate the pivotal role of relevant domestic actors, competitors, and skilled labour as conduits for knowledge transfer, affirming that the presence of foreign players can be beneficial to the host economy only when such domestic elements are in place.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: L23, L52, L82, Z11.

Keywords: film, film industry, outsourcing, spillover, upgrading.

Bevezetés

A magyarországi filmiparban jelentős növekedés ment végbe az elmúlt évtizedben: a gyártási volumen csaknem tízszeresére, a GDP-hez való hozzájárulás pedig mintegy négyszeresére nőtt 2012 és 2022 között. A bővülés motorjai elsősorban azok a külföldi produkciók, amelyek forgatását kiszervezik Magyarországra, így London után Budapest jelenleg a legnépszerűbb európai forgatási helyszín (Franklin, 2023). A magyarországi forgatást elsősorban költségszempontok indokolják, azonban az olcsóbb munkaerő és az adókedvezmények mellett olyan szektorspecifikus tényezők is döntőek lehetnek, mint a változatos forgatási helyszínek és a személyes kapcsolatok. Ezek a szervizprodukciók közvetlenül több ezer hazai filmes szakembernek adnak munkát, számos más iparágban lépnek fel megrendelőként (például szálláshelyek, vendéglátás), nem utolsósorban pedig hozzájárulnak az országimázs fejlesztéséhez is. 2022 tavasza azonban felhívta a figyelmet egy további szempontra: március 27-én ugyanis Sipos Zsuzsanna átvehette a legjobb díszletért járó Oscar-díjat a *Dűne* című filmben nyújtott teljesítményéért. Ezáltal első alkalommal ismerték el a filmszakma legrangosabb díjával hazai szakember olyan munkáját, amelyet Magyarországon, bérgyártásban forgatott filmben végzett. Ez arra enged következtetni, hogy a külföldi produkciók egyrészt nemzetközi láthatóságot adnak a gyártásban dolgozóknak, másrészt a külföldi munkatársakkal és piacvezető technológiákkal végzett munka során a hazai szakemberek maguk is fejlődhetnek. Ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a szervizmunkák egyre jobban és komplexebb feladatok terén támaszkodjanak a hazai munkaerőre, illetve egyre több, nagyobb költségvetésű produkciót forgassanak Magyarországon; azaz nemcsak a hazai szakemberek, hanem a hazai szervizipar is előrébb lépjen a globális értékláncban. A bérgyártásban megszerzett tapasztalatok pedig a magyar filmek minőségére is pozitív hatást gyakorolhatnak, így abból végső soron a hazai filmszakma is profitálhat.

A jelen tanulmány ezért a szervizprodukciók vertikális és horizontális iparági hatásait vizsgálja. Áttekintjük, hogyan alakult a Magyarországon forgatott produkciók minősége, a stábok összetétele alapján megvizsgáljuk, hogyan változott a magyar szakemberek aránya az egyes produkciókban. A hazai produkciók és a bérgyártás közötti kapcsolat alapján pedig azt elemezzük, hogy a nemzetközi környezetben szerzett tudás és tapasztalat tovagyrúzik-e a magyar filmekbe. A kutatásban statisztikai eszköztárra és hálózatelemzési módszertanra támaszkodtunk. Ennek alapja az IMDb adatain alapuló egyedi adatbázis, amely a 2000 és 2022 között Magyarországon forgatott produkciókat tartalmazza.

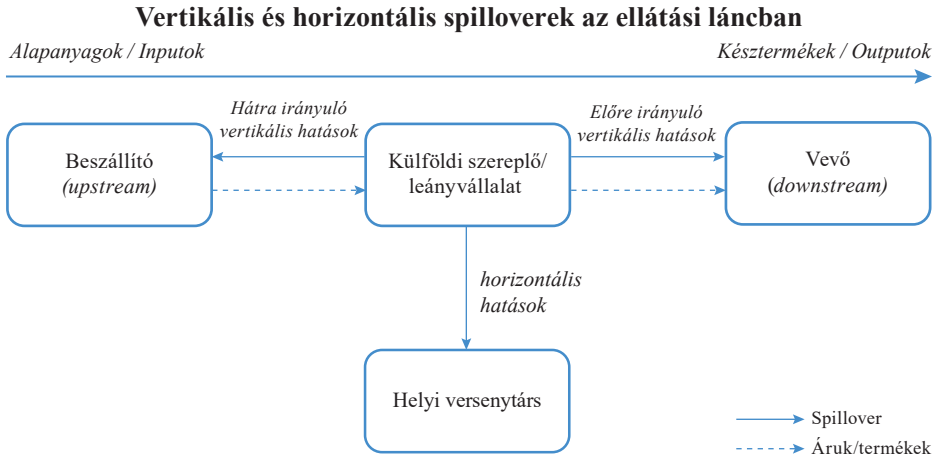
Tanulmányunk több szempontból is hozzá tud járulni a szakirodalom eddigi eredményeihez. Bár korábban többen felvetették, hogy a kiszervezések hatásmechanizmusai a szolgáltatászektorban (Sass, 2011) vagy a filmiparban (Vang & Chaminade, 2007; Davis & Kaye, 2010; Szczepanik, 2016) hasonlóak lehetnek a termelőszektorban megfigyeltekhez, tudásunk szerint nem született olyan hazai vagy nemzetközi tanulmány, amely e területen empirikusan vizsgálná és számszerűsítene a fogadó gazdaságra gyakorolt hatásokat. Másrészt a filmipar különösen alkalmas a külföldi szereplők jelenlétéből adódó vertikális és horizontális hatások közvetlen vizsgálatára, ezáltal eredményeink a filmszakmán túl tágabb iparpolitikai kontextusban is értelmezhetők és hasznosíthatók.

Tanulmányunk első részében bemutatjuk a szakirodalmi és intézményi hátteret. Mivel megközelítésünk alapját a külföldi tulajdonú vállalatok gazdasági hatásait leíró irodalom képezi, ezt a részt e kutatások eredményeinek rövid összefoglalásával kezdjük. Ezután kerül sor a filmipar rövid bemutatására, illetve a hazai szervizipar történetének ismertetésére. A második rész tartalmazza a kutatási kérdéseket, a harmadik pedig az adatbázis-építés lépéseit és az alkalmazott módszertant. A negyedik rész az eredményeket, az ötödik a diszkussziót tárgyalja, míg a hatodik rész összefoglalja a tanulmány eredményeit. A tanulmányt a hivatkozások és a mellékletek zárják. A tanulmány fő következtetése, hogy a Magyarországon forgatott szervizprodukciók minőségében fejlődés figyelhető meg, azok egyúttal egyre nagyobb mértékben támaszkodnak hazai szakemberekre; e szakemberek szervizben szerzett tapasztalata pedig hozzájárulhatott a magyar filmek minőségbéli előrelépéséhez is.

1. Szakirodalmi és intézményi áttekintés

1.1. A külföldi vállalatok gazdasági hatása a fogadó gazdaságra

A szakirodalom a külföldi szereplők, illetve a külföldi működő tőke (Foreign Direct Investment – FDI) fogadó gazdaságra gyakorolt hatásainak vertikális és horizontális típusát különbözteti meg. Az előbbieket az értékláncban a vevők és a viszonteladók (előre irányuló), illetve a beszállítók (hátra irányuló), míg az utóbbiak a versenytársak teljesítményére lehetnek pozitív vagy negatív hatással (*1. ábra*). E hatásoknak több dimenziója lehet: a más országokba való kiszervezés, illetve termelésáthelyezés egyaránt befolyásolhatja a piaci versenyt (például kiszorítási hatás), a tényezőpiacok folyamatait (például foglalkoztatás, bérek, készségek), valamint a tudás- és technológiatranszfert. Mindezek érvényesülhetnek mind az anyaország, mind a fogadó ország gazdaságában is (Sass, 2011).

Forrás: Lenaerts & Merlevede (2011).

Horizontális hatások akkor lépnek fel, ha a fogadó gazdaság szereplőinek másolás vagy az erősödő verseny révén javul a teljesítményük. Vertikális spilloverek értékesítés, illetve a helyi beszállítóktól való beszerzés útján terjedhetnek: a beszállítók pedig idővel egyre magasabb hozzáadott értéket állíthatnak elő az értékláncban, azaz fejlebb léphetnek (*upgrading*), komplexebb feladatokat láthatnak el, fejlettebb technológiákat alkalmazhatnak, vagy bővíthetik tevékenységi körüket (Szalavetz, 2019). Mindkettő feltétele a külföldi és helyi szereplők közötti gazdasági kapcsolat, illetve a helyi gazdasági alapok, azaz a megfelelő abszorpciós képességgel rendelkező vállalatok megléte. Előbbi nagymértékben függ a külföldi tulajdon részesedésének mértékétől (100 százalékban külföldi vagy vegyes tulajdonú vállalat), a befektetés típusától (zöldmezős beruházás vagy felvásárlás), illetve a kiszervezés motivációjától (költségoptimalizálás vagy piacnyitás) is (Sass & Szanyi, 2004; Vince, 2010). Longauer et al. (2023) hozzáteszi: a hazai gazdaságra gyakorolt (hosszú távú) hatások számbavétele esetében legalább ilyen fontos, hogy a kiszervezett tevékenységek magas tanulási potenciállal vagy magas interdependenciával rendelkezzenek, ami további, magasabb hozzáadott értékű feladatok kiszervezését hozhatja magával. Az abszorpciós képességek alapja elsősorban a megfelelő üzemméret, a magasan képzett munkaerő, illetve az, hogy minél kisebb legyen a termelékenységi különbség (*productivity gap*) a külföldi és a hazai vállalatok között (Crespo & Fontoura, 2007; Sass, 2011; Gál, 2019; Vasvári et al., 2019). Kézenfekvő, hogy hosszú távú

együttműködés keretében több tudás juthat a helyi szereplőkhöz, mint egy egyszeri vevői, értékesítési vagy együttműködési kapcsolat során (Rugraff & Hansen, 2011). A kapcsolatok elmélyülése során azonban el is billenhetnek az erőviszonyok, ami a megrendelő vagy gyártó partnertől való függőséghez vezethet (Cox, 2001; Caniels & Gerlderman, 2005; Lacoste & Johnsen, 2015).

Az empirikus kutatások széles köre foglalkozik a külföldi szereplők gazdasági hatásaival (Lipsej & Sjöholm, 2004; Lin et al., 2009; Alfaro & Chen, 2013; Bloom et al., 2013). Az eredmények alapján megállapítható, hogy a külföldi vállalatok jelenlétéből a szakirodalom jellemzően vertikális termelékenységi hatásokat tudott azonosítani (Javorcik, 2004; Hansen & Schaumburg-Müller, 2006), horizontális hatások kevésbé kimutathatóak. Ennek egyik oka az, hogy a multinacionális vállalatok nem érdekeltek a versenytársakkal való tudásmegosztásban (Rugraff & Hansen, 2011), és többnyire korlátozzák a tudás áramlását: például megtiltják a munkavállalóknak, hogy versenytársaknál helyezkedjenek el, vagy nem vesznek részt vegyes tulajdonú vállalatok alapításában (Erdal & Göçer, 2015).

Hasonló tapasztalatokat tükröznek a hazai gazdasággal foglalkozó kutatások is. Néhány tanulmány ugyan megjegyzi, hogy horizontális spilloverek érvényesüléséhez elengedhetetlen a földrajzi közelség (Halpern & Muraközy, 2007; Bisztray et al., 2018), de a források többsége jellemzően csak vertikális tovagyrúzó hatásokra talált bizonyítékokat, azokat is elsősorban csak a beszállítók (Halpern & Muraközy, 2007), a nagyobb és termelékenyebb vállalatok (Békés et al., 2006), illetve a külföldi tulajdonú beszállító cégek felé (Bisztray, 2016). Nem véletlen, hogy a költségoptimalizáló külföldi tulajdonú vállalatok nem tudtak szervesen integrálódni a magyar gazdaságba, kevés a magyar tulajdonú beszállító, illetve hiányoznak azok a „nemzeti bajnokok” is, amelyeknél a termelékenységi hatások lecsapódhatnak (Lux, 2017; Gál, 2019). Ez végső soron duális gazdasági szerkezet kialakulásához vezetett: a külföldi és hazai szereplők gyakorlatilag egymás mellett és nem egymással együttműködve termelnek (Vasvári et al., 2019), kevés az olyan gazdasági kapcsolat, ahol a spilloverek megjelenhetnek. Hegedűs & Vasvári (2020) hasonló megállapításra jut egy külföldi tulajdonú vállalat beszállítói hálózatának elemzése kapcsán: a hazai beszállítók csak 28 százalékot tesznek ki, amelyeknek ráadásul csak harmada van magyar kézben. A szerzők rámutatnak, hogy utóbbiak az értékláncban sem tudtak érdemi előrelépést felmutatni, pedig a külföldi szállításokat számos esetben ki lehetne váltani hazai beszerzésekkel, ha egy-egy beszállító kiválasztásakor a szigorú anyavállalati kontroll nem részesítené előnyben az anyaországi vállalatokat.

A tanulmányok túlnyomó része a termelőszektorra fókuszál, csak kis számban találhatóak olyanok, amelyek a szolgáltatászektorban mérik a fogadó gazdaságra gyakorolt tovaggyűrűző hatásokat (Alfaro et al., 2003; Hamida, 2011; Doytch & Uctum, 2019). A magyar tapasztalatok kapcsán ki kell emelni Sass (2011) munkáját, amely az üzleti szolgáltatásokba (*business services*) beáramló FDI hatásait vizsgálta. A szerző arra a megállapításra jutott, hogy mivel az üzleti szolgáltatások szektora a külföldi működő tőke megjelenése előtt szinte nem is létezett, a hazai szereplőkre gyakorolt (kiszorítási) hatás alacsony volt. Jelentősebb hatás volt a munkaerőpiacon: egyrészt a külföldi szereplők megjelenése nagyban növelte a munkaerő-keresletet, annak összetételét és a béreket, különösen akkor, ha jelentős munkaerőhiány volt. Másrészt a képzett, tapasztalt munkaerő áramlása fontos csatornája a külföldi és helyi versenytársak közötti tudástranszfernek, a helyi szereplők fejlődésének.

1.2. A filmiparról általában

A filmgyártás olyan sajátos egyedi iparág, ahol egy-egy termék fejlesztésére és legyártására úgy költenek el dollármilliókat, hogy azok minőségére, nézői és kritikusi fogadtatására nincs garancia (Berkes, 2018). A nagy költségvetések egyenes következménye, hogy az egyes projektek aránylag nagy felvevőpiac (potenciális nézőszám) mellett térülnek csak meg. A filmek és produkciók ugyanakkor egyaránt tekinthetők kulturális és kereskedelmi termékeknek. Az európai filmgyártás például jellemzően a művészi értékre helyezi a hangsúlyt, emiatt produkciói – a kisebb hazai piac miatt is – ritkán térülnek meg, így azok többsége legalább részben közvetlen állami támogatásból valósul meg.¹ Ezzel szemben például a nagyobb piaccal rendelkező amerikai filmgyártás többnyire a kereskedelmi értékre koncentrál, azok stúdiói finanszírozásból készülnek el. Ezért esetükben elsődleges a profitabilitás, ami mellett háttérbe szorulhat a kulturális/művészi tartalom (Messerlin & Parc, 2020). További sajátosság, hogy a filmes szakemberek többsége nem áll állandó foglalkoztatásban, a produkciók projektalapon szerveződnek (Davis & Kaye, 2010).

Az elmúlt évtizedekben – hasonlóan más iparágakhoz – a filmipar is jelentősen átalakult, a tartalmak fogyasztásának globalizálódása mellett ma már a gyártás is egyre inkább nemzetközi környezetben zajlik (Scott & Pope, 2007). A gyártás ki-szervezését, más országba helyezését a történetvezetés mellett elsősorban az alacsonyabb költségek (bérek, stúdió- és eszközbérlet) és a gazdasági ösztönzők (adóked-

¹ Az európai filmiparral részletesen foglalkozik Mitkus & Nedzinskaité-Mitké (2015) és Talavera (2017).

vezmények) indokolják, amihez azonban elengedhetetlen a megfelelő infrastruktúra (stúdiófelszereltség, eszközök) és a felkészült szakemberek rendelkezésre állása. Az anyaország szempontjából *menekülő (runaway)* produkciónak, a fogadó ország szempontjából *szervizprodukciónak* nevezik azokat a projekteket, amelyek forgatókönyve országon belül készül, de a forgatásra jellemzően egy másik országban kerül sor (Berkes, 2018; Lorenzen, 2008). A legnagyobb különbség a nemzeti és a koproduciók gyártásához képest,² hogy a gyártást szervező (szerviz)producer a kreatív fejlesztésben és/vagy a film utóéletében jellemzően nem vesz részt, a filmmel kapcsolatban nem keletkezik joga, illetve a film bevételéből sem részesül. Feladata kizárólag a készen kapott forgatókönyv alapján a gyártás lebonyolítása. A szervizprodukciónak kedvező hatással lehetnek a fogadó gazdaság filmiparára, mert munkahelyeket teremtenek, növelhetik a potenciális koprodukciónak partnerek számát, és nem utolsósorban a bérnyújtásban szerzett tapasztalat révén a hazai filmek is szakszerűbb kivitelezésben készülhetnek el (Berkes, 2018). Mindezen felül a külföldi produkciók bevételeket generálhatnak más iparágak számára (például vendéglátás, szálláshelyek), a filmturizmus vagy az itt forgató színészek révén hozzájárulhatnak az országimázs fejlesztéséhez is. Ugyanakkor – összhangban Sass (2011) megállapításaival – a szervizprodukciónak áremelkedést generálhatnak, így kiszoríthatják a hazai szereplőket a tényezőpiacokról (munkaerő, stúdiók, eszközök), ennek következtében pedig kevesebb hazai produkció készülhet.

A filmkészítésnek három fő szakasza van: fejlesztés és előkészítés (*pre-production*), gyártás/forgatás (*filming*) és utómunka (*post-production*). Az előkészítés fázisában történik a forgatókönyv fejlesztése és a szereplők kiválasztása (*casting*). A gyártás alatt történik maga a forgatás, és készül el a film nyersanyaga. Az utómunka keretében kerül sor a vágásra, a végleges zene- és hangkeverésre és a vizuális effektek elkészítésére. A rendező és a producer mindhárom fázisban részt vesz. A termelőszektorban megismert mosolygörbéhez hasonlóan a filmiparban is a gyártási szakaszban alacsonyabb a hozzáadott érték, ezért a kiszervezés elsősorban e területre jellemző (Melléklet *Ml. ábra*).

A külföldi produkcióknak a fogadó gazdaság filmiparára gyakorolt hatását több empirikus kutatás is érintette. Davis & Kaye (2010) a kanadai szervizprodukciónak elemzése kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy a szervizipar lényegesen különbözik a hazai filmgyártástól: amíg az előbbi elsősorban csak gyártási képességeket igényel, addig a kanadai filmekhez elengedhetetlenek az üzleti és a kreatív kompeten-

² A nemzeti produkció egy ország finanszírozásával, nemzetközi partnerek bevonása nélkül valósul meg. Ezzel szemben a koprodukciónak több ország támogatásával jön létre.

ciák is. Hozzáteszik, hogy a szervizipar ugyan jelentős pénzügyi bevételeket generál a filmipar számára, azokból a hazai filmek nem tudnak profitálni. Vang & Chaminade (2007) szerint ennek okai egybevágnak a termelőszektorban tapasztaltakkal. Egyrészt e kiszervezések célja a költségoptimalizálás, és csak kisebb költségvetésű, B és C kategóriás filmek forgatását, a teljes értékláncból pedig csak az alacsonyabb hozzáadott értékű, kisebb szakértelmet igénylő gyártási folyamatokat viszik külföldre, az előkészítést és az utómunkát nem.³ Másrészt a hollywoodi döntéshozatal koncentrált, így hiába lehetne más országokban további tevékenységet is elvégezni, azokról a döntéshozóknak nincs tudomása. Harmadrészt a hazai és a szervizprodukciók költségvetése között akkora a különbség, hogy a szervizben megszerzett gyártási tudás nem tud érvényesülni a hazai produkciókban (a túl költséges eljárások elérhetetlenek a hazai produkciók számára). Szczepanik (2016) részletesen bemutatja a cseh szervizipar fejlődését és tapasztalatait. Szerinte a szervizipar és a helyi filmgyártás egymás mellett párhuzamosan működik, a kettő között jelentős a különbség a fizetések, a karrierutak és munkakultúra terén. Az is ritkán fordul elő, hogy a bérnyújtásban készülő produkciókban cseh szakemberek töltsenek be részlegvezetői pozíciót. Megfigyelhető ugyan tudástranszfer a két szektor között, ez viszont elsősorban munkaszervezési kompetenciákra korlátozódik (például munkamegosztás, ütemezés).

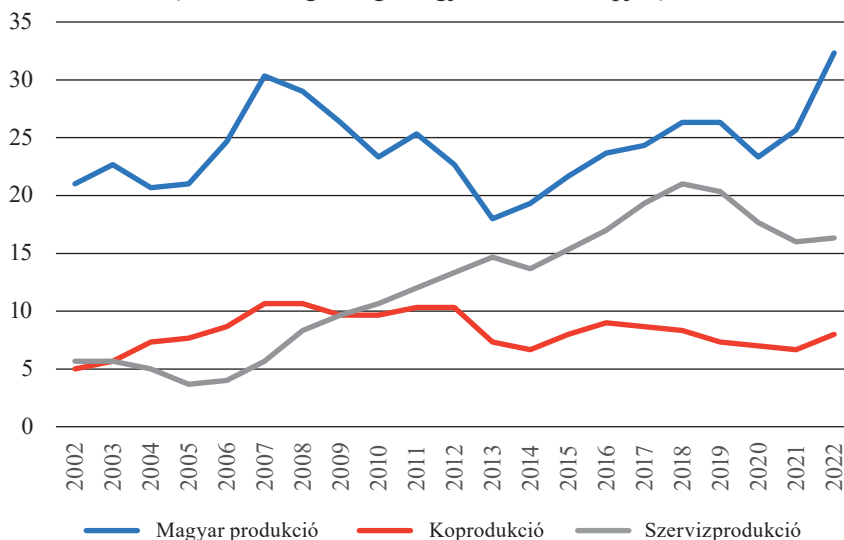
1.3. Külföldi produkciók Magyarországon

Filmek magyarországi bérnyújtása nem új keletű dolog: az 1960-as évek közepén létrejött Magyar Filmgyártó Vállalat (MAFILM) éves bevételének 60 százalékát a Magyar Televízió, illetve a külföldi partnerek számára végzett bérnyújtás adta (Berkes, 2018), amelynek jelentős szerepe volt a filmes szakemberek foglalkoztatásában és a kapacitások kihasználásában. Az 1980-as években erősödött a verseny a kelet-közép-európai országokkal, ami a hazai bérnyújtás pozícióvesztését, egyúttal Csehország, azon belül Prága felemelkedését okozta (Szczepanik, 2016). A lemaradás elsősorban a korszerű infrastruktúra hiányára, valamint az angolul beszélő és technikailag képzett munkaerő korlátozott rendelkezésre állására vezethető vissza. Ebben a rendszerváltás sem hozott változást, az 1990-as években zömmel alacsony költségvetésű, kisebb projektek érkeztek Magyarországra, míg számos kiemelt produkció elkerülte az országot.

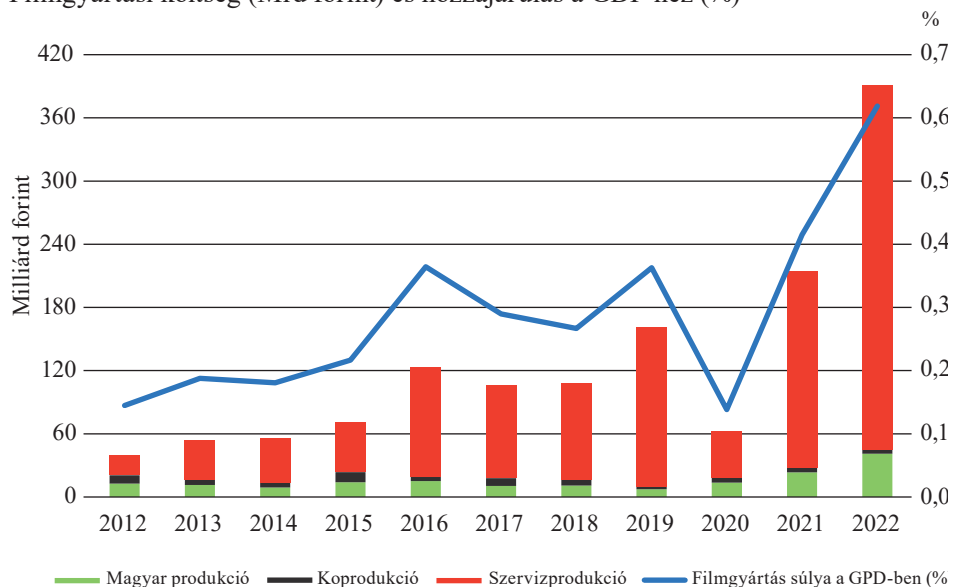
³ Az utóbbi oka elsősorban az, hogy mivel az utómunka kevésbé helyhez kötött, viszont jellemzően több időt vesz igénybe, mint a forgatás, a rendezők igyekeznek az utómunka-folyamatokat lakhelyükhöz közel megszervezni (Berkes, 2018).

**A Magyarországon forgatott produciók száma (fent)
és a filmgyártás szerkezete (lent)**

Produciók száma (3 éves mozgóátlag, megjelenés éve alapján)

Filmgyártási költség (Mrd forint) és hozzájárulás a GDP-hez (%)

Forrás: Az IMDb, a Nemzeti Filmiroda és a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés.

A változást a 2004-ben elfogadott filmtörvény⁴ hozta meg, amely adókedvezményekkel ösztönözte mind az infrastrukturális beruházásokat,⁵ mind a filmforgatást. Az utóbbi keretében visszaigényelhetővé vált a magyarországi költségek 20 százaléka, ez az érték 2014-ben 25, 2018-ban pedig 30 százalékra emelkedett (Berkes, 2018; Tóth, 2019). A támogatások elbírálásának átfutási ideje viszonylag rövid, így a producer az elszámolás lezárását követő egy-két hónapon belül hozzájuthat a támogatáshoz. Mivel Európa több országában már működött hasonló állami támogatási rendszer, e lépések elengedhetetlenek voltak ahhoz, hogy a hazai filmipar újra felvehesse a versenyt a nemzetközi filmgyártásban.⁶ 2005-től – megfordítva az addig csökkenő trendet – folyamatosan növekedett a szervizprodukciók száma, az első jelentősebb visszaesést csak a koronavírus-járvány kitörése okozta (2. ábra).

A nemzetközi trendekhez hasonlóan Magyarország elsősorban forgatási helyszín, az előkészítési és utómunkák jellemzően nem itt folynak. A filmgyártási költségekben is egyre nagyobb súlya lett a Magyarországon forgó külföldi filmeknek. 2012-ben a szervizprodukciók gyártására fordított összeg nagyságrendileg megegyezett a nemzeti és koprodukciónak ráfordításaival (rendre 19 és 21 milliárd forint), 2022-ben azonban már a magyarországi filmgyártási kiadások 90 százaléka külföldi produkciók forgatásához kapcsolódott. Ennek keretében olyan nagy költségvetésű és kiemelt filmes projekteket hoztak Magyarországra, mint a Dűne (megjelenés 2021-ben, költségvetés 165 millió dollár), a Szárnyas fejvadász 2049 (2017, 150 millió dollár) és a Mentőexpedíció (2015, 108 millió dollár), amelyek forgatásán több A listás világsztár is megfordult (például Ryan Gosling vagy Harrison Ford). Nagyrészt a szervizprodukciók körében megfigyelhető bővülésnek köszönhetően az éves filmgyártási költség 2012 és 2022 között megtízszereződött, 2022-ben csaknem elérte a 400 milliárd forintot, amivel párhuzamosan a GDP-hez való hozzájárulás is meg-négyszereződött, 2022-ben 0,6 százalékot tett ki (2. ábra). A külföldi produkcióknak köszönhetően a magyar filmszakma egyes területei (látványtechnika, berendezés, kaszkadőrök) is világszínvonalú tudásra tehettek szert (Berkes, 2018). A felfutásban ugyanakkor az állami támogatások mellett nagy szerepe volt annak is, hogy 2011 januárjától külön kormánybiztos felelt a nemzeti filmipar megújításáért. Ezt a posztot

⁴ 2004. évi II. törvény a mozgóképről.

⁵ A 100 millió forintot meghaladó beruházások régiótól függően 35–50 százalék közvetett támogatásra jogosultak.

⁶ A külföldi állami támogatási programok áttekintését lásd Kaiser & Licke (2007), Tannenwald (2010), Teti et al. (2014) Mitkus & Nedzinskaitè-Mitkè (2015), Murschetz et al. (2018), Yoong Hon & Lim Sheau Yen (2019), Messerlin (2019) munkáiban.

Andrew G. Vajna hollywoodi producer töltötte be 2011 és 2019 között (1008/2011. (I. 17.) Korm. határozat).

Mára a bővülés elérte határait mind az infrastruktúra, mind a foglalkoztatás szempontjából: a hazai stúdiókban legalább egy évre előre kell időpontot foglalni (Brückner, 2021). A munkaerőhiány a mozgóképes szakmákban is évek óta jelen van (Antal, 2018; Berkes, 2018). Mindkét területen jelentős a külföldi produkciók kiszorítási hatása: egy szervizprodukció jellemzően a hazai többszörösét fizeti a szakembereknek és a stúdióknak egy-egy forgatási napért⁷, ami hazai produkciók visszaszorulásához vezethet. Ráadásul a szakemberek bizonyos produkciókra (amerikai vagy európai szerviz, magyar filmek) való szakosodása csökkenti a tudásáramlást a szektorok között, hasonlóan a Csehországban tapasztaltakhoz (Berkes, 2018). Nem véletlen, hogy jelentős erőfeszítéseket fordítanak mindkét terület fejlesztésére: jelenleg is számos stúdióépítési projekt van folyamatban (például Astra Filmland Mogyoródon, a Nemzeti Filmintézet [NFI] és a Visual Europe Group stúdiófejlesztési Fóton), míg a Nemzeti Filmintézet mind a pályakezdőknek, mind a tapasztaltabb szakembereknek is kínál képzési programokat.

2. Kutatási kérdések

A szakirodalom széles körben vizsgálta a külföldi vállalatok jelenlétéből fakadó gazdasági hatásokat, amiből levonható az a következtetés, hogy körülírhatóak ugyan azok a feltételek, amelyek szükségesek a tovagyrűző hatások jobb érvényesüléséhez, ezek azonban Magyarországon jellemzően nem, vagy csak bizonyos beszállítói kör kapcsán figyelhetőek meg. Ennek egyik fő oka az, hogy a költségoptimalizálási céllal ideérkező külföldi vállalatok elszigetelten, magas import- és exportarányal működnek, valamint hiányoznak a megfelelő abszorpciós képességgel (üzemmérettel és technológiai színvonallal) bíró iparági beszállítók és versenytársak.

A szolgáltatószektorral, azon belül is a filmiparral csekély számú kutatás foglalkozott, azonban ők is felvetik, hogy a külföldi szereplők jelenlétéből fakadó spilloverek megjelenhetnek a szolgáltatószektorban (Sass, 2011), ezen belül a filmgyártásban is (Vang & Chaminade, 2007; Szczeapanik, 2016). Annak ellenére, hogy a filmgyártásban minden esetben egyedi termék jön létre, ezért az inkább hasonlítható a manufaktúrális iparhoz, mint a tömegtermeléshez, a hatásmechanizmusok hasonlóak. Adott egy külföldi gazdasági szereplő, amely jellemzően költségsökkentési

⁷ Berkes (2018) alapján egy magyar sminkes napidíja (akkoriban) egy amerikai szervizprodukcióban 70 ezer forint is lehetett, szemben egy magyar film forgatásán fizetett 25-30 ezer forinttal.

célből kiszervezi/áttelepíti máshová az alacsonyabb hozzáadott értékű, munkaerő-intenzív gyártási folyamatait. E tevékenységekért verseny folyik az egyes nemzetgazdaságok között, az állam pedig vissza nem térítendő támogatással ösztönözheti a tevékenységek betelepítését. Ennek az iparpolitikának az elsődleges célja a munkahelyteremtés vagy -megtartás. A külföldi szereplők (produkciók) tevékenységükben külföldi és hazai beszállítókra (produkciós cégekre) támaszkodhatnak. A termelőszektorban a vertikális tovaggyűrűző hatások feltétele a megfelelő üzemméret és technológiai színvonal. Ezzel szemben a filmiparban a produkciós cégek jó referenciái, valamint a filmes szakemberek felkészültsége, nyelv- és szaktudása képezi az abszorpciós feltételeket. Magyarországon a termelőszektorban kevésbé jellemző a horizontális (verseny társi) hatások megléte, mivel nincsenek meghatározó helyi szereplők, és a vállalatok a tudásmegosztásban is ellenérdekeltek. Ezzel szemben a filmiparban minden feltétel adott a tovaggyűrűző hatások érvényesüléséhez: a képzett szakembergárda és iparági múlt jó bázisa lehet a külföldi filmek gyártásának, míg a nemzeti és a koprodukciók mind gyártási, mind tartalomfogyasztási szempontból tekinthetők a szervizprodukciók versenytársainak. Ebből kifolyólag a hazai szakemberek nemcsak önmaguk profitálhatnak szervizmunkákban szerzett tapasztalatokból, hanem a projektalapú foglalkoztatás és a földrajzi közelség révén a munkaerő-áramlás megteremtheti az intenzív tudástranszfert a szegmensek között (*M2 ábra*).

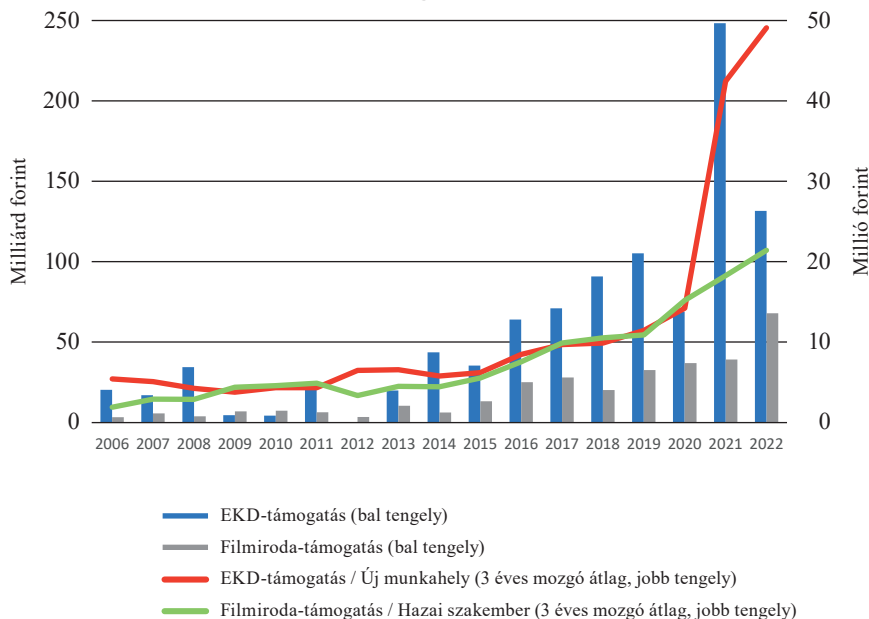
A fentiek alapján e tanulmány célja, hogy a multinacionális vállalatokhoz hasonlóan vizsgálja a szervizprodukciók szerepét a hazai filmiparban. Véleményünk szerint kutatásunk több szempontból is hozzá tud járulni a szakirodalom eddigi eredményeihez. A szolgáltatás szektor, illetve a filmipar vonatkozásában nem készült még olyan hazai vagy nemzetközi empirikus tanulmány, amely mérni tudta volna a külföldi szereplők jelenlétéből fakadó vertikális és horizontális gazdasági hatásokat. Ez tágabb iparpolitikai tanulságok levonására is lehetőséget nyújt, amihez az is hozzájárul, hogy a közvetett állami támogatások révén a filmipar az iparpolitika szerves része. A filmes produkciók munkahelyteremtési és megtartási szempontból nagyságrendileg ugyanakkora támogatást élveznek, mint azok a (többségében termelő) vállalatok, amelyek egyedi kormánydöntés (EKD)⁸ keretében pályáznak, és részesülnek vissza nem térítendő támogatásban. A *3. ábrán* jól látható, hogy 2004

⁸ A vállalkozások közvetlenül a kormánytól pályázhatnak vissza nem térítendő, utófinanszírozott készpénztámogatásra. A döntésben elsősorban a beruházás által teremtett új munkahelyek számát, illetve a régió elmaradottságát veszik figyelembe (Vasvári et al., 2019). A 2004 és 2022 között megítélt 1,031 milliárd forint támogatás 95 százaléka iparvállalatokhoz került, csak a fennmaradó mintegy 52 milliárd forint áramlott a szolgáltatás szektorba (pénzügy, informatikai vagy üzleti szolgáltatások).

és 2020 között – annak ellenére, hogy a filmiparba harmadannyi támogatás érkezett – az egy munkahelyre jutó EKD- és filmgyártási támogatás összege szinte teljesen megegyezik, amiben változást csak a koronavírus-járvány hozott.⁹

3. ábra

Egyedi kormánydöntésen alapuló támogatások és közvetett filmgyártási támogatások¹⁰

Forrás: Az IMDb, a Külvgazdasági és Külügyminisztérium és a Nemzeti Filmiroda alapján saját szerkesztés.

⁹ A koronavírus-járvány hatására a kormányzati iparpolitika prioritásai között 2021-től még inkább felértékelődött az álláshelyek és a vállalatok versenyképességének megőrzése. Ennek nyomán a filmgyártási támogatásokat lényegesen meghaladó mértékben nőtt a szétosztott támogatási összeg mind abszolút értékben, mind pedig egy főre vetítve. Ilyen támogatási forma volt például a közép- és nagyvállalatok számára indított versenyképesség-növelő támogatási program (HIPA, 2021).

¹⁰ Az egy főre jutó támogatások számításakor az EKD-támogatások esetében az adott évi összes támogatás összegét vetítettük a támogatások kapcsán vállalt összes új munkahelyre. A filmgyártási támogatások esetében a Nemzeti Filmiroda által kezelt, közvetett állami támogatások összegét viszonyítottuk az adatbázisunkban szereplő, adott évben megjelent, Magyarországon forgatott produkciók stáblistáján szereplő összes hazai szakemberre (2022-ben ez mintegy 2800 fő volt). Az iparági szereplők beszámolója alapján ugyanakkor az egy adott produkción dolgozó szakemberek tényleges száma ennek nagyságrendileg a kétszerese is lehet, ami csökkentheti az egy főre jutó támogatási összeget.

A továbbiakban három területre koncentrálunk. Először a Magyarországon forgatott produkciók minőségét elemezzük, amivel arra keressük a választ, hogy a hazai szervizipar előre tudott-e lépni a globális filmgyártási hierarchiában. Ezután megvizsgáljuk, hogy a szervizprodukciók milyen mértékben támaszkodnak hazai szakemberekre, azaz mekkora a hazai hozzáadott érték, és megfigyelhető-e fejlődés ezen a téren. Végül arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen mértékű a tudás áramlása a filmiparban, illetve milyen mértékben hasznosul a hazai filmgyártásban a szervizprodukciókban szerzett tapasztalat. Az áttekintett időszak a 2000 és 2022 közötti periódus, de a filmipar megújítására vonatkozó iparpolitika hatálybalépésével összhangban, több esetben leszűkítjük vizsgálatainkat 2011 és 2022 közötti időszakra.

3. Adatok és módszertan

3.1. Adatok

A fenti kutatási kérdések megválaszolásához az adatokat az IMDb filmes adatbázisból nyertük. Az IMDb-adatbázis ugyan nem tartalmazza minden produkció és szakember adatait, azonban ez a legteljesebb körű szabadon hozzáférhető filmes adatforrás, amelyről ráadásul strukturáltan, egy alkalmazásprogramozási felületen (API) keresztül lehet adatokat lekérdezni.¹¹ Mivel a szakemberek számára sok esetben az IMDb-adatlapjuk szolgál referenciaként, a filmipari munkavállalók igyekeznek naprakész információkat megosztani magukról ezen a platformon.

Az adatgyűjtés első lépéseként leszűrtünk azokra a 2000 és 2022 között megjelent produkciókra (mozi- és tévéfilmek, illetve sorozatok), amelyek forgatási helyszínei között szerepelt Magyarország vagy Budapest. Ezt a listát kiegészítettük azokkal a magyar produkciókkal, ahol a forgatás helyszíne nem volt kitöltve. A kutatás szempontjából nem releváns tételek (például színházi felvételek, show-műsorok) kiszűrése után 1033 produkció képezte a kutatás alapját. Ezek közül később csak a húsz vagy annál több szakembert foglalkoztató produkciókat vettük figyelembe. Kis számosságuk miatt (18 darab) elhagytuk az ázsiai országokhoz (például India, Hongkong) köthető produkciókat. Minden listában szereplő rekordhoz legyűjtöttük

¹¹ Az API az Application Programming Interface rövidítése, magyarul alkalmazásprogramozási felületet jelent. Egy programhoz kapcsolódó API programozás-módszertani felkészültség és a program belső működésének ismerete nélkül is lehetővé teszi a rendszer szolgáltatásainak használatát a felhasználók számára.

a leíró adatokat: megjelenés éve,¹² forgatási helyszínek, közreműködő országok, felhasználói értékelések, közreműködő produkciós cégek és szakemberek. Vizsgálataink egyik kulcseleme a produkciók gyártási típus szerinti megkülönböztetése, amihez elsősorban a produkció származási országait (*country of origin*) vettük alapul (1. táblázat). Hazainak tekintettük a produkciókat, ha származási országgént csak Magyarország szerepelt, koprodukciónak, ha Magyarország mellett más ország is részt vett az elkészítésben. Amerikai szervizprodukciónak azokat tekintettük, amelyek esetében a származási országok között szerepelt az USA. A fennmaradó rekordok alkotják az európai szervizprodukciókat.¹³ Ezután az egyes címek besorolását egyesével ellenőriztük, és szükség esetén módosítottuk.

1. táblázat

A 20 fős vagy annál nagyobb stábbal forgatott produkciók száma Magyarországon

	Mozifilm	Tévéfilm	Sorozat	Összesen
Magyar	264	65	68	397
Koprodukció	160	10	4	174
Európai szerviz	77	9	37	123
Amerikai szerviz	75	3	28	106
Összesen	576	87	137	800

Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

A szakemberek listája alapján hoztuk létre a magyarországi produkciókon dolgozó stábtagok adatbázisát, amelybe a duplikációk kiszűrését követően 71 738 filmes közreműködő került. Az adatbázisban a stábtípus (*crew type*) és munkakör (*job*) segítségével meghatároztuk, hogy a szakemberek milyen tevékenységet látnak el.¹⁴ Ennek nyomán a szűken vett gyártási feladatokon túl a (termék)fejlesztésre és az

¹² Általános szabályként a megjelenés évét (sorozatoknál az első évad megjelenését) használjuk az elemzésben, mivel az IMDb forgatási időszakra vonatkozó adatai többnyire hiányosak. Annak ellenére, hogy a forgatás sokszor több hónappal, akár évekkel a megjelenés előtt történik, a megjelenés éve a legjobb rendelkezésre álló adat a filmek forgatási sorrendiségének és időpontjának becslésére.

¹³ Mivel a kanadai (nemzeti) filmgyártás inkább az európai filmgyártáshoz áll közelebb (Haupt, 2015), a kanadai produkciókat az európai szerviznél tüntettük fel.

¹⁴ A besoroláshoz az NFI interaktív böngészőjét vettük alapul (<https://filmesgyakornok.hu/hu/filmszakmai-bongeszo/interaktiv>). A besorolás részleteit az M1. ábra és M1. táblázat tartalmazza.

utómunkára is ki tudjuk terjeszteni az elemzéseket. Ezen felül a magyar nyelv adottságai miatt alkalmunk nyílt arra is, hogy a vezeték- és keresztnévek alapján megkülönböztessük a stábtagokat nemzetiség szerint (magyar vagy külföldi).¹⁵ Ez lehetővé teszi, hogy produkcióként értékeljük a magyar szakemberek szerepét és a hazai hozzáadott értéket. Az így elkészített film- és szakemberlisták alapján a 137 994 db produkció-szakember kapcsolatból álló adatbázis képezte elemzéseink inputját.

3.2. Módszertan

A kutatás során egyszerűbb statisztikai eszközök és trendelemzés mellett a magyarországi filmiparban jellemző kapcsolatok vizsgálatához a hálózatmodellezés módszertanára is támaszkodtunk. Jelen tanulmányban elsősorban a produkciók hálózatát (röviden filmhálózat) térképeztük fel, amelyben a csomópontok a vizsgált időszakban Magyarországon forgatott produkciókat jelölik, míg a csomópontok közötti linkek a közös hazai szakember meglétére utalnak. Ha tehát egy vagy több közös hazai szakember közreműködött ugyanannak a két produkciónak a gyártásában egy adott időszakban, akkor a két csomópont között létezik kapcsolat, amely ráadásul irányított és súlyozott. Irányított kapcsolatokról van szó, mert a szakemberek a korábbi produkcióknál szerzett tapasztalataikat a későbbi forgatások során tudják kamatoztatni, vagyis egyértelmű a tudás terjedésének az iránya. Súlyozott kapcsolatokat veszünk figyelembe, mert az adatbázisunk alapján pontosan mérni tudjuk, hogy bármely tetszőleges két produkcióban hány közös hazai szakember vett részt. Legyen $\mathbf{F} = \{1, \dots, F\}$ (a vizsgált produkciók halmaza, méghozzá a megjelenési év szerint növekvő sorrendbe rendezve. Ekkor formálisan a következőképpen definiálhatjuk a filmhálózatot:

$$FN = (s_{ij})_{i,j \in \mathbf{F}},$$

ahol egy adott időszakot vizsgálva bármely $i \leq j$ -re:

$$s_{ij} = \begin{cases} c_{ij} & \text{ha van közös közreműködő hazai szakember } i \text{ és } j \text{ produkciókban} \\ 0 & \text{ha nincs közös közreműködő hazai szakember } i \text{ és } j \text{ produkciókban} \end{cases}$$

ahol c_{ij} azon hazai szakemberek száma, akik i és j produkciókban egyaránt közreműködtek egy adott időszakban. A csomópontok és kapcsolatok diagram formában történő megjelenítése már önmagában sok mindent elárul a hálózati rendszer tulaj-

¹⁵ A rekordokat egyesével, manuálisan soroltuk be. Ott, ahol a nevek alapján nem volt egyértelműen eldönthető, a kategorizáláshoz az IMDb és az IMDbPro adatbázisában szereplő további filmeket, illetve munkakapcsolatokat is figyelembe vettünk. Ha ennek alapján sem volt eldönthető a nemzetiség, akkor az érintett stábtagokat külföldinek tekintettük.

donságairól, ugyanakkor a hálózatelemzési módszertan lehetővé teszi a különböző hálózatok mérését és összehasonlítását (Barabási, 2016). A lehetséges mérőszámok közül a tanulmányban a csomópontok kapcsolatainak számát megadó fokszámokat vizsgáltuk. Irányított hálózatban megkülönböztethető a *kimenő fokszám* (ki-fokszám) és a *bemenő fokszám* (be-fokszám). Az előbbi a csomópontból induló, az utóbbi a csomópontba érkező élek számának felel meg. A csomópontok fokszámai segítségével kiszámolható az *átlagos fokszám*, amely a hálózatban levő csomópontok egyedi fokszámainak átlaga, és amelyeket irányított hálózatokban értelmezhetünk külön-külön ki-, illetve be-fokszámokként is.

A kutatás előzetes eredményeit bemutattuk hazai iparági szereplőknek (a Nemzeti Filmintézet, illetve a szervizben aktív produkciós cégek munkatársainak), akik értékes észrevételekkel és kiegészítésekkel segítették a tanulmány véglegesítését.

4. Eredmények

4.1. A Magyarországon forgatott produkciók minősége

Először azt vizsgáljuk meg, hogyan változott a Magyarországon forgatott produkciók minősége, illetve miképpen módosult a magyar szervizipar helye a globális hierarchiában. Ehhez elsősorban az egyes produkciók IMDb-felhasználók általi, 1-től 10-ig terjedő skálán adott átlagos értékelését (*IMDb rating*) vettük figyelembe.¹⁶ Ennek használata előtt elvégeztünk néhány korrekciót.¹⁷ Egyrészt műfajok szerint megvizsgáltuk az értékelések eloszlását, ennek alapján kiszűrtük a kiugró rekordokat (*M3. ábra*). Másrészt mi is szembesültünk azzal a problémával, hogy a sorozatok rendszerint kedvezőbb értékelést kapnak, mint a mozifilmek.¹⁸ Ennek oka egyrészt, hogy a felhasználók szélesebb köre az IMDb-t elsősorban mozifilmek megvitatására és értékelésére használja. Másrészt, mivel a sorozatok nézését bármi-

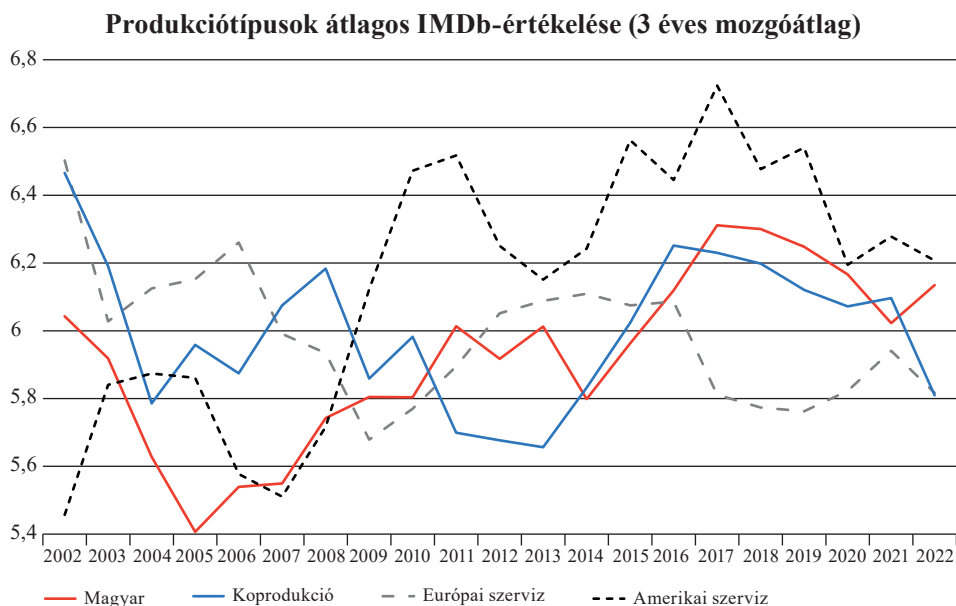
¹⁶ A produkciók minőségére vonatkozóan több más proxyt is megvizsgáltunk: költségvetés, jegybevételek és további értékelések (például Metacritic), ezek az adatok azonban az adatbázisunkban elérhető produkcióknak csak egy töredékére voltak elérhetők: Metacritic-értékelés csak a produkciók 13,3 százalékához, költségvetés pedig csak 32,6 százalékához állt rendelkezésre, míg az IMDb-értékelés elérhető a rekordok 95,6 százalékához.

¹⁷ Az IMDb az egyes értékelésekből súlyozott átlagot számol, a kalkuláció pontos algoritmusát azonban – a pontszámok manipulálásának megelőzése végett – nem teszi közre (<https://help.imdb.com/article/imdb/track-movies-tv/weighted-average-ratings/GWT2DSBYVT2F25SK>).

¹⁸ Például a 8-as értékelés a sorozatok esetében arra elegendő, hogy a felső 25 százalékba kerüljön a produkció, míg a mozifilmeknél ez az érték már a top 5 százalékot jelenti (<https://www.r-bloggers.com/2021/01/imdb-datasets-3-centuries-of-movie-rankings-visualized/>).

kor abba lehet hagyni, jellemzően csak azok követik őket végig, akiknek tetszett, így nagy valószínűséggel ők is fogják azokat értékelni. Harmadrészt elképzelhető az is, hogy a mozifilmek iránti elvárások magasabbak. Ezért az adatbázisunkban a medián értékek különbségei alapján korrigáltuk a sorozatok értékelését.

4. ábra

Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

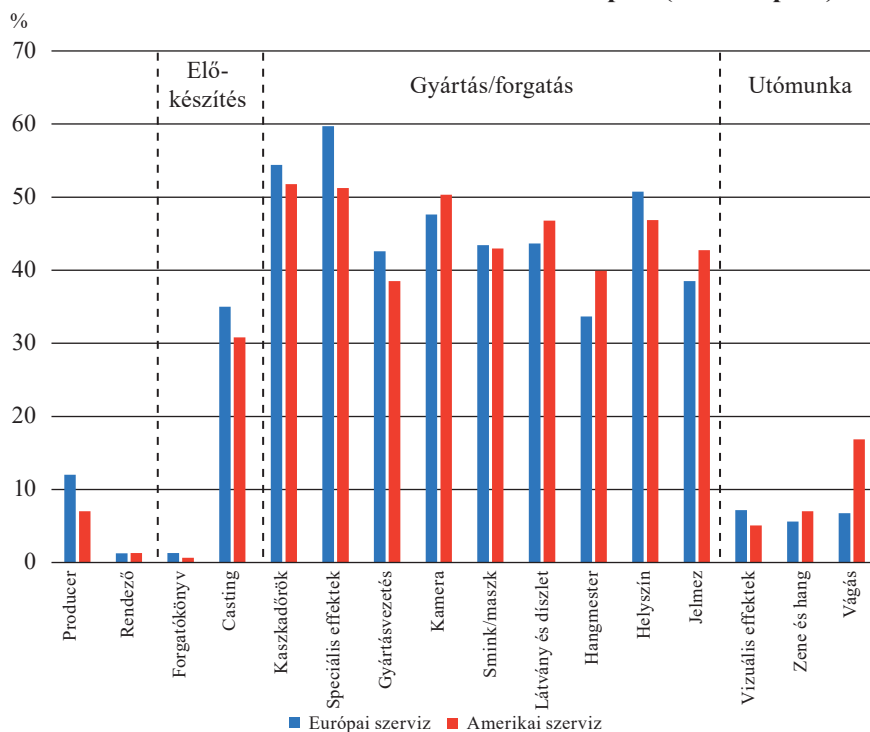
Az IMDb-értékelések arra utalnak, hogy 2004 után javult a Magyarországon forgatott filmek minősége (4. ábra). Az amerikai szervizprodukciók két hullámban, a 2006 és 2010, illetve a 2012 és 2016 közötti időszakban mutattak kiugró fejlődést. A koronavírus-járvány kitörése után viszont észrevehető volt a produkciók minőségének visszaesése. Az európai szerviz 2012-től, a magyar produkciók pedig lényegében már 2004-től folyamatosan fejlődtek. A koprodukciók minősége átlagosan 5,8 és 6,2 pont között stagnált. A magyarországi szervizipart összevetettük a legközelebbi versenytárs, a cseh filmipar adataival is (M4. ábra). Az amerikai szervizprodukciók darabszáma és minősége alapján is megállapítható, hogy a magyar filmipar a 2010-es évek elejére ledolgozta a csehvel szembeni hátrányát. A minőség alapján az európai szerviz esetében a két szektor teljesítménye kiegyenlítetté vált, míg számosságukat tekintve a különbség évi 1-2 produkcióra csökkent.

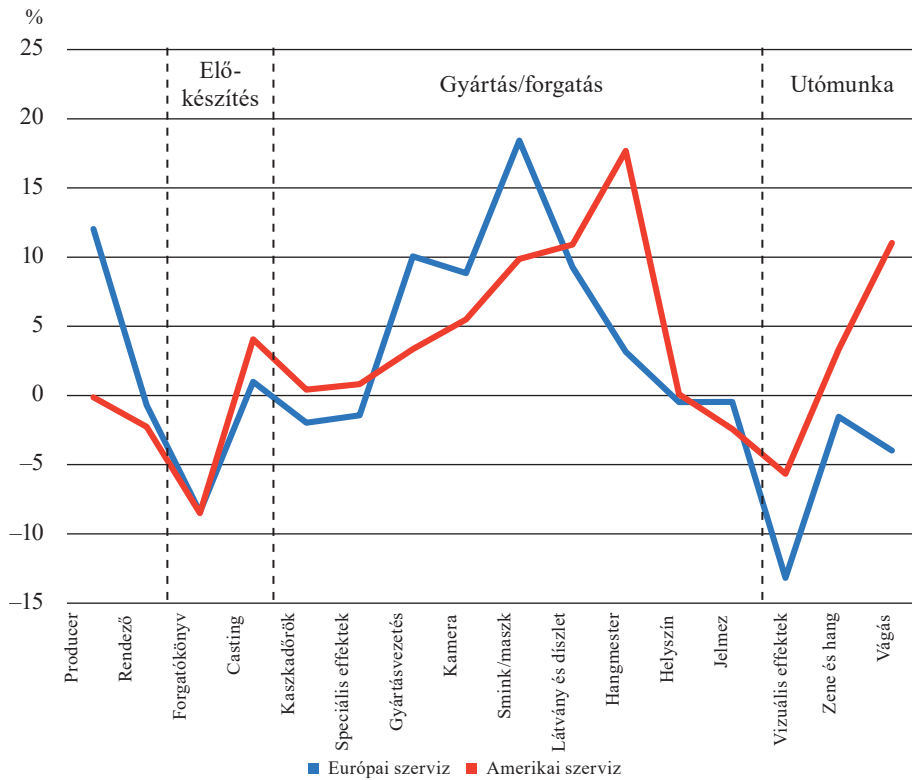
4.2. A hazai hozzáadott érték a szervizprodukciókban

Ebben a részben arra a kérdésre keressük a választ, hogy a szervizprodukciók milyen mértékben támaszkodnak hazai szakemberekre. Ehhez alkotásonként és tevékenységenként megvizsgáltuk a hazai szakemberek arányát, illetve annak változását. Az 5. ábra szemlélteti, hogy mind a hazai szakemberek aránya, mind pedig részesedésük növekedése fordított mosolygörbét rajzol, azaz a magyar stábtagok elsősorban a gyártási kategóriákban tudnak érvényesülni a szervizprodukciókban, az esetek többségében a gyártási részlegek felét már ők alkotják. A hazai hozzáadott érték változása is itt figyelhető meg leginkább: a smink/maszk, a látvány és díszlet, valamint a hangmesteri területeken a hazai részarány 10-15 százalékponttal nőtt.

5. ábra

A hazai stábtagok aránya 2011 és 2022 között (fent, százalék) és annak változása a 2000 és 2010 közötti időszakhoz képest (százalékpont)

Forrás: IMDb- adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

Berkes (2018) megállapításaival összhangban, a kaszkadőrök és speciális effektek területén volt a legmagasabb a hazai részvétel, ugyanakkor (éppen ebből kifolyólag) itt volt a legkisebb mértékű előrelépés az elmúlt évtizedben. Az előkészítési és utómunka területen stagnált vagy csökkent az arány, ami alól csak a casting (szereposztás) és a vágás a kivétel. Az iparági szereplők beszámolója alapján előbbi elsősorban a statiszták vagy a legfeljebb egysoros színészek szerepeltetésének növekedése okozhatta,¹⁹ az utóbbi esetben pedig döntően csak elővágás (*assembly editing*) történik itthon.

A hazai hozzáadott érték alakulását három éves periódusokban is ábrázoltuk (M5. ábra). Ennek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a növekedés nem

¹⁹ Ezt alátámasztja, hogy számításaink szerint átlagosan csak két fővel volt több magyar színész a szervizprodukciók stáblistáján 2011 és 2022 között, mint az azt megelőző évtizedben. Az iparági szereplők beszámolója alapján ennek elsősorban nyelvi akadályai vannak, mivel a szerepek többségénél hátrány a magyar akcentus.

egyenletesen ment végbe a vizsgált időszakban: mind az amerikai, mind az európai szerviz növekedésének mértéke már az évtized első felében elérte a tetőpontját, majd kisebb visszaesés után a koronavírus-járvány idején kapott újabb lendületet.²⁰ Az extenzív (számszerű) bővülés mellett megvizsgáltuk, hogy történt-e (intenzív) fejlődés az IMDb-adatbázisban azonosítható hat vezetői szerepkörben. Az *M2. táblázat* mutatja be, hogyan változott ebben a vonatkozásban a hazai arány. Összességében a teljes szervizben megfigyelhető a magyar szakemberek térnyerése (különösen a művészeti igazgatói munkakörben), 2011 és 2022 között pedig már a vezetői munkák 14,4 százalékát hazai szakemberek kapták meg.

4.3. A szervizprodukciók és a magyar filmek közötti tudásáramlás

A fentiekben bemutattuk, hogy az elmúlt időszakban jobb minőségű külföldi produkciókat forgattak Magyarországon, amelyek elkészítésében mind nagyobb mértékben támaszkodtak a hazai munkaerőre. A 4.1. fejezetből kitűnik, hogy az IMDb-értékelések alapján a magyar produkciók minősége is fejlődött. Ebben a részben arra a kérdésre keressük a választ, hogy van-e kapcsolat a két jelenség között, azaz a szervizben szerzett tapasztalatok megjelennek-e a magyar filmekben. Ennek keretében először azt vizsgáljuk, hogy mekkora az átjárhatóság a szervizmunkák, valamint a hazai és a koprodukciók között. A *6. ábra* azon hazai szakemberek arányát tartalmazza, akik 2011 és 2022 között legalább két produkcióban közreműködtek, és azt szemlélteti, hogy az egyes stábtagnak bármely egymást követő két munkája milyen produkciótípusba tartozott. Ha például egy stábtagnak egy magyar forgatás után egy amerikai szervizprodukcióban vett részt, akkor ez az átmenet az A4-es cellába került. A főátló magasabb értékei azt jelentik, hogy jelentős a ragaszkodás egy-egy produkciótípushoz, míg az ezen kívüli értékek az átjárhatóságot mutatják, ami utalhat a hazai kollégák szakmai elmozdulására (előrelépésére) a koprodukciók (A2) és szervizprodukciók (A3:A4) felé, ellenkező esetben pedig a szervizprodukciók után a magyar (C1:D1) és koprodukciók forgatását (C2:D2), ami magával vonhatja a szervizben szerzett tapasztalatok hasznosítását.

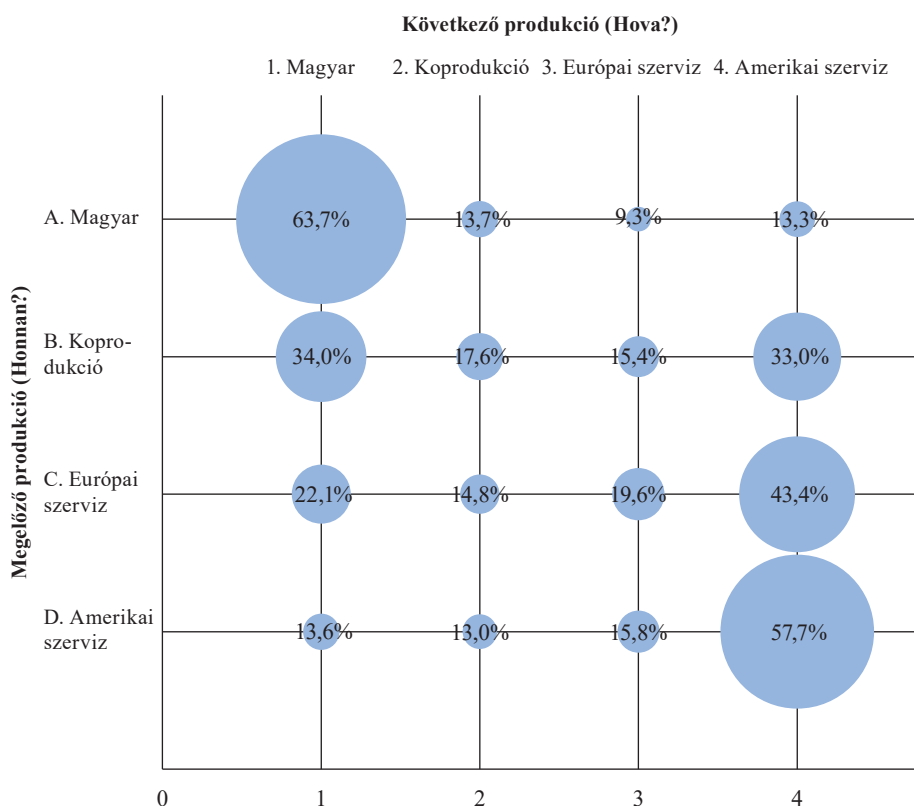
A magyar produkciókon dolgozó szakemberek 63,7 százalékának a következő megbízatása is e körből érkezett. Ezzel párhuzamosan a szervizprodukciókon belül

²⁰ Az utóbbit elősegítette, hogy a hazai filmipar törekedett arra: a járvány alatt – szigorú protokollok mellett – tudja fogadni a külföldi, adott esetben az EU-n kívüli országokból érkező stábokat (Barracough, 2020). Ezt megerősíti, hogy a közvetett filmgyártási támogatások a pandémia alatt sem estek vissza (3. ábra).

is hasonló mértékű a zártság, az itt foglalkoztatottak csaknem 70 százaléka a szervizben dolgozott tovább (C3:D4). E *dualitás* több dologra vezethető vissza. Egyrészt a magyar és a koproduciók inkább hagynak teret a kreatív alkotásnak, míg a szervizben, különösen az amerikai szervizben készülő filmek esetében akár tízszer nagyobb is lehet a stáb. A hierarchikus, kötött szervezeti struktúra lényegesen kisebb mozgásteret ad, a kreativitás lehetősége itt sokkal kisebb, ezért itt a „film készítése leginkább a gyári munkához hasonlít” (Berkes, 2018:24). Ez a különbség pedig meghatározza, hogy ki melyik produkciótípusban érzi magát komfortosan.

6. ábra

A hazai szakemberek áramlása az egyes produkciótípusok között (2011–2022)

Megjegyzés: Soronkénti megoszlások (%), azaz egy produkciótípus felől hova áramlanak a szakemberek.

Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

Az amerikai szervizprodukciók felé való elmozdulást a nyelvtudással kapcsolatos hiányosságok mellett jelentősen megnehezítheti, hogy a külföldi producer legtöbbször amerikai vagy nagyobb európai szervizben szerzett referenciát vár el. Emiatt elsősorban az európai szervizből kerülhetnek a szakemberek az amerikai szerviz közelébe. Az amerikai szerviztől való visszaáramlás korlátja a nagyobb bérek mellett az, hogy ezeket a produkciókat nagyobb mértékű kiszámíthatóság jellemzi (például hosszabb a forgatási időszak, biztosabb az anyagi háttér). Ráadásul a jól lehatárolt feladatok és elaprózódott feladatkörök miatt itt a felelősség is kisebb. Egy produkciós cég számára ugyanazon szakemberek újbóli alkalmazása ráadásul egyszerűbb is: nem kell begyűjteni a referenciákat/önéletrajzokat, ismert továbbá, hogy az adott stábtagnak mikor szabadul fel az előző forgatásáról. Ez alapján megvizsgáltuk, hogy a produkciós cégek megbízási gyakorlata hogyan befolyásolja az átjárhatóságot. A hét legnagyobb magyar produkciós céget fő profiljuk szerint kategorizáltuk, és megvizsgáltuk, hogy egy új projektben milyen mértékben támaszkodnak olyan stábtagokra, akik előző munkájuk során is az ő forgatásokon dolgoztak. A fennmaradó alkotásokhoz kapcsolható produkciós cégeket együtt kezeltük, ezt tekintettük annak a bázisnak, ahonnan a produkciós cégek további szakembereket meríthetnek. Az eredményeket az *M3. táblázat* tartalmazza. Eszerint az újbóli megbízási elsősorban az amerikai szervizzel foglalkozó cégekre jellemző, a stábtagok mintegy kétharmada saját korábbi munkákból került ki. Az amerikai szerviztől közelítve a magyar produkció felé a tapadás mértéke egyre csökken, így a produkciós cégek növekvő mértékben támaszkodnak szélesebb szakemberbázisra.

Mindezek ellenére a magyar filmipar korántsem mondható zártnak: a *6. ábra* ugyanis igazolja azt, hogy az egyes típusokhoz való ragaszkodás mellett némi átjárhatóság is megfigyelhető, ami elősegítheti a szakemberek tanulását (a szerviz felé való elmozdulást) és a tudásáramlást (hazai produkciók felé való visszatérést). Ezért a szakemberek produkciótípusok közötti mozgását, annak irányát megvizsgáltuk a filmhálózatok segítségével is. A *7. ábrán* látható hálózatok csomópontjait a produkciók típusa szerint csoportosítottuk. A könnyebb átláthatóság végett csak a magyar filmek és a többi produkciótípus (amerikai szerviz, európai szerviz, koprodukció) közötti kapcsolatokat ábrázoltuk. A produkciók közötti kapcsolatok meghatározásánál hároméves időablakokat vettünk alapul, vagyis akkor kötöttünk össze két produkciót, ha három évnél nem telt el több idő a legalább egy közös szakembert foglalkoztató munkák között. Ezzel próbáltuk meg figyelembe venni az iparágban a tapasztalat potenciális elvülését, amely a technológiai fejlődés és a szükséges szak-

tudás gyors változásából adódhat.²¹ A filmhálózat csomópontjai közötti súlyozott kapcsolatok a közös szakemberek meglétére utalnak, az irányított kapcsolatok pedig lehetővé teszik, hogy mindkét irányban megvizsgáljuk a szakemberek áramlását. A filmhálózatokban a csomópontok közötti kapcsolatok azt mutatják be, hogy miként alakult a hazai szakemberek áramlása, vagyis hány esetben fordult elő magyar produkcióból más munkák felé történő áramlás (ki-fokszámok összege), azaz előrelépés, illetve hány esetben történt más produkcióból magyar felé történő áramlás (be-fokszámok összege), azaz potenciális tudástranszfer.

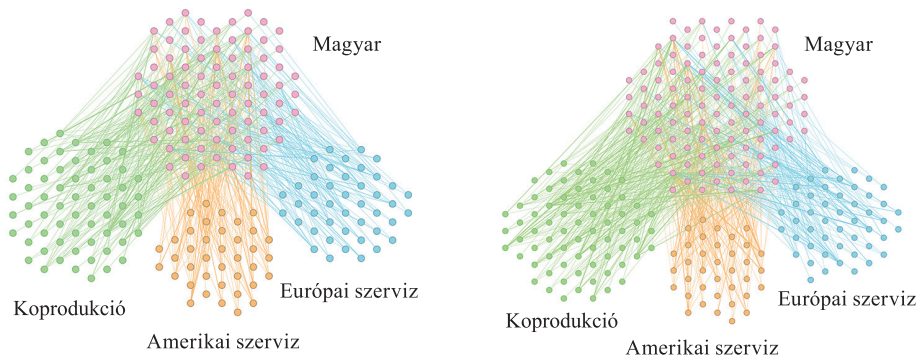
A 7. ábra bal oldala a hazai szakemberek magyar filmek felől más produkciótípusok felé történő áramlását mutatja be, a jobb oldalon pedig a hazai szakemberek mozgását láthatjuk a magyar filmek irányába. Az eddigi eredményeinkkel összhangban a tudás terjedésének elsősorban a gyártási fázisban van tere, itt láthatóak a legsűrűbben kapcsolódó komponensek. Összehasonlítva a 7. ábra két oldalán lévő hálózatokat, a gyártás és az utómunka területén 14, illetve 19 százalékkal több kapcsolat halad a magyar filmek felé, mint magyartól a többi típus felé összesen (úgy is fogalmazhatunk hálózatelméleti terminológiával, hogy a magyar produkciók átlagos be-fokszáma nagyobb, mint azok átlagos ki-fokszáma). Ráadásul míg gyártásban a tudástranszfer elsősorban az amerikai produkció felől valósul meg, addig az utómunka területén inkább a koprodukcióktól való tanulás dominál. Az előkészítés esetében a magyar produkciók ki- és be-fokszáma nagyjából megegyezik (a részletes adatokat az M6. ábra tartalmazza). Ezek szerint a külföldi produkciókon is dolgozó magyar filmipari szakemberek továbbra is a hazai produkciók gyártásának fontos bázisát képezik, amelyek képesek nemzetközi standardokat is megtapasztalt hazai szakembereket alkalmazni.

Ezek után joggal vetődik fel az a kérdés, hogy a külföldi produkciókban szerzett tapasztalat szerepet játszik-e a magyar produkciók minőségének pozitív változásában. Ennek megválaszolásához az adatbázisunkban szereplő magyar produkciókat az IMDb-értékelések kvintilisei alapján öt minőségi kategóriába soroltuk, majd a stábotagoknál megnéztük, hogy adatbázisunk szerint mennyi és milyen típusú produkción dolgoztak korábban. A 8. ábrából kivehető, hogy minél szélesebb filmes múlttal rendelkezik a stáb, annál jobb az értékelésük. Egyre inkább felértékelődik a szervizben végzett munka is a magyar és koprodukciós megbízásokkal szemben: amíg a szerviztapasztalat aránya a legalsó minőségi kategóriában 32 százalék, addig a legjobb kategóriában 40 százalék. Ezt megerősíti a multinomiális regresszió eredménye is, amely az amerikai szerviz esetében mutatott ki szignifikáns pozitív kapcsolatot.

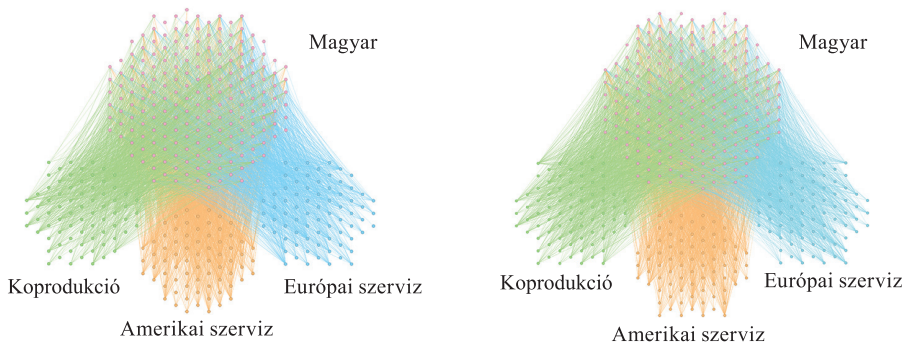
²¹ Eredményeink robusztusok az időablak hosszának megválasztására.

A hazai szakemberek alapján felrajzolt filmhálózat (2011–2022)

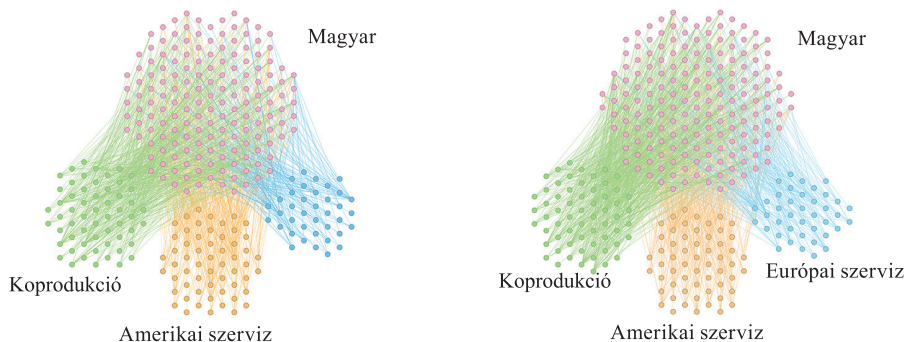
Előkészítés

Gyártás

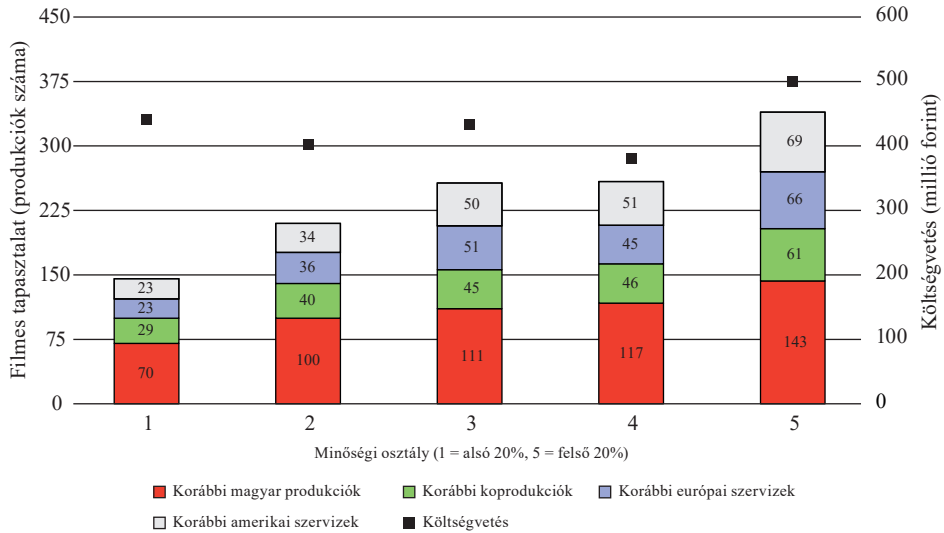
Utómunka

Megjegyzés: A hálózatokat a Gephi nevű hálózatelemző és -vizualizáló program segítségével készítettük el (<https://gephi.org>).

Forrás: IMDb-adatok alapján saját szerkesztés.

A magyar produciók (2000–2022) hazai stábjának átlagos filmes tapasztalata (2000–) és a magyar produciók átlagos költségvetése (millió forint, 2022. évi értéken)²²

Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

Az M4. táblázatban bemutatott eredmények alapján, ha eggyel növekszik a stáb amerikai szervizben szerzett tapasztalata, az nagyságrendileg 2,1–2,4 százalékkal növeli annak az esélyét, hogy egy produció a 4-5. minőségi kategóriába kerüljön. Mivel az egyes kategóriákban a produciók átlagos költségvetése kiegyensúlyozott (400-500 millió forint), ezért a minőségi javulás elsősorban nem a magasabb költségvetésre vezethető vissza.²³ A stábok mérete azonban növekvő trendet mutat: amíg az 1-2. kategóriában jellemzően átlagosan 60-65 fő alkot egy stábot, addig ez a 3-4. kategóriában 70 fő körül alakul, az 5. kategóriában pedig a stáb létszáma 90 főre nő.²⁴

²² 325 magyar produció alapján (a 4.1. szakasz értékelési szempontjainak figyelembevételével). Felső IMDb-pontszámhatárok: 1. kategória = 5,0; 2. kat. = 5,9; 3. kat. = 6,5; 4. kat. = 7; 5. kat. = 8,1.

²³ Az átlagos magyar film költségvetése töredéke a szervizprodukcióknak: IMDb-adatok alapján egy nálunk forgatott európai szerviznek átlagosan 13-szor, egy amerikai szerviznek pedig átlagosan 50-szer nagyobb költségvetése van, mint egy magyar produciónak (a különbség a mediánt tekintve is 5-szörös, illetve 40-szeres).

²⁴ Adatbázisunk szerint a magyar produciók stábjai méretüket tekintve – a költségvetéshez hasonlóan – jelentősen alulmúlják a szervizprodukciókét: egy európai szerviz átlagos stábjára 194 fő (medián: 104), míg egy amerikai producióé 625 fő (medián: 425).

5. Diskusszió

A filmtörvény 2004. évi bevezetése óta a filmipar szerves része az iparpolitikának. Az állami támogatási rendszer bevezetésével majd kiterjesztésével sikerült lökést adni a hazai filmgyártásnak. Ennek nyomán a 2010-es évek elejére sikerült ledolgozni az egyik legfőbb versenytárssal, a cseh filmiparral szembeni hátrányt mind a szervizprodukciók számát, mind minőségét tekintve, ami munkahelyet, fejlődési lehetőséget és láthatóságot ad a hazai szakembereknek. Az elmúlt évtizedben a gyártásban dolgozók mintegy felét hazai stábtagnak tették ki, ráadásul a hazai szakemberek aránya alapján jelentős előrelépés történt a smink/maszk, a látvány és díszlet, valamint a hangmesteri területen, megerősítve Berkes (2018) és Antal (2018) megállapításait.

Nehéz azonban pontosan meghatározni, hogy milyen mértékig lehet növelni a hazai munkaerő arányát egy szervizprodukcióban, mivel azt a produkció típusa mellett gyártásszervezési szempontok is befolyásolhatják. A vizsgált időszakban ugyan ez átlagosan 50 százalék körül alakult, de egy-egy produkcióban a hazai részesedés elérhette a 80-85 százalékot is. Előremutató ugyanakkor, hogy a gyártási területeken túl az utómunkában, elsősorban a vágás kapcsán is tapasztalható előrelépés. Ehhez elengedhetetlen volt, hogy a koronavírus-járvány alatt az utómunka-folyamatokban is elterjedtté váljon a távmunka, ami egyúttal azt is lehetővé teszi, hogy a gyártás mellett más magasabb hozzáadott értékű feladatok is a fogadó országban maradjanak.

Legalább ennyire fontos az intenzív fejlődés: szemben a csehországi tapasztalatokkal (Szczepanik, 2016), mára a szervizmunkákban az általunk vizsgálható vezető beosztások mintegy hetedét magyarok töltik be. Különösen jelentős az előrelépés a művészeti igazgatók körében, ahol már minden harmadik pozíciót hazai szakember foglal el. Az iparági szereplőkkel történt egyeztetések során elhangzott, hogy az elmúlt évek költségnövekedése miatt (növekvő bérek, magas infláció) a hazai filmgyártás veszített versenyképességéből. Ez arra ösztönözheti a gyártókat, hogy a jövőben kisebb stábot alkalmazzanak a szervizprodukcióknál is, azaz minél „kevesebben álljanak a kamera mögött” (Antal 2018:45). Ez növelné a termelékenységet, illetve egy-egy stábtagnak a produkcióban betöltött szerepét is, ami még jobban felértékelheti a szaktudás és a korábbi filmes tapasztalatok fontosságát. Összességében megállapítható, hogy a szervizprodukciók egyre inkább támaszkodnak a hazai szakemberekre, és számszerű bővülés mellett az utómunka-folyamatok és vezető beosztások révén az értékláncban is előrelépés (*upgrading*) történt.

A hazai szervizipar globális hierarchiában történt előrelépése mellett az iparágon belüli hangsúlyok is jelentősen eltolódtak a szervizprodukciók felé: 2022-ben a kiadások 90 százaléka Magyarországra kiszervezett filmgyártáshoz kapcsolódott. Ez hosszú távon a szektor kiszolgáltatottságának növekedésével járhat, mivel a szakma nagymértékben függ a külföldi producerek döntéseitől vagy olyan külső körülményektől, mint a 2023 nyarán eszkalálódott amerikai író- és színészsztrájk (Polák, 2023). Ez azért is különösen fontos, mert jelenleg viszonylag alacsony az átjárhatóság a szervizprodukciók, valamint a hazai filmek és koprodukciók gyártása között. „Két ipar fut egymás mellett” – fogalmazott Mundruczó Kornél rendező,²⁵ ami összhangban van a cseh és a kanadai tapasztalatokkal (Davis & Kaye, 2010; Szczepanik, 2016). Ez a dualitás hasonlít a termelőszektorban kialakult viszonyokra: a külföldi szereplők nagyobbak, biztosabb pénzügyi háttérrel rendelkeznek, és nem utolsósorban magasabb béreket tudnak fizetni, mint a hazai cégek.

Eredményeink szerint azonban a hazai és nemzetközi produkciók mégsem teljesen izoláltan működnek, ami elegendő volt ahhoz, hogy a szakemberek bérgyártásban szerzett tapasztalata pozitív hatást gyakoroljon a hazai filmek minőségére. Ez annak fényében különösen figyelemreméltó, hogy a magyar produkciók költségvetése és stábmérete is csak töredéke a nálunk forgatott szervizprodukciókéknak. Ez fontos adalék Vang & Chaminade (2007) megállapításaihoz, miszerint a kisebb büdzsé és üzemméret ellenére is megjelenhetnek a horizontális spilloverek. Ehhez azonban szükséges, hogy legyenek szakemberek, akik elmozdulnak a szervizprodukciók felé, majd vissza is térnek a hazai produkciókhoz, hogy ott kamatoztassák a megszerzett ismereteket. Hálózatelemzésünk alapján elsősorban a szervizprodukciók felé való elmozduláshoz van szükség további ösztönzőkre, illetve a szakemberek képzésére. Eredményeink és az iparági szereplők véleménye alapján nagy potenciál lehet az utómunka-feladatok Magyarországon belül tartásában is.

Annak ellenére, hogy a filmgyártás inkább hasonlítható a manufakturális iparhoz, a kutatási eredményeink szélesebb iparpolitikai kontextusban is értelmezhetők. Egyrészt bemutattuk, hogy egy olyan koncentrált iparágban is, mint a filmgyártás, sikerülhet előre lépni a globális hierarchiában. Ehhez szükség volt egy jól működő, a külföldiek mellett a hazai szereplők számára is igénybe vehető támogatási rendszerre, felkészült szakembergárdára és infrastruktúrára, nem utolsósorban pedig elégedett külföldi producerekre. Az utóbbi különösen fontos, mert a projektalapú

²⁵ Portfolio Checklist (podcast) 2023. szeptember 16.: Mundruczó Kornél: A gazdasági gondolkodást lenézik, miközben nézőt jelent. <https://www.portfolio.hu/podcast/20230916/mundruczo-kornel-agazdasagi-gondolkodast-lenezik-mikozben-az-nezot-jelent-640089>

működés miatt sokkal könnyebb egy új produkció forgatását másik országba vinni, mint egy felépült gyárat áttelepíteni. Ennek érdekében a szakma a koronavírus-járvány alatt is törekedett arra, hogy a külföldi filmek forgatása minél zavartalanabb legyen. Egy jól prosperáló szervizipar pedig egyre több munkát tud adni a hazai szakembereknek, akik a földrajzi közelség, a külföldi stábtaggokkal való személyes interakciók és a legújabb technológiák alkalmazása révén előrébb tudnak lépni az értékláncban. A termelőszektorban ezek a folyamatok lényegesen lassúbbak, a hatások közvetettebbek. Ennek oka az, hogy lényegesen gyengébb a gazdasági kapcsolat a hazai szereplőkkel, ami végső soron a szigetyszerű működéshez vezet. Ezt első sorban nem az indokolja, hogy eltérőek az abszorpciós feltételek (a termelőszektor tőkeintenzív, szemben a filmiparral, amely hagyományosan tudásintenzív), hanem az, hogy a filmiparban *teljesülnek* az abszorpciós feltételek. A magyar filmgyártás, sőt a magyar szervizipar is nagy múltra tekint vissza. Rendelkezésre állnak képzett és tapasztalt szakemberek, akik képesek az elvárásoknak megfelelni, sőt, kitűnni a nemzetközi produkciókban, és a szervizmunkák elvégzése mellett részt vesznek magyar filmek készítésében is. Amíg azonban a két szféra közötti kétirányú munkaerő-áramlás a filmgyártásban a projektalapú működés miatt iparági adottság, addig a termelőszektor duális szerkezetében a külföldi vállalatok tartósan elszívhatják a munkaerőt a hazai vállalatok elől, amelyeket ráadásul továbbra is hátráltat a termelékenység és a technológiai lemaradás (Vasvári et al., 2019).²⁶ Eredményeink megerősítik továbbá Longauer et al. (2023) megállapításait, amelyek szerint az alacsonyabb hozzáadott értékű gyártási feladatok hosszú távon vonzhatnak olyan magasabb értékű funkciókat is, mint az utómunka kapcsán a vágás. Ezek egyelőre inkább technikai feladatok, de megalapozhatják a kreatív feladatok idekerülését.

6. Összefoglalás, következtetések

A magyar filmipart élénk figyelem övezi, ami a hazai filmszakmai sikerek mellett köszönhető annak is, hogy egyre több külföldi produkciót forgatnak Magyarországon, sokszor ismert hollywoodi színészek részvételével. E szervizprodukciók közvetlenül is jelentős bevételeket adnak a filmiparnak, és további csatornákon is hozzá tudnak járulni más kapcsolódó iparágak fejlődéséhez. Ez a tanulmány a

²⁶ A filmipari tapasztalatok alapján a magyar vállalatoknak érdemes lehet olyan hazai beszállítókat találni, amelyek multinacionális vállalat partnerei is egyben, így a globális értékláncban szerzett tapasztalat közvetlenül is hasznosulhat a hazai szereplők körében.

filmiparon belüli hatásokkal foglalkozott: azt vizsgálta, hogy a költségoptimalizáló szervizprodukciónak milyen vertikális és horizontális spillovereket generálnak, milyen mértékben támaszkodnak hazai szakemberekre, és milyen hatással vannak a magyar filmre.

A hazai szervizipar globális hierarchiában betöltött szerepét vizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy a bérgyártásban forgatott produkciók minősége egyértelműen javult, aminek eredményeként sikerült a legfőbb kelet-közép-európai versenytárs Csehországi filmiparát utolérni.

A vertikális hatásokat illetően a szervizprodukciónak jelentős mértékben támaszkodnak hazai szakemberekre: az utóbbi évtizedben arányuk a gyártásban átlagosan 50 százalék körül alakult, de egyes produkciók esetében ez még magasabb lehet, ami arra enged következtetni, hogy van még tér a további fejlődésre. Különösen érvényes ez az utómunkára, ahol az utóbbi időben végbement fejlődés ellenére a magyar szakemberek egyelőre kevésbé kreatív munkát végeznek. Ez azonban idővel megteremtheti a magasabb hozzáadott értékű feladatok kiszervezésének alapját.

A magasabb felelősséggel járó vezetői pozíciókban is megfigyelhető a hazai szakemberek térnyerése: a szervizprodukciónak vezető beosztások hetedét magyar stábtag kapta. Különösen nagy volt az előrelépés a művészeti területen, ahol már minden harmadik igazgató magyar szakember. Ennek fényében talán nem véletlen, hogy éppen itt született a szervizprodukciónak első magyar Oscar-díja is.

Annak ellenére, hogy a filmiparban is megfigyelhető a termelőszektorhoz hasonló dualitás, eredményeink alapján van kapcsolat a két szféra között, aminek eredményeként az egyes stábtagok szervizben szerzett tapasztalata lecsoroghat a magyar filmek gyártásába is. Ennek azonban a stábtagok külföldi produkciókban való részvétele csak szükséges feltétele; a horizontális hatások megjelenéséhez legalább ennyire elengedhetetlen, hogy a szakemberek a szervizben szerzett tapasztalat birtokában magyar produkciókon dolgozzanak. Ezzel pedig elérhető, hogy ne csak a szervizipar, hanem a magyar filmgyártás is előrébb tudjon lépni a globális tartalom-előállításban, több magyar produkció váljon láthatóvá és mérettessék meg a nemzetközi piacon (többek között a streamingfelületeken). Ezért különösen fontos az abszorpciós képességek (azaz a szakemberek tudásának és képességeinek) gondozása és fejlesztése, továbbá a külföldi és hazai produkciók közötti átjárhatóság elősegítése.

Eredményeink megerősítik a szakirodalom vonatkozó megállapításait: a külföldi szereplők jelenlétéből akkor tud profitálni a fogadó gazdaság, ha vannak releváns hazai szereplők, versenytársak és szakképzett munkaerő, ami a tudástranszfer csa-

tornája lehet. Ezért az iparpolitikának olyan tevékenységek Magyarországra telepítésére érdemes fókuszálnia, ahol vannak hazai aktorok, így a munkahelyteremtés mellett ösztönözhető a hazai gazdaságba való beágyazódás is, ami végső soron előmozdíthatja a hazai ipar fejlődését.

Tanulmányunk fontos eredményekkel járul hozzá a (filmipari) vertikális és horizontális hatások megértéséhez. E kutatások több irányba is folytathatók. Egyrészt az empirikus kutatás kiterjeszthető a magyar szakemberek külföldön forgatott filmjeire is, ami által megismerhetők lehetnek a nemzetközi érvényesülés mintázatai. Másrészt egy a kelet-közép-európai országok (például Csehország, Lengyelország és Magyarország) filmiparát felölelő empirikus kutatás hozzájárulhat ahhoz, hogy megismerjük, melyek azok az iparági feltételek, amelyek katalizálják vagy gátolják a tudásáramlást és a szerviziparban megszerzett tudás hasznosulását. Harmadrészt a jelen tanulmányban felvetett regressziós modell továbbfejlesztése még pontosabb képet adhat a horizontális hatásokat befolyásoló tényezőkről.

Hivatkozások

2004. évi II. törvény a mozgóképről
1008/2011. (I. 17.) Korm. határozat a nemzeti filmipar megújításáért felelős kormánybiztos kinevezéséről és feladatairól
- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Özcan, S., & Sayek, S. (2003). *FDI Spillovers, Financial Markets, and Economic Development*. IMF Working Paper, No. 03/186, 33p. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=880280
- Alfaro, L., & Chen, M. X. (2013). *Market Reallocation, and Knowledge Spillover: The Gains from Multinational Production*. Harvard Business School Working Paper, 12-111,
- Antal, D. (2018). *Hiány, értéknövelés, utánpótlás – A magyar filmszakma munkaerőpiacának fejlődési lehetőségei*. Kézirat. <https://nfi.hu/kepzes/kutatasok>
- Barabási, A-L. (2016). *Network Science*. Cambridge University Press.
- Barracough, L. (2020). Hungary Exempts U.S. Cast, Crew From European Union Ban. *Variety*, 30 June. <https://variety.com/2020/film/global/hungary-dune-the-bankers-wife-1234694342/>
- Békés, G., Kleinert, J., & Toubal, F. (2006). Spillovers from Multinationals to Heterogeneous Domestic Firms: Evidence from Hungary. *The World Economy*, 32(10), 1408–1433. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2009.01179.x>
- Berkes, J. (2018). A magyar filmipar átalakulása a szervizprodukciók hatására. *Metropolis Filmelméleti és filmtörténeti folyóirat*, 4, 8–33. <https://metropolis.org.hu/a-magyar-filmipar-atalakulasa-a-szervizprodukciok-hatasara>
- Bisztray, M. (2016). *The effect of FDI on local suppliers: Evidence from Audi in Hungary*. MTA KRTK KTI Műhelytanulmányok, MT-DP – 2016/22. <https://www.econstor.eu/handle/10419/190446>
- Bisztray, M., Koren, M., & Szeidl, Á. (2018). Learning to import from your peers. *Journal of International Economics*, 115, 242–258. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2018.09.010>
- Bloom, N., Schankerman, M., & Van Reenen, J. (2013). Identifying Technology Spillovers and Product Market Rivalry. *Econometrica*, 81(4), 1347–1383. <https://doi.org/10.3982/ECTA9466>
- Brückner, G. (2021). Készülünk fel Hollybudra? Filmes bérgyártásban Magyarország a globális verseny élmezőnyébe tart. *Telex*, 2021. 08. 04. <https://telex.hu/gazdasag/2021/08/04/budapest-kornyeke-mar-ma-is-vezeto-filmgyartasi-kozpont-de-a-nagy-boom-miatt-ujabb-meretes-beruhazasok-indulnak>
- Caniëls, M. C. J., & Gerlenderman, C. J. (2005). Purchasing strategies in the Kraljic matrix – A power and dependence perspective. *Journal of Purchasing & Supply Management*, 11(2-3), 141–155. <https://doi.org/10.1016/j.pursup.2005.10.004>
- Cox, A. (2001). Understanding Buyer and Supplier Power: A Framework for Procurement and Supply Competence. *The Journal of Supply Chain Management*, 37(2), 8–15. <https://doi.org/10.1111/j.1745-493X.2001.tb00094.x>
- Crespo, N., & Fontoura, M. P. (2007). Determinant Factors of FDI Spillovers – What Do We Really Know? *World Development*, 35(3), 410–425. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2006.04.001>
- Davis, Ch. H., & Kaye, J. (2010). International Production Outsourcing and the Development of Indigenous Film and Television Capabilities - the case of Canada. In G. Elmer, C. Davis, J. McCullough, and J. Marchessault (Eds.), *Locating Migrating Media*, Lexington Books. <https://people.torontomu.ca/c5davis/publications/Davis-Kaye%20-%20International%20Film%20and%20TV%20Production%20Outsourcing.pdf>
- Doytch, N., & Uctum, M. (2019). Spillovers from foreign direct investment in services: Evidence at sub-sectoral level for the Asia-Pacific. *Journal of Asian Economics*, 60, 33–44. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2018.10.003>
- Erdal, L., & Göçer, I. (2015). The Effects of Foreign Direct Investment on R&D and Innovations: Panel Data Analysis for Developing Asian Countries. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 195, 749–758. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.469>
- Franklin, McK. (2023): Csaba Káel and Ildiko Kemeny Talk the Profitability of Hungary's Landscape at Variety's Global Locations. *Variety*, 25 May <https://variety.com/video/hungary-variety-s-global-locations-cannes/>

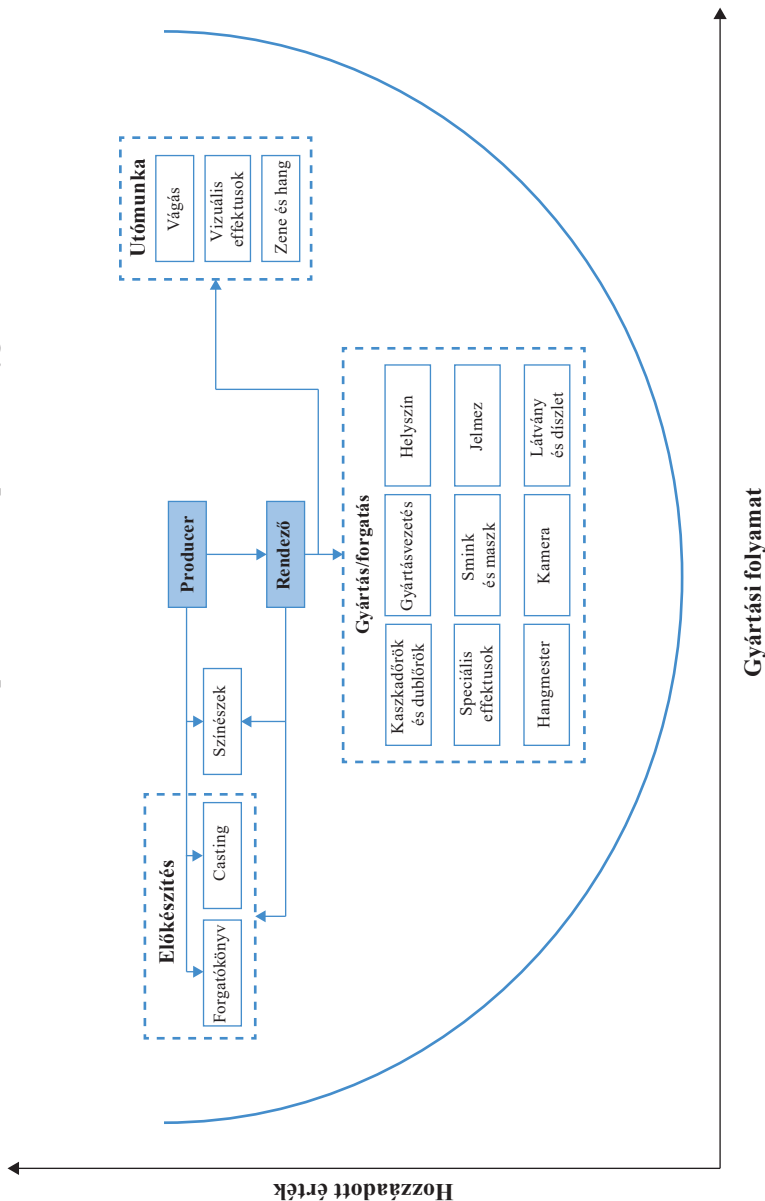
- Gál, Z. (2019). Az FDI szerepe a gazdasági növekedés és a beruházások területi differenciálódásában Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 66(6), 653–686. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2019.6.653>
- Halpern, L., & Muraközy, B. (2007). Does distance matter in spillover? *Economics of Transition*, 15(4), 781–805. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0351.2007.00308.x>
- Hamida, L. B. (2011). FDI and spillovers in the Swiss services/construction industry: Interaction effects between spillover mechanisms and domestic technological characteristics. *Critical Perspectives on International Business*, 7(3), 224–249. <https://doi.org/10.1108/17422041111149516>
- Hansen, M. W., & Schaumburg-Müller, H. (2006). *Transnational Corporations and Local Firms in Developing Countries – Linkages and Upgrading*. Copenhagen Business School Press, Copenhagen. <https://research.cbs.dk/en/publications/transnational-corporations-and-local-firms-in-developing-countries>
- Hegedűs, D., & Vasvári, T. (2020). Hazai vállalatok az értékláncban: egy feldolgozóipari vállalat beszállítói kapcsolatainak elemzése. *Közgazdasági Szemle*, 67(12), 1245–1270. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2020.12.1245>
- HIPA (2021). *Új egyedi döntéssel nyújtható versenyképesség-növelő támogatási program közép- és nagyvállalatoknak*. 2021. 05. 08 <https://hipa.hu/hir/uj-egyedi-dontessel-nyujthato-versenykepessegenovelo-tamogatasi-program-kozep-es-nagyvallalatoknak/>
- Houpt, S. (2015). What is wrong with the Canadian film industry? *The Globe and Mail*, 4 September, <https://www.theglobeandmail.com/arts/awards-and-festivals/tiff/the-shaky-future-of-canadiancinema/article26225432/>
- International Movie Database (2023). *Magyarországon forgatott filmek adatai* (lekérdezés időpontja: 2023. 04. 14.) <https://www.imdb.com/>
- Javorcik, B. (2004). Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In Search of Spillovers through Backward Linkages. *The American Economic Review*, 94, 605–627. <http://www.jstor.org/stable/3592945>
- Kaiser, R., & Liecke, M. (2007). The Munich Feature Film Cluster: The Degree of Global Integration and Explanations for its Relative Success. *Industry and Innovation*, 14(4), 385–399. <https://doi.org/10.1080/13662710701524031>
- Központi Statisztikai Hivatal (2023). *EDP-jelentés*. https://www.ksh.hu/edp_jelentes (letöltve: 2023. 09. 14.) https://www.ksh.hu/edp_jelentes
- Külgazdasági és Külügyminisztérium (2023). *EKD támogatási szerződések*. <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/5/57/57e/57eb967ec7f1177095f0ca8fc61d287c12b3a735.pdf>
- Lacoste, S., & Johnsen, R. E. (2015). Supplier-customer relationships: A case study of power dynamics. *Journal of Purchasing & Supply Management*, 21(4), 229–240. <https://doi.org/10.1016/j.pursup.2014.12.006>
- Lenaerts, K., & Merlevede, B. (2011). *Horizontal or Backward? FDI Spillovers and Industry Aggregation*. Department of Economics, Ghent University. <https://www.etsg.org/ETSG2011/Papers/Lenaerts.pdf>
- Lin, P., Liu, Z., & Zhang, Y. (2009). Do Chinese domestic firms benefit from FDI inflow? Evidence of horizontal and vertical spillovers. *China Economic Review*, 20(4), 677–691. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2009.05.010>
- Lipsey, R. E., & Sjöholm, F. (2004). FDI and Wage Spillovers in Indonesian Manufacturing. *Review of World Economics*, 140(2), 321–332. <https://www.jstor.org/stable/40441012>
- Longauer, D., Hauck, Zs., & Vasvári, T. (2023). Make-or-Buy Strategies in a Multi-Stage Manufacturing Process and the Role of Learning Effect in Relocation Decisions. *Computers & Industrial Engineering*, 109259. <http://doi.org/10.1016/j.cie.2023.109259>
- Lorenzen, M. (2008). *On the Globalization of the Film Industry*. Center for Europaforskning, Copenhagen Business School. <https://research.cbs.dk/en/publications/on-the-globalization-of-the-film-industry>
- Lux, G. (2017). A külföldi működő tőke által vezérelt iparfejlődési modell és határai Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 31(1), 30–52. <https://doi.org/10.17649/tet.31.1.2801>
- Messerlin, P. (2019). Building Consistent Policies on Subsidies in the Film Industry. *Kritika Kultúra*, 32, 375–396. <https://ecipe.org/wp-content/uploads/2019/01/Messerlin-2019.pdf>
- Messerlin, P., & Parc, J. (2020). The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches, Innovation. *The European Journal of Social Science Research*, 33(4), 474–489. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13511610.2020.1811650>

- Mitkus, T., & Nedzinskaité-Mitké, V. (2016). The impact of globalization to creative industries: the analysis of film industries of Central and Eastern Europe. *Creativity Studies*, 9(1), 64–74. <https://doi.org/10.3846/23450479.2015.1126539>
- Murschetz, P. C., Teichmann, R., & Karmasin, M. (2018). *Handbook of State Aid for Film – Finance, Industries and Regulation*. Springer Cham. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-71716-6>
- Nemzeti Filmiroda (2023). *Közvetett filmgyártási támogatások, 2012–2022*.
- Polák, Zs. (2023). Színészek és írók nélkül Hollywood sincs – 63 éve nem volt ekkora bajban az amerikai filmgyártás. *24.hu*, 2023. 07. 19 <https://24.hu/kultura/2023/07/19/hollywood-sztrajk-szinesz-forgatokonyviro-ceh-wgasag-aftra-film-sorozat/>
- Rugraff, E., & Hansen, M. W. (2011). Multinational corporations and local firms in emerging economies – An introduction. In E. Rugraff & M. W. Hansen (Eds.), *Multinational corporations and local firms in emerging economies*. Amsterdam University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt46n0w0>
- Sass, M. (2011). The impact of foreign direct investment in business services on the local economy: The case of Hungary. In: Rugraff, E. – M. W. Hansen (eds.): *Multinational corporations and local firms in emerging economies*. Amsterdam University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt46n0w0>
- Sass, M., & Szanyi, M. (2004). A hazai cégek és a multinacionális vállalatok közötti beszállítói kapcsolatok alakulása. *Külgazdaság*, 48(9), 4–22. <https://kulgazdasag.eu/article/1019>
- Scott, A. J., & Pope, N. E. (2007). Hollywood, Vancouver, and the world: Employment relocation and the emergence of satellite production centers in the motion picture industry. *Environment and Planning A*, 39, 1364–81. <https://doi.org/10.1068/a38215>
- Szalavetz, A. (2019). *Globális értékláncok, szakosodás és feljebb lépés - Magyarországi feldolgozóipari leányvállalatok tapasztalatai*. Napvilág Kiadó. <http://real.mtak.hu/94649/>
- Szczepanik, P. (2016). Transnational Crews and Postsocialist Precarity: Globalizing Screen Media Labor in Prague. In M. Curtin & K. Sanson (Eds.), *Global Media, Local Labor*. University of California Press. <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1ffjn40.11>
- Talavera, J. (2017). *Film production in Europe – Production volume, co-production and worldwide circulation*. European Audiovisual Observatory (Council of Europe), Strasbourg. <https://rm.coe.int/filmproductionineurope-2017-j-talavera-pdf/1680788952>
- Tannenwald, R. (2010). *State Film Subsidies: Not Much Bang For Too Many Bucks*. Center on Budget and Policy Priorities. <https://www.cbpp.org/research/state-film-subsidies-not-much-bang-for-too-many-bucks>
- Teti, E., Collins, A. & Sedgwick, J. (2014). An offer they couldn't refuse (but probably should have): the ineffectiveness of Italian state subsidies to movie-making, *Public Money & Management*, 34(3), 181–188, <https://doi.org/10.1080/09540962.2014.908008>
- Tóth, T. Zs. (2019). A magyar filmipar, mint a kreatív gazdaság mozgatórugója. *Gazdaság és Társadalom*, 12(3), 80–103. <http://real.mtak.hu/125932/>
- Vang, J., & Chaminade, C. (2007). Cultural Clusters, Global–Local Linkages and Spillovers: Theoretical and Empirical Insights from an Exploratory Study of Toronto's Film Cluster. *Industry and Innovation*, 14(4), 401–420, <https://doi.org/10.1080/13662710701523942>
- Vasvári, T., Danka, S., & Hauck, Zs. (2019). Termelés és innováció – tanulságok a hazai iparpolitika számára. *Közgazdasági Szemle*, 66(10), 1031–1055. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2019.10.1031>
- Vince, P. (2010). A vállalati beszerzési és értékesítési kapcsolatok rendszere. *Közgazdasági Szemle*, 48(11), 980–992. <http://www.kszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=429>
- Yong Hon, L., & Lim Sheau Yen, R. (2019). Assessing Malaysia's creative industry: progress and policies in the case of the film industry. *Creativity Studies*, 12(2), 224–245. <https://doi.org/10.3846/cs.2019.7978>

MELLÉKLETEK

M1. ábra

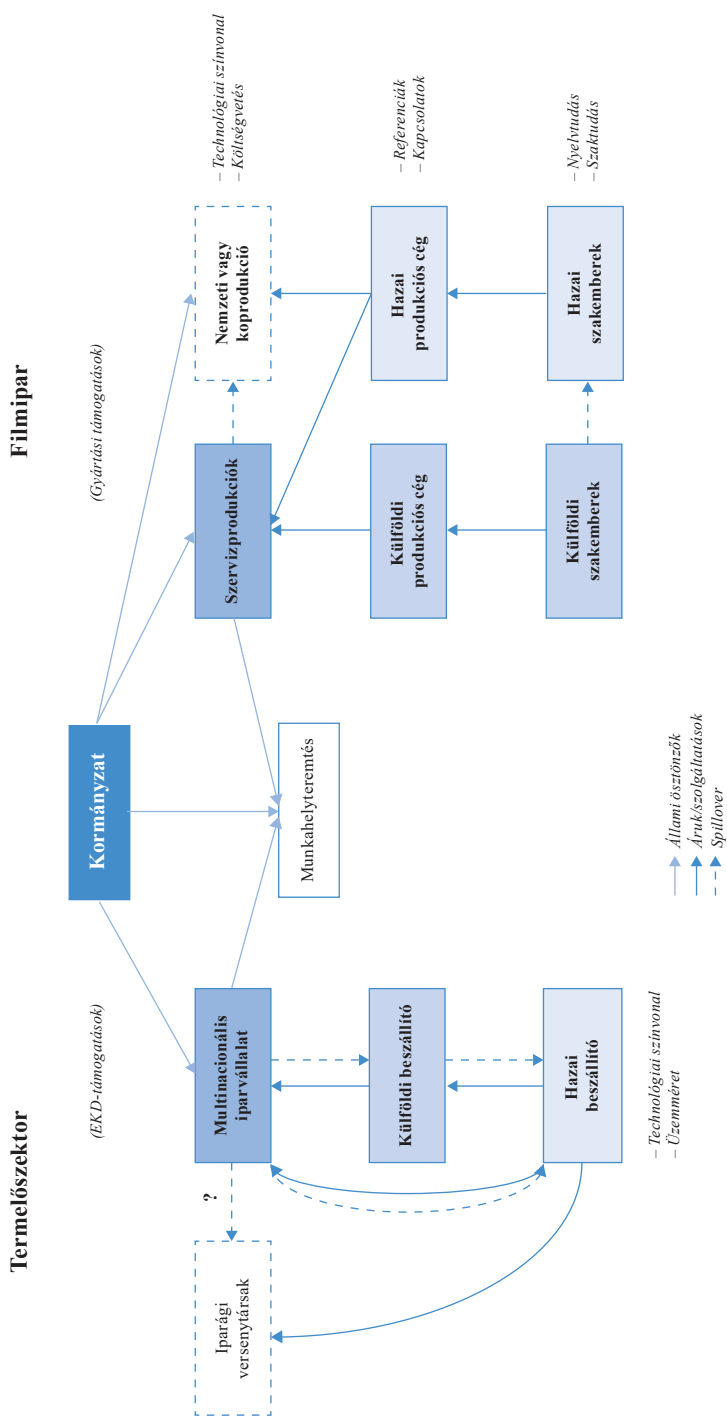
A filmkészítés szerepkörei és a filmipari mosolygőrbbe

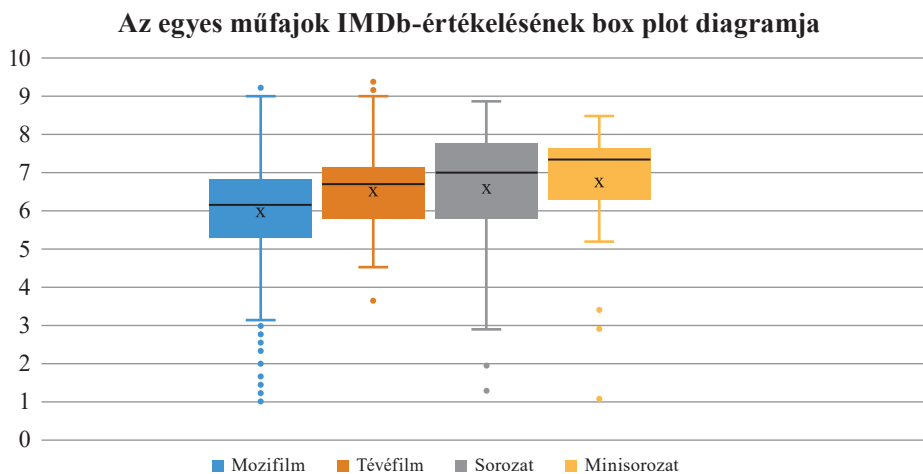
Forrás: Saját szerkesztés az NFI interaktív böngészője alapján (<https://filmesgyakornok.hu>).

M2. ábra

A gazdasági kapcsolatok és spilloverek a termelőszektorban és a filmiparban

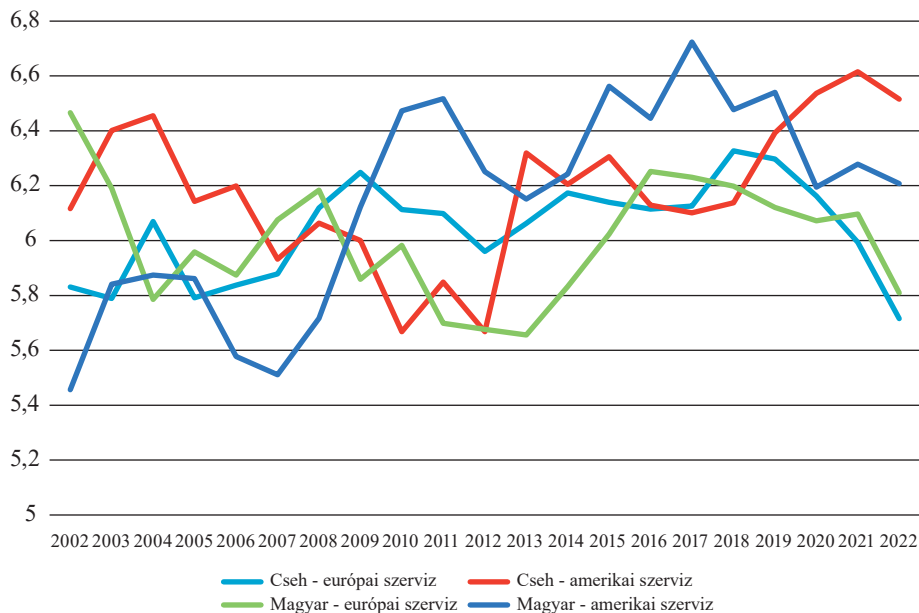
Forrás: Saját szerkesztés.

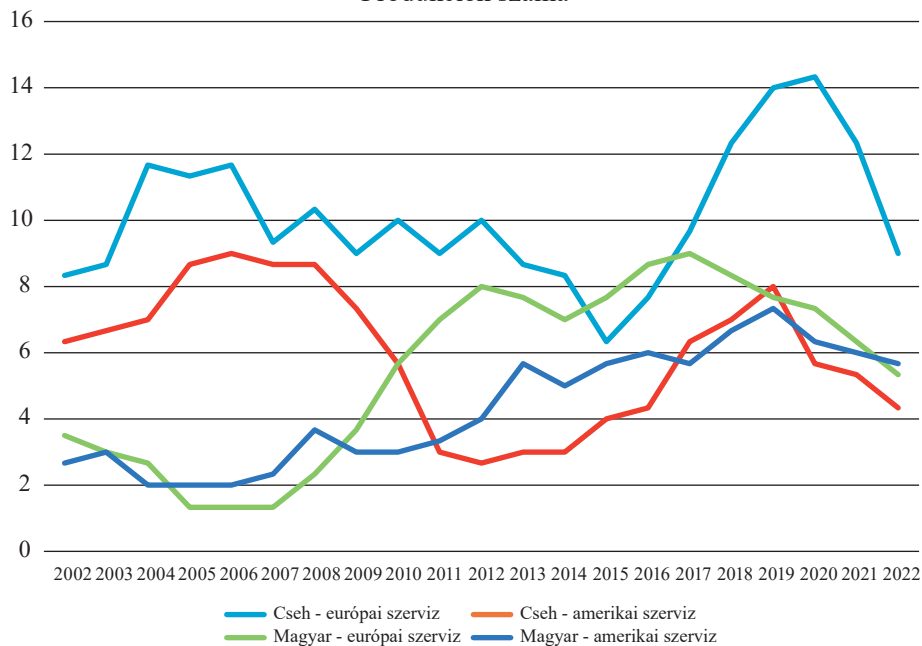
Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

A magyar és cseh szervizipar összehasonlítása

IMDb értékelés

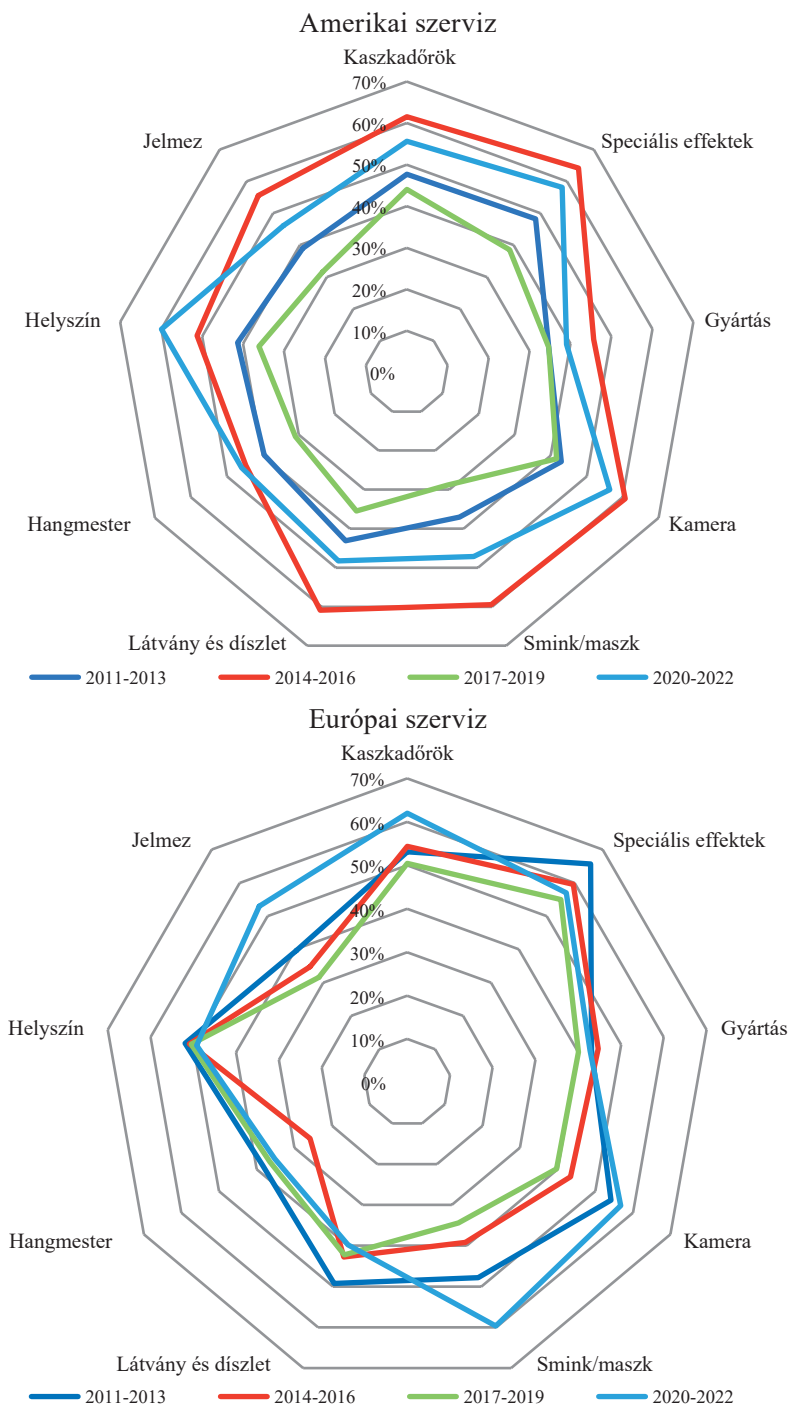
Produkciónak száma

Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

M5. ábra

A hazai hozzáadott érték aránya hároméves periódusokban (gyártás)

Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

A stábtagok gyártási folyamat és nemzetiség szerinti kategorizálása

Fázis	Tevékenység	Magyar	Külföldi	Összesen
	Producer	2 194	4 337	6 531
	Rendező	714	676	1 390
Előkészítés (Pre-production)	Forgatókönyv	860	794	1 654
	Casting (szereposztás)	1 430	1 654	3 084
Gyártás/forgatás (Filming)	Kaszkadőrök	4 107	4 106	8 213
	Speciális effektek	2 383	1 954	4 337
	Gyártásvezetés	4 916	4 393	9 309
	Kamera	12 501	8 344	20 845
	Smink/maszk	3 494	2 991	6 485
	Látvány és díszlet	7 682	8 001	15 683
	Hangmester	1 848	1 496	3 344
	Helyszín	3 503	3 530	7 033
	Jelmez	3 357	3 469	6 826
Utómunka (Post-production)	Vizuális effektek	1 925	24 386	26 311
	Zene és hang	2 311	8 680	10 991
	Vágás	2 348	3 610	5 958
		2 348	3 610	5 958
Összesen		55 573	82 421	137 994

Forrás: IMDb-adatok alapján saját besorolás és szerkesztés.

Hazai részarány a vezetői pozíciókban
(Százalék)

	Amerikai szerviz			Európai szerviz			Teljes szerviz		
	2000–2010	2011–2022	Változás (%pont)	2000–2010	2011–2022	Változás (%pont)	2000–2010	2011–2022	Változás (%pont)
Művészeti igazgató	26,7	29,2	2,5	23,9	40,4	16,6	25,2	32,3	7,1
Operatőr	9,1	4,0	-5,1	3,9	12,1	8,2	6,0	7,7	1,7
Castingigazgató	10,	11,1	0,4	13,2	14,0	0,7	11,9	12,2	0,3
Jelmeztervező	21,2	8,6	-12,6	8,1	11,3	3,2	15,4	9,9	-5,5
Vágó	0,0	2,6	2,6	1,1	2,1	1,0	0,7	2,3	1,7
Zeneszerző	0,0	2,9	2,9	4,4	0,0	-4,4	2,6	1,4	-1,2
Összesen	11,9	14,3	2,4	9,0	14,4	5,5	10,3	14,4	4,0

Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

Az egyes hazai produkciós cégek közötti átjárhatóság (2011–2022)²⁸

		Melyik produkciós céghez?			
		1. Magyar	2. Koprodukció	3. Európai szerviz	4. Amerikai szerviz
Melyik produkciós cégtől?	0. Egyéb (BÁZIS)	545 (53,2%)	535 (51,5%)	728 (45,2%)	2341 (26,0%)
	A. Magyar	230 (22,5%)	78 (7,5%)	69 (4,3%)	166 (1,8%)
	B. Koprodukció	58 (5,7%)	115 (11,5%)	97 (6,0%)	240 (2,7%)
	C. Európai szerviz	44 (4,3%)	91 (8,8%)	310 (19,3%)	379 (4,2%)
	D. Amerikai szerviz	147 (14,4%)	219 (21,1%)	406 (25,2%)	5884 (65,3%)
	Összesen	1024 (100,0%)	1038 (100,0%)	1610 (100,0%)	9010 (100,0%)

Megjegyzés: *Oszloponkénti megoszlások (%), azaz egy-egy produkciós cég honnan merít szakembereket.

Forrás: IMDb-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

²⁸ A produkciós cégeket a következők szerint soroltuk be az egyes kategóriákba. Jellemzően magyar produkciókat gyártó cégek: Megafilm és Filmpartners; jellemzően koprodukciókban vesz részt: Laokoon Filmgroup és Mythberg Films; jellemzően európai szervizprodukciók: Proton Cinema; amerikai szerviz: Pioneer és Mid Atlantic Films.

M4. táblázat

A multinomiális regresszió eredményei a filmes tapasztalatok magyar produkciók minőségére gyakorolt hatására vonatkozóan

	2000–2022 (n = 325; Nagelkerke R ² = 0,136)		2011–2022 (n = 178; Nagelkerke R ² = 0,168)					
	2	3	4	5	2	3	4	5
Minőségi kategóriák (függő változó)								
Korábbi magyar produkciók	0,003 (0,006)	-0,003 (0,006)	0,003 (0,006)	-0,005 (0,006)	0,007 (0,006)	0,003 (0,006)	-0,001 (0,006)	0,000 (0,006)
Korábbi koprodukciók	0,003 (0,014)	0,000 (0,014)	-0,006 (0,015)	0,015 (0,013)	-0,020 (0,016)	-0,025 (0,016)	-0,006 (0,016)	0,002 (0,015)
Korábbi európai szerviz	0,008 (0,013)	0,009 (0,012)	-0,010 (0,013)	-0,001 (0,012)	-0,002 (0,013)	0,004 (0,012)	-0,002 (0,012)	-0,009 (0,012)
Korábbi amerikai szerviz	-0,008 (0,014)	0,012 (0,013)	0,024* (0,013)	0,021* (0,013)	0,005 (0,014)	0,023* (0,013)	0,025** (0,013)	0,023* (0,012)

Megjegyzések: referencia a legelső (1.) minőségi kategória.

*** 1%-on szignifikáns,

** 5%-on szignifikáns,

* 10%-on szignifikáns.

Forrás: IMDB-adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

ÚJ KÖNYVEK

Populizmusmodellek Közép- és Kelet-Európában: napjaink populista gazdaságpolitikáinak kereslet-kíná- lati megközelítése

Recenzió

**Benczes, István (Ed.): Economic Policies of Populist Leaders:
A Central and Eastern European Perspective
(Routledge, London–New York, 2024, 279 oldal)**

című könyvről

KOLLÁRIK FERENC*

A 2008. évi nagy recessziót követő időszakban ismét a populizmus elterjedését lehetett tapasztalni a világ számos régiójában. Napjaink populizmusa ugyanakkor jóval összetettebb jelenséggé vált, és olyan adaptív rendszerként jellemezhető, amely szinte bármely gazdasági és politikai intézményi struktúrával kompatibilis. Miközben a populizmus kutatásában a politikatudományé a meghatározó szerep, a közgazdasági megközelítés is képes lehet hozzájárulni a jelenség jobb megértéséhez. Ehhez azonban túl kell lépni a klasszikus makrogazdasági populizmus keretein, és a tágan értelmezett intézményeket is be kell vonni a vizsgálatba. Ezen túlmenően, a populizmus keresletét meghatározó tényezők mellett a kínálati oldalra is nagyobb hangsúlyt

¹ A kötetben közölt tanulmányok a “POPREBEL – Populist rebellion against modernity in 21st-century Eastern Europe: neo-traditionalism and neo-feudalism” (No. 822682) elnevezésű Horizon 2020 kutatási projekt keretében készültek.

* *A Kollárik Ferenc* PhD, közgazdász, egyetemi tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem, Globális Tanulmányok Intézet, Világgazdasági Tanszék. E-mail: ferenc.kollarik@uni-corvinus.hu
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8673-8345>

A kézirat 2024. március 23-án érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.3-4.120>

érdemes helyezni. A vizsgálathoz kiváló terepet kínál Közép- és Kelet-Európa, ahol a populizmus rendkívül változatos képet mutat.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F52, E02, P16, P27.

Kulcsszavak: populizmus, gazdasági populizmus, intézmények, gazdaságpolitika, Közép- és Kelet-Európa.

Abstract

Populism models in Central and Eastern Europe: a demand-supply approach of contemporary populist economic policies

A review of István Benczes (Ed.): Populism models in Central and Eastern Europe: a demand-supply approach of contemporary populist economic policies

(Routledge, London–New York, 2024, 279 pages)

FERENC KOLLÁRIK

Following the Great Recession of 2008, the proliferation of populism could have been witnessed in several regions of the world. Nevertheless, contemporary populism has become a more complex phenomenon and can be characterized as an adaptive system compatible with almost all kinds of economic and political institutional structures. Whereas political science plays the leading role in researching populism, an economic approach might also contribute to the better understanding of this phenomenon. However, it requires going beyond the framework of classical macroeconomic populism and including broadly understood institutions in the analysis. Moreover, in addition to the factors that determine the demand for populism, greater emphasis should be put on the supply side as well. Central and Eastern Europe, where populism displays a very diverse pattern, offers an excellent field for this type of investigation.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F52, E02, P16, P27.

Keywords: populism, economic populism, economic policy, institutions, Central and Eastern Europe.

Jóllehet a populizmus megjelenését legtöbbször a francia forradalom idejére vezetik vissza, az első jelentősebb hulláma mégis a 19. század utolsó évtizedeire tehető, amely a felgyorsult iparosodás következtében kialakult, úgynevezett agrárpopulizmusban öltött testet, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, valamint Oroszországban. A következő jelentősebb epizód a 20. század első felében vette kezdetét, amelyet – legalábbis kezdetben – az 1929–1933. évi nagy gazdasági világválság negatív társadalmi-gazdasági következményei tápláltak. A populizmus második hulláma – Európa mellett – Latin-Amerikában volt a leginkább szembeűnő, bár ez utóbbi régióban különféle megjelenési formái alakultak ki. Szintén Latin-Ameri-

ka volt a harmadik nagyobb hullám meghatározó színtere az 1980-as évek végétől kezdődően. Ebben az időszakban a populizmusnak két, egymással ellentétes típusa terjedt el Dél-Amerikában, a törésvonal pedig a piaci mechanizmusokat előtérbe helyező (neo)liberális, valamint a fokozott állami szerepvállalásra épülő (új)baloldali gazdasági stratégiák között húzódott. A legutóbbi hullám, amely gyakorlatilag napjainkig érezteti hatását, a 21. század első évtizedében kezdődött, és különösen a 2008. évi nagy recessziót követően gyorsult fel (Heywood, 2021).

A populizmus sikerének lényegét és (pszichológiai) háttérét kiválóan foglalja össze Friedrich A. Hayek, kiemelve, hogy az emberek sokkal könnyebben azonosulnak és értenek egyet valamely negatív programmal (elsősorban a valamilyen szempontból szemben álló csoportok gyűlöletével), mint pozitív feladatok végrehajtásával (Hayek, 1944/1991, idézi: Benczes & Szabó, 2023:24). Márpedig a jelentősebb társadalmi vagy gazdasági megrázkódtatások és bizonytalanságok csak tovább fokozzák ezeket a – vélt vagy valós – ellentéteket, teret biztosítva ezzel a komplexebb megoldásokat igénylő problémákra adott leegyszerűsítő válaszoknak. Valójában ugyanerre a dichotómiára, ti. a „mi” és az „ők” közötti ellentétre rezonál a társadalmi evolúciós kutatásból jól ismert etnocentrizmus jelensége is, amelyet – többek között – a saját csoport iránti lojalitás, illetve a kívülállókkal szembeni elutasítás jellemez. Olyan kulturális, illetve társadalmi univerzália ez, amely minden emberi közösségben megtalálható (Marosán, 2008:709-710). Mindez arra is kitűnően rávilágít, hogy a politika miért hívja bizonyos helyzetekben segítségül a populizmus eszköztárát a különféle gazdasági, politikai és társadalmi céljainak elérése érdekében.

Napjainkban ismét a populizmus felerősödésének és térnyerésének lehetünk tanúi a világ szinte valamennyi régiójában. A jelenség fogalma és működési mechanizmusa ugyanakkor jelentősebb módosulásokon ment keresztül, és mostanra csaknem valamennyi politikai és gazdasági rendszerben képes gyökeret eresztetni. Ennek oka, hogy a populista (gazdaság)politikák sokféle formában és változatban jelennek meg az egyes országokban, ily módon több populizmusmodell létezik egymással párhuzamosan. Amíg azonban a kortárs kutatások túlnyomó többsége a populizmus keresleti okait igyekszik feltárni, addig a kínálat oldal alulkutatott maradt. A Benczes István szerkesztésében, a Routledge kiadó gondozásában 2024 elején megjelent, *Economic Policies of Populist Leaders: A Central and Eastern European Perspective* című kötet ezt a hiányt kívánja orvosolni azáltal, hogy figyelmünket a populizmus gazdasági hatásaira és következményeire irányítja. A szerkesztő megfogalmazásában a könyv azt vizsgálja, hogy „[a] populisták, kormányzati pozícióba kerülve, mit tesznek, milyen gazdaságpolitikát alkalmaznak, illetve milyen változ(tat)

ásokat kezdeményeznek a gazdaságban, beleértve a piacnak, valamint a tulajdonosi struktúrájának a szabályozását is” (Benczes, 2024:4). Ilyen módon a mű elsősorban a populizmus jelenségének közgazdasági keretbe ágyazásával – a keresleti és kínálati oldal összekapcsolásával – hoz újat, ami megítélésünk szerint mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakirodalomban hiánypótlóvá teszi a munkát.

Miként arra Benczes & Szabó (2023:25) is rámutatott, miközben a populizmus kutatásában a politikatudományé a vezető szerep, a jelenség jobb megértéséhez a közgazdaság-tudomány is hasznos segítséget nyújthat. Szemben a populizmus klaszszikusnak számító gazdasági interpretációjával (Dornbusch & Edwards, 1990), a kortárs populizmusváltozatok nem feltétlenül képviselnek egyben rossz gazdaságpolitikát is (Rodrik, 2018). A kötet ezért túllép a makrogazdasági populizmus keretein és a gazdasági tényezők mellett a tágabban értelmezett intézményi környezet vizsgálatát helyezi a középpontba.

A most bemutatott könyv Közép- és Kelet-Európára koncentrál, arra a térségre, ahol ugyan 2010 óta folyamatosan kerültek hatalomra populista erők, de ez mindeddig nem kapott érdemi figyelmet a szakirodalomban. A kötet részletes országtanulmányokra támaszkodva az utóbbi időszak közép- és kelet-európai populizmusváltozatainak bemutatását és egyben komparatív elemzését kínálja. A könyv Mudde minimalista populizmusdefinícióját alkalmazza, amely szerint a populizmus „[e]gy olyan ideológiaként határozható meg, amely végső soron két, egymással szemben álló homogén csoportra, a tiszta és becsületes emberekre, valamint a korrupt elitre osztja a társadalmat (...)” (Mudde, 2004:543). Módszertani és strukturális szempontból a szerzők olyan vizsgálati keretet alkalmaznak, amely igen hasonló az egyes fejezetekben, megkönnyítve a feltárható különbségek és hasonlóságok azonosítását és a vizsgált országok összehasonlítását. A tanulmányok az általános makrogazdasági helyzetképpel indítanak, majd az intézmények elemzésével folytatódnak.

A kötet nemcsak tartalma, hanem az alkotói gárda alapján is valódi nemzetközi projekt eredménye. Tizenhárom olyan szerző munkájáról van szó, akik többségükben közép- és kelet-európai országok kutatói.

A bevezető fejezet vázolja a könyv célkitűzéseit és szerkezetét, elhelyezve ezzel a kötetet a hazai és a nemzetközi irodalomban. A második fejezet (*Benczes István: Populism and economic policies: The implications of populism as a thin-centred ideology in the economy*) bemutatja a populizmus elméleti hátterét, külön figyelmet szentelve a Dornbusch–Edwards-féle (makro)gazdasági populizmus elméletének és kritikáinak. Szintén ez a rész ismerteti az alkalmazott módszertani keretrendszert. A fejezet fő következtetése, hogy bár a populizmus igencsak rugalmas jelenség, az

elitizmusellenesség, a pluralizmusellenesség, valamint az intézményellenesség hármasa megfelelő közös kiindulási alapot kínál a populista gazdaságpolitikák következményeinek vizsgálatához.

A célkitűzések és a vizsgálati keretek bemutatása után a harmadik fejezet (*Natasza Styczyńska – Jan D. Meijer: Contemporary populism in Central and Eastern Europe*) földrajzi szempontból is elhelyezi a könyv témáját, madártávlatból elemezve a populizmus megjelenését és természetét Közép- és Kelet-Európában. A fejezet meghatározza továbbá a régióban tapasztalható populizmusnak azokat a megkülönböztető jegyeit, amelyek többek között olyan tényezőkben gyökereznek, mint a szocialista, illetve poszt szocialista múlt.

A következő négy fejezet a visegrádi országokban megfigyelhető populista tendenciákat járja körbe. A magyar eset (*Benczes István: The (mis)use of unconstrained political power: The Hungarian economy*) kiválóan példázza, hogy egyfelől a többé-kevésbé kiegyensúlyozott és fenntartható makrogazdasági pálya, másfelől a demokratikus és piacgazdasági intézményrendszer minőségének folyamatos és rendszerszintű romlása hosszabb távon is életképes kombinációt alkothat. Ez a látszólagos ellentmondás a 2010-es években, a koronavírus-járvány által előidézett válság kirobbanásáig terjedő időszakban volt igazán szembeűnő, amikor Magyarország főbb makrogazdasági mutatói kedvezőek voltak. Az európai uniós intézmények megszüntették a magyar kormány elleni túlzottdeficit-eljárást, csökkenő pályára állt a költségvetési hiány és az államadósság, továbbá az infláció is mérsékelt maradt. Mindez ráadásul viszonylag kedvező – hazai és nemzetközi – gazdasági növekedési feltételek mellett történt. A viszonylag előnyös makrogazdasági környezettel párhuzamosan ugyanakkor a gazdasági és politikai intézmények minőségének fokozatos romlása volt megfigyelhető, ami a populizmusnak igen sajátos kombinációját és következményét eredményezte.

Lengyelország példája is arra hívja fel a figyelmet, hogy populista politikusok kifejezetten kedvező gazdasági környezetben is képesek lehetnek kormányra kerülni (*Joanna Orzechowska-Waclawska: Economic populism in Poland: New economic policies and their beneficiaries*).

A Csehországgal foglalkozó fejezet egyik fő következtetése, hogy a populizmus különféle változatai akár egyszerre is jelen lehetnek valamely országban (*Karel Svoboda: From belt-tightening to scorched earth?*).

A Szlovákiát bemutató fejezet főként azt emeli ki, hogy a populista elit hogyan kezelte egyidejűleg a koronavírus-járvány által kiváltott válság társadalmi és gazda-

sági következményeit és a korrupciót (*Kollai István – Bánki Bence: Populism in the making: The case of Slovakia*).

A visegrádi országok gazdaságpolitikáinak feltérképezése után a következő két fejezet Szlovéniát (*Dženita Šiljak: Slovenia: The rise and fall of Janez Janša*) és Horvátországot (*Endrődi-Kovács Viktória: Opposition in government: The atypical case of Most/Bridge*) vizsgálta rámutatva, hogy ezek az országok két szempontból is atipikusnak tekinthetők. Egyrészt mindkét államban általában koalíciós kormányzás jellemző, ami még populista kormányzás esetén is szükségessé teszi a kompromisszumkeresést. Másrészt további sajátosság, hogy mind Szlovéniában, mind Horvátországban elutasított az EU-ellenes narratíva. Ez egyben arra is felhívja a figyelmet, hogy nem lehet minden esetben egyenlőségjelet tenni a populista és az euroszeptikus retorika közé, ami tovább árnyalja a populizmus jelenségét. Olyannyira igaz ez a megállapítás, hogy mindkét ország az Európai Unió belső magjához – az euróövezethez – való mielőbbi csatlakozás mellett kötelezte el magát, vállalva a szorosabb makrogazdasági koordinációt, valamint az ezzel járó – tényleges vagy vélt – szűkebb gazdasági és politikai mozgásteret.

A kötet következő része a balti államokkal foglalkozik. Olyan új típusú makrogazdasági populizmust azonosított, amely leginkább a szükséges reformok elodázásban ölt testet (*Kutasi Gábor – Denis Ivanov: Macroeconomic populism in the Baltics*). Korábban a balti országok impozáns növekedési teljesítményt mutattak fel, a reformok elhalasztása azonban aláásta az gazdasági növekedési potenciáljukat.

Az utolsó két tanulmány középpontjában Románia (*Cornel Ban: National-neoliberal fiscal populism in Romania*) és Bulgária (*Urangoo Bulgamaa: Where populism has become the mainstream*) áll. Románia példája arra világít rá, hogy az úgynevezett költségvetési (fiskális) populizmus elsősorban a hazai tőkének kedvez a külföldi tőkével szemben. Ez a szelekció döntően arra az érvelésre támaszkodik, amely szerint a külföldi tőke szükségtelen a belföldi növekedés szempontjából, ráadásul a hazai munkaerőt is kiszolgáltatott helyzetbe hozza. Bulgária kapcsán pedig arra a következtetésre jut a szerző, hogy ott a populizmus számít a főáramú (mainstream) politikának. A kezdetei ráadásul jóval korábbra nyúlnak vissza, mint a 2008. évi válság. A bolgár helyzet további érdekességeként említhető, hogy bár az uralkodó feltételek (jelentős szegénység, nagy fokú jövedelemegyenlőtlenség) elviekben inkább a baloldali populizmus kialakulásának kedveznének, Bulgáriát mégis inkább jobboldali populista politika jellemzi. Az országtanulmányok után a könyvet egy összefoglaló fejezet zárja (*Benczes István: Taking stock: Populist governments and the economy in CEE*), amely egyfelől számba veszi a kutatás főbb eredményeit

és következtetéseit, másfelől ütközteti azokat a klasszikus makrogazdasági populizmus koncepciójával, újfent rámutatva utóbbi korlátaira.

A kötet olyan átfogó munka, amely kiváló összehasonlítást tesz lehetővé napjaink populista tendenciáiról. A mű lefedi Közép- és Kelet-Európát, jelentősen hozzájárulva a vizsgált országokban tapasztalható populizmusmodellek iránti keresletnek és különösen gazdasági és gazdaságpolitikai következményeinek teljesebb megértéséhez. Multidiszciplináris megközelítésének köszönhetően ráadásul a könyv nem kizárólag a közgazdaság-tudományban jártas, hanem a társadalomtudományok iránt fogékony szélesebb olvasóközönség számára is hasznos tanulságokkal szolgálhat.

Hivatkozások

- Benczes, I. (2024). Introduction: Economic Policy of Populist Leaders in Central and Eastern Europe. In I. Benczes (Ed.), *Economic Policies of Populist Leaders: A Central and Eastern European Perspective*. Routledge, London & New York.
- Benczes, I., & Szabó, K. (2023). Társadalmi törésvonalak és gazdasági (ir)rationalitások: A közgazdaságtan szerepe és helye a populizmus kutatásában. *Közgazdasági Szemle*, 70(1), 23–54. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2023.1.23>
- Dornbusch, R., & Edwards, S. (1990). Macroeconomic Populism. *Journal of Development Economics*, 32, 247–277. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(90\)90038-D](https://doi.org/10.1016/0304-3878(90)90038-D)
- Heywood, A. (2021). *Political Ideologies: An Introduction*. 7th edition, Red Globe Press, London.
- Marosán, Gy. (2008). Az etnocentrizmus evolúciós elmélete. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 63(4), 709–731. <https://doi.org/10.1556/mpszle.63.2008.4.6>
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Rodrik, D. (2018). Is Populism Necessarily Bad Economics? *AEA Papers and Proceedings*, 108, 196–199. <https://doi.org/10.1257/pandp.20181122>